

Mer enn en diplomat?

Grensekommissærens rolle 1947 - 2002

Norunn Heger

Masteroppgave i historie,

Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2015

Mer enn en diplomat?

Grensekommissærens rolle 1947 - 2002

Norunn Heger

Masteroppgave i historie,

Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2015

© Norunn Heger

2015

Mer enn en diplomat? – Grensekommisærrens rolle 1947-2002.

Norunn Heger

<http://www.duo.uio.no/>

Forord

Stor takk til Grensekommisariatet for hjelp og entusiasme. Takk til veileder Knut Einar Eriksen for veiledning, tid og gode råd. Takk til Lene Ekhaugen ved IFS for tips og råd. Takk til gode venner, Geir, Sindre og Siri for tilbakemeldinger og hjelp i innspurten.

Blindern 12.11.2015.

Innholdsfortegnelse

FORKORTELSER	IX
I: INNLEDNING.....	2
Bakgrunn og problemstilling.....	2
Noen begrepsavklaringer.....	3
Tidligere forskning	3
Primærkilder.....	6
Metode og tilnærming	7
Avgrensning og kapittelinndeling	8
II: 1945 – 1955: OPPRETTELSE OG OPPSTART	11
Grenseoverenskomsten.....	11
Hvem skulle grensekommisæren være, og hva skulle han gjøre?	13
Vakthold på grensen.....	16
Samarbeidet med den sovjetiske grensekommisæren.....	19
Etterretning over grensen	21
Grenseoverskridelser til Norge: Pavlov-saken	23
Politimesteren og grensekommisæren – samarbeid og konflikt.....	24
Grensepolitiet legges ned	27
Avslutning	28
III: 1955 – 1975: EN ÅPNERE GRENSE	31
Kraftutbyggingen	31
Grenseoppsynet – kort levetid.....	34
Kontroll av grensepasseringer.....	37
Nye grensepasseringer – turisttrafikk.....	40
Turistsenteret i Boris Gleb	42
Spørsmål om gjenåpning av grensen.....	45
Økende turisttrafikk over grensen	48
Sjøgrensen i Varangerfjorden.....	49
Fiske i grenseelver.....	54
Reinhenteavtalen	56
Avslutning	59
IV: 1975-1988: ANDRE ARBEIDSOPPGAVER	62
Endrete funksjoner, klarere arbeidsdeling.....	63

Turisttrafikk kommet for å bli – behov for mer ressurser	64
Varetransport over grensen	67
Rein – et tilbakevendende problem	68
Ønske om ny grenseoppgang	69
Grenseoverskridelser og fotografering – øker i takt med turisme.....	71
Miljø blir et sentralt tema	74
Avslutning	77
V: 1988-2001: ET NYTT NABOLAND	79
Liberalisering i grensetrafikken – lokalt visum.....	80
Sovjetunionens oppløsning - hva ville skje med grenseavtalen?	82
Politiet og tollvesenet overtar grensekontrollen	84
Økt biltrafikk	85
Handel og kriminalitet.....	88
Grensemyndighetene samarbeider på tvers av grensen.....	90
Grensekommissærens status – «mer enn en diplomat».....	93
Avslutning	96
VI: KONKLUSJON	99
Hvorfor ble Grensekommissariatet opprettet?	99
Samarbeidet med den sovjetiske/russiske grensekommissæren.....	99
Vakthold	101
Konflikt og samarbeid	101
Tøværet og turisttrafikk.....	103
Ikke preget av kald krig.....	104
Forholdet til Russland	105
Mulig nedleggelse	106
Avsluttende betraktninger	107
Videre forskning.....	108
Kilder.....	109
Vedlegg	114

FORKORTELSER

DKN – Distriktskommando Nord-Norge

FD – Forsvarsdepartementet

FKN – Forsvarskommando Nord-Norge

FLF- Finnmark Landforsvar

FO – Forsvarets overkommando

GK - Grensekommissær

GKS – Grensekommissariatet

GOS – Grenseoppsynet

GR.M. - Grensemerke

GSV – Garnisonen i Sør-Varanger

HOK – Hærens Overkommando

JD – Justisdepartementet

LD – Landbruksdepartementet

PM – Pro Memoria

POT – Politiets overvåkingstjeneste

SD – Samferdselsdepartementet

St. prp. – Stortingsproposisjon

UD – Utenriksdepartementet

ØKN – Øverstkommanderende Nord-Norge

I: INNLEDNING

I siste fase av andre verdenskrig ble det finske området Petsamo/Petsjenga russisk, og Norge hadde i 1945 et nytt naboland å forholde seg til. En blandet norsk-sovjetisk kommisjon, opprettet i 1946, skulle forhandle om grensen og forvaltningen av den.

Grenseoverenskomsten ble undertegnet i 1949 og i 1950 ble Grensekommissariatet opprettet. Grensekommissærens hovedoppgave skulle være å se til at grenseoverenskomsten mellom Norge og Sovjetunionen ble overholdt. Han skulle ha kontakt med den sovjetiske grensekommissæren over den lukkede grensen og føre forhandlinger der det var nødvendig. Oppgaven tar for seg grensekommissærens arbeid i perioden 1945 – 2002, og vil belyse den skiftende og mangfoldige virksomhet.

Bakgrunn og problemstilling

Oppgaven har følgende problemstillinger:

- *Hvordan har grensekommissærens rolle forandret seg?*
- *Hvordan ble grensekommissæren påvirket av kald krig og norske myndigheters utenrikspolitikk?*
- *Hvordan samarbeidet grensekommissæren med den sovjetiske/russiske grensekommissæren og norske etater?*

Den første problemstillingen er mest sentral og også mest belyst i oppgaven. Fra 1945 og frem til 2002 har Norges forhold til Sovjetunionen/Russland gått igjennom flere faser og vært preget av både spenning og samarbeid.¹ Det har, om enn i ulik grad, hatt en innvirkning på grensekommissærens arbeid. Jeg vil undersøke hvordan denne faktoren og andre har ført til forandringer i grensekommissærens arbeidsoppgaver.

Som følge av grenseoverenskomsten har den norske og sovjetiske/russiske grensekommissæren har måttet samarbeide tett. Før Sovjetunionens oppløsningen var grensekommissæren den personen i Sør-Varanger som hadde mest kontakt med offisielle sovjetiske organer. Grensekommissæren, politiet i Sør-Varanger og militæret var nødt til å samarbeide om oppgavene som kom med å ha en felles grense med Sovjetunionen. Det foregikk ikke problemfritt, som behandlingen av den andre problemstillingen vil vise.

---

¹ Holtmark, Sven G. (red): *Naboer i frykt og forventning – Norge og Russland 1917 – 2014*, Oslo 2015: 18.

Noen begrepsavklaringer

Grensekommisærstillingen ble opprettet som en følge av at grenseoverenskomsten ble skrevet. Det var en bilateral avtale mellom Norge og Sovjetunionen som satte rammene rundt hva som var tillatt og ikke lov ved grensen. Begge land forpliktet seg gjennom avtalen å utnevne en grensekommisær. Den fulle tittelen på grenseregimeavtalen som ble inngått mellom Norge og Sovjetunionen 29. desember 1949 er *Overenskomsten mellom Den kongelige norske regjering og Regjeringen for Samveldet av sovjetiske sosialistiske republikker om forskjellige forhold ved den norsk-sovjetiske grense og om fremgangsmåten ved ordningen av konflikter og hendinger på grensen*. Den vil i oppgaven bli omtalt som *overenskomsten*, *grenseoverenskomsten*, *grenseavtalen* eller *grenseregimeavtalen*, slik overenskomsten er omtalt i kildene.

Flere steder i oppgaven er *grensemyndighetene* nevnt. Grensekommisæren måtte ofte samarbeide med politiet i Sør-Varanger, sjefen ved Garnisonen i Sør-Varanger, det stedlige overvåkingspolitiet og etterretningstjenesten. Ved samarbeid med Sovjetunionen/Russland eller problemer ved grensen måtte etatene ofte jobbe sammen for å komme frem til en løsning. Etter 1990 ble også tollvesenet en sentral del av samarbeidet. De nevnte etatene omtales i oppgaven som *grensemyndighetene*.

Tidligere forskning

Det har tidligere vært lite tidligere forskning om grensekommisærens rolle og virksomhet. Det som er skrevet, er først og fremst relativt kortfattede beretninger av aktører som har arbeidet ved Grensekommisariatet.

Ved grenseoverenskomstens 50-årsjubileum ble det forfattet et hefte på 60 sider. Her omtales grenseavtalen og en del sider ved grensekommisærens virke. Hftet er skrevet av tidligere tolk ved Grensekommisariatet, Bodil B. Johansen. Johansons hefte har vært til god hjelp når det gjelder innføring i grenseoverenskomsten og om grensekommisærens arbeid. Det er imidlertid noe begrenset, når det gjelder innblikk i grensekommisærens historie.

Det er også skrevet noen personlig beretninger om arbeidet ved grensen. En av disse er Knut Tharaldsens bok *Den norsk-russiske grensen*. Tharaldsen ble ansatt ved konferansehuset på Storskog i 1973. Tharaldsens far var også ansatt som vaktmann mellom 1950 og 1973. Beretningen gir en grei oversikt over grenseforholdene og grenseavtalen. I tillegg omtaler

Tharaldsen forskjellige hendelser og problemer ved grensen. Boken har også vært til hjelp til å finne årstall og kaste mer lys over enkelte hendinger som er omtalt i dokumenter i Grensekommissariatets arkiv. Den har også vært en litt problematisk kilde, da Tharaldsen drar noen konklusjoner ved hendelser som ellers strider med allmenn oppfatning.

Frode Bergs og Elnar Seljevolds bidrag til boken *Sør-Varanger 1960 – 2005, Fra malm til mangfold* er også personlige redegjørelser. Berg har vært ansatt ved Grensekommissariatet siden 1990, og Seljevold var tolk fra 1955 til 1969. Artikkene gir innblikk i hvordan grensekommissæren arbeider formelt og uformelt.

Bøkene og artiklene er den eneste litteraturen jeg bruker i oppgaven som bare dreier seg om grensekommissærens arbeid. Etersom dette er personlig beretninger, analyserer de ikke hvordan grensekommissærens arbeid over tid har forandret seg, og flere sentrale temaer i min oppgave er lite eller ikke blitt behandlet i disse arbeidene.

Den siste personlige beretningen er Gunnar Haarstad, «*I hemmelig tjeneste*». Haarstad var politimester i Sør-Varanger i perioden 1958-1967. I et kapittel skriver han om sine erfaringer fra Sør-Varanger og også litt om sitt syn og forhold til grensekommissæren. Haarstad bok gir også enkelte nyttige opplysninger om grensekommissærens virksomhet.

Forskningslitteraturen om Nord-Norges historie og relasjoner til nabolandet i nordøst omfattende. Av litteratur jeg har benyttet er det stor spredning i tematikken. Felles for dem er de ikke eller i liten grad nevner grensekommissæren. Litteraturen er der først og fremst brukt for å kontekstualisere arkivkildene. Den gir en oversikt over utenrikspolitiske forhold og hendelser i Sør-Varanger som har hatt innvirkning på grensekommissærens arbeid.

Hanne Bruslettos hovedoppgave i historie fra 1994, «Forhandlinger mellom Norge og Sovjetunionen om kraftutbygging i Pasvikelven 1945-1963: norsk-sovjetisk brobygging under den kalde krigen» har jeg brukt for å forstå hvordan norske myndigheter arbeidet ved kraftutbyggingen. Oppgaven har vært viktig for mitt arbeid fordi utbyggingen hadde stort innvirkning på grensekommissærens arbeidshverdag. Den nevner imidlertid ingenting om grensekommissærens virke ved kraftverkutbyggingen.

Monica Fiorellos hovedoppgave i historie fra 1995, «De norsk-sovjetiske forhandlingene om sjø- og fiskerigrensen i Varangerfjorden, 1947-1962» har en liten del som omhandler grensekommissæren. Grensekommissæren gikk offentlig ut i 1955 og kritiserte norske

myndigheters arbeid med grenselinjen i Varangerfjorden. Hovedoppgaven gir ellers et godt innblikk i hvordan saken startet, ble grepet an og løst.

Einar Niemis artikkel *Østsamene – Urfolk og grenseminoritet* har vært viktig for å forstå problemene rundt reindriften i Sør-Varanger. Saksforholdet ble etter hvert ble en viktig del av grensekommissærens arbeid. Likeså har Lars Rowes doktorgradsavhandling i historie fra 2013, *Pechenganikel: Soviet Industry, Russian Pollution, and the Outside World* vært til hjelp for å få et innblikk i miljøarbeidet som utviklet seg i Øst-Finnmark på 1980-tallet, og med grensekommissæren som en sentral aktør. Temaene i de to arbeidene er svært forskjellige, men en viktig del av Finnmarks historie.

To arbeid som har vært svært viktig for mitt arbeid er Bergh og Eriksens bøker om overvåkingspolitiets historie, «*Den hemmelige krigen - overvåkingen i Norge 1914-1997*», og Moland og Ristes «*Strengt hemmelig*» - *Norsk etterretningstjeneste 1945-1970*» om etterretningstjenestens historie. I publikasjonene omtales imidlertid grensekommissæren i liten grad. Det blir så vidt nevnt i Bergh og Eriksens arbeid at et par av dem kom i overvåkingspolitiets søkelys. Bøkene tar imidlertid for seg hver sin side i konflikten som foregikk mellom de to etatene på 1950- og 1960-tallet. Det var en konflikt som grensekommissæren også ble påvirket av.

Sven G. Holtmarks (red.) *Naboer i frykt og forventning – Norge og Russland 1917-2014*, er det siste bidraget i relasjonen mellom de to landene. Boken er andre del av tobindsverket «*Det asymmetriske naboskap: Norge og Russland 1814-2014*». Den er delt opp i fire deler som dekker tiden mellom 1917-2014. De to første delene har Sven Holtmark vært redaktør for. Hallvard Tjemland og Stian Bones har vært redaktører for del tre og Lars Rowe har hatt ansvaret for del fire. 32 andre norske og russiske forfattere har også bidratt. Her blir alle deler av det norsk-russiske forholdet tatt for seg, både det politiske og det mellommenneskelige. Heller ikke her blir grensekommissæren nevnt, men den har bidratt som kilde for å forstå hvor viktig forholdet mellom Norge og Russland er for befolkningen i Sør-Varanger.

Til slutt vil jeg nevnte Eriksen og Pharos *Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965*, og Rolf Tamnes , *Oljealder*. Begge utgivelsene er en del av serien *Norsk utenrikspolitikk historie*. Bøkene belyser blant annet den norske utenrikspolitikken overfor Sovjetunionen under den kalde krigen. Brobygging og beroligelse versus avskrekking var norske myndigheters hovedstrategi overfor den østlige stormakten. Grensekommissærens virksomhet ble i perioder

påvirket både av internasjonale utviklingstrekk og den politikken norske myndigheter valgte å føre overfor Sovjetunionen.

I sum har de overnevnte bøkene gitt et overordnet bilde av problemer og utfordringer som var gjeldene ved den norske-sovjetiske/russiske grensen i perioden 1947– 2002.

Primærkilder

Hovedvekten av kilder er dokumenter i Grensekommissariatets fyldige arkiv. Det befinner seg på Grensekommissariatet i Kirkenes. Kildene er i stor grad brevveksling mellom den norske grensekommissæren og Justisdepartementet, samt mellom ham og andre stedlige etater i Sør-Varanger. Det er også mange møterefater mellom de to landenes grensekommissærer. Brevene gir innblikk i samarbeidene, konfliktene og problemene som oppsto ved grensen. Største delen av arkivet inneholder møterefater mellom grensekommissærene. Referatene gir kunnskap om hvordan grensekommissærene samarbeidet og hvordan de løste eventuelle konflikter.

Det er verdt å merke seg at Grensekommissariatets arkiv er åpent for forskningsformål, men uten den hjelp en ansatt arkivar kan gi i form av ordning og rettleiding. Arkivet er enkelt delt inn i bokser, hvor hvert år er fordelt på en eller to bokser. Mange av boksene har nummer, men noen har det ikke. Noen av kildene blir derfor oppgitt uten boksnummer. Enkelt anvendte dokumenter i dette arkivet er verken lagt i boks eller mappe.

Oppgaven er også preget av at Grensekommissariatets arkiv er hovedkilde. Fokuset er på grensekommissærens virksomhet og erfaringer. Det gjør seg også gjeldene i konflikter og samarbeid med andre etater.

Foruten grensekommissærens forhold til overordnet departementet og andre norske etater har jeg kun tatt for meg forholdet mellom den norske og den sovjetiske/russiske grensekommissæren. Den norske grensekommissæren har siden opprettelsen i 1950, hatt svært lite å gjøre med Finlands grensekommissær. Bare en gang i året har den norske, den russiske og den finske grensekommissæren et møte hvor de bestiger Treriksrøysen på den felles grensen. Det ble også opprettet et trelandssamarbeid på 1990-tallet. For øvrig er det politimesteren i Sør-Varanger som forholder seg til den finske grensekommissæren. Derfor vil ikke konteksten med Finlands grensekommissær være en del av oppgaven.

Andre kilder som er brukt, er arkiver fra Justisdepartementet, Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet som omhandler Grensekommissariatet og grensespørsmålet. De aktuelle kildene i Justisdepartementet var i stor grad de samme som jeg fant hos Grensekommissariatet. I tillegg kom jeg over en del interne notater som har gitt nyttige opplysninger om flere relevante saksforhold. I Utenriksdepartementet er de anvendte kildene fra forhandlingene før Grensekommissariatet ble opprettet. Etter 1950 var det Justisdepartementet som var rette myndighet for grensekommissæren. De relevante kildene i Forsvarsdepartementet er fra tiden Grensekommissariatet ble vurdert nedlagt. Det vil si mellom 1998 og 2001.

Noen samtaler er blitt brukt som kilder. Jeg snakket med Lars Finstad som var grensekommissær fra 1993 til 1996 og Johan Kristian Trømborg som var grensekommissær fra 1996 til 1999. Jeg har også hatt samtaler med Frode Berg som har vært ansatt ved Grensekommissariatet siden 1990. De gikk i stor grad ut på at de selv snakket om sine erfaringer uten at jeg stilte så mange konkrete spørsmål. Jeg valgte også å skrive ned intervjuet fremfor å bruke lydopptak. Det var et bevisst valg for å gjøre stemningen mindre formell. Valget har naturligvis noen baksider. Det kan føre til at referatet blir preget av min subjektivitet.² Jeg har imidlertid forsøkt å gjengi samtalene så korrekt som mulig. Intervjuene har vært nyttig for å få et innblikk i hvordan grensekommissærene selv har oppfattet sin oppgave. På den andre siden kan intervjuer være en problematisk kilde. Hukommelsen kan være selektiv. I noen tilfeller samsvarer det heller ikke med arkivkildene.³

I tillegg har jeg har jevnlig hatt korrespondanse med ansatte ved Grensekommissariatet. Kontakten med Grensekommissariatet har vært svært nyttig. Det har gitt meg gode svar i saker jeg stusset over eller ikke har funnet svar på gjennom arkivkildene.

Metode og tilnærming

Tidsperioden oppgaven går over, 1945-2002 er lang. Målet med arbeidet har vært å se på kontinuitet og brudd i grensekommissærens historie og finne de lange linjene. Store deler av

---

² Kjeldstadli, Knut: «Kildekritikk». I *Muntlige kilder*, redigert av Bjarne Hodne, Knut Kjeldstadli og Göran Rosander. Drammen 1988: 82

³ Kjeldstadli 1988: 68, 69, 83.

oppgaven er derfor en empirisk gjennomgang av grensekommisærrens rolle og arbeid i perioden.⁴

Oppgaven belyser en norsksmåstatsaktørs forhold til Sovjetunionen. Det er skrevet mye om forsvarspolitikken i Nord-Norge, det være seg kraftverktbyggingen, den omfattende overvåkingen eller Norges forhold til Sovjetunionen/Russland generelt. I disse sammenhengene har grensekommisæren ofte vært nevnt i en bisetning. Oppgaven kartlegger bedre denne delen av Nord-Norges historie. Det vil si å undersøke grensekommisærens arbeid og rolle og hvordan forholdet mellom Norge og Sovjetunionen/Russland artet og utviklet seg ved grensen.

For å kunne sette oppgaven i en kontekst har det som nevnt vært viktig å forstå Norges utenriks- og forsvarspolitik overfor Sovjetunionen. Historiker Rolf Tamnes har brukt begrepene *avskrekking* og *beroligelse* for å forstå norske myndigheters reaksjonsmønster overfor nabostaten. Forholdet til NATO og USA, var preget av en spenning mellom invitasjon og avskjerming.⁵ Norske myndigheter hadde ofte et ønske om å være en brobygger mellom NATO og Sovjetunionen. Regjeringsskifte hadde lite å si for politikken.⁶ Internasjonale strømninger og forandringer i den sovjetiske politikken hadde, som vi skal se, mer innvirkning i noen av periodene. Grensekommisærens arbeid ble selvsagt også sterkt preget av den politikken norske myndigheter ønsket å føre overfor den østlige stormakten.

Historiker Sven Holtmark bruker på sin side begrepene *forventning* og *frykt*.⁷ Det avspeiler ubalansen i forholdet mellom Norge og Sovjetunionen/Russland. Det gir et godt bilde på hvordan grensekommisæren og befolkningen i Sør-Varanger generelt nærmet seg sine naboer. Samtidig som grensekommisærene tradisjonelt ønsket et åpen og godt forhold til Sovjetunionen, var det også en frykt for etterretning som holdt igjen.

Avgrensning og kapittelinnledning

Oppgaven strekker seg fra forhandlingene om grenseoverenskomsten startet i 1947 til Grensekommisariatet ble forsøkt nedlagt i 2001. Etter press fra Forsvaret og grensekommisæren ble det bestemt at institusjonen skulle bestå i 2001.

---

⁴ Kjeldstadli, Knut: Fortida er ikke hva den en gang var – en innføring i historiefaget, Oslo 1999: 69.

⁵ Tamnes, Rolf: Oljealder, 1965-1995, Oslo 1997, bind 6 *Norsk utenrikspolitikk historie*: 23.

⁶ Tamnes 1997: 17.

⁷ Holtmark 2015: 17.

Kapitlene er delt inn kronologisk etter perioder i den kalde krigen. Historikere deler ofte perioden mellom 1945 og 1990 inn i fem perioder.⁸ Jeg har likevel valgt å dele kapitlene noe annerledes. Grunnen til det er at de internasjonale påvirkningene slo noe forskjellige inn ved grensen i Finnmark enn generelt i norsk utenrikspolitikk. Også som følge av grensekommisssærens skiftende arbeid er det også enkelte andre naturlige start- og sluttpunkter. Den valgte kronologiske inndelingen har ført til at kapitlene har ulik lengde, særlig fordi noen perioder var mer begivenhetsrike enn andre.

Underkapitlene er delt inne tematisk. Grensekommisssæren jobbet med flere saker og prosjekter parallelt. Jeg har funnet det lettere å formidle endringer, samarbeid og konflikter i grensekommisssærens arbeid ved å dele det inn på den måten.

Første kapittel tar for seg perioden 1945-1955. Perioden er delt inn i to faser. Fra 1945 til 1947 var forholdet mellom Norge og Sovjetunionen ganske tillitsfullt og med en del politiske, handelspolitiske og kulturelt samarbeid.⁹ Svalbardsaken var det eneste større uromomentet og konfliktpørsmålet. Historikeren Jakob Sverdrup betegner Norges politikk i perioden som balansepolitikk.¹⁰ Norge ønsket å opprettholde det gode forholdet til Sovjetunionen fra krigens dager. Det relativt vennskapelige forholdet forandret seg imidlertid da Norge takket ja til Marshallplanen i 1947 og gikk inn i Atlanterhavspakten i 1949. Internasjonalt var forholdet mellom østblokken og vestmaktene spent.¹¹

Mellom 1947 og 1955 foretok norske myndigheter ingen initiativ til å videreutvikle de tosidige forbindelsene. Forhandlingene til grenseoverenskomsten ble påbegynt i 1946. Til tross for skiftet i norsk utenrikspolitikk ble forhandlingene videreført til grenseoverenskomsten ble signert i 1949. Grensekommisariatet ble opprettet i 1950.

Kapitlet omhandler derfor først grenseavtalen og forhandlingene om hvem grensekommisssæren skulle være og hvorfor han ble underlagt Justisdepartementet og ikke Forsvarsdepartementet. Deretter behandles grensekommisssærens virksomhet i den kalde krigens mest intense fase, perioden 1950-1955.

---

⁸ Eriksen, Knut Einar og Pharo, Helge Øyvind: *Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965*, Oslo 1997, bind 5 *Norsk utenrikspolitikk historie*; Tamnes 1997; Sverdrup, Jakob: *Inn i storpolitikken, 1940-1949*, Oslo 1997, bind 4 *Norsk utenrikspolitikk historie*. De fem periodene er 1945 – 1947, 1947 – 1955, 1955 – 1975, 1975 – 1985, 1985 – 1991.

⁹Sverdrup 1997: 134

¹⁰ Sverdrup 1997: 201

¹¹ Eriksen og Pharo 1997: 61

Andre kapittel dekker perioden 1955 til 1975. Josef Stalins død i 1953 innledet et tøvær internasjonalt.¹² I Norge ble det regjeringsskifte i 1955. Det ble nå innledet regelmessig kontakt med representanter fra Sovjetunionen.¹³ Statsminister Einar Gerhardsen fikk samme året invitasjon fra Moskva, som første vestlige statsmann. Besøket ble begynnelsen på kraftutbyggingen i grenseområdet.¹⁴ Det er sammen med tøværet grunnen til at 1955 er startpunktet på kapitlet. De neste tjue årene ble det innledet flere samarbeid over grensen i Finnmark. Dette førte til at grensekommisærens arbeidsområde ble betraktelig utvidet og forandret. Sluttpunktet er satt til 1975, fordi den kalde krigen fra midten av 1970-tallet gikk inn i en spenningsfase.

1975-1988 er perioden for kapittel tre. 1975 innledet en ny internasjonal spenningsperiode. Økte motsetninger mellom øst og vest førte til opprustning på begge sider av den norsk-sovjetiske grensen i denne perioden.¹⁵ I denne perioden var det færre nye samarbeidsprosjekter, men grensekommisæren inngikk likevel noen samarbeidsavtaler med den sovjetiske grensekommisæren også i denne perioden. De økte internasjonale motsetningene hadde altså lite innvirkning på grensekommisærens arbeid, noe som søkes utdypet og forklart.

Kapittel fire omhandler perioden 1988 til 2002. I 1985 ble Mikhail Gorbatsjov utpekt som Sovjetunionens president. De politisk og økonomisk reformene begynte å merkes tydelig på den norsk-sovjetiske grensen i 1988.¹⁶ Liberaliseringen i Sovjetunionen virket nå merkbart også inn på grensekommisærens arbeid, først og fremst fordi sovjetiske myndigheter åpnet for at sovjetborgere kunne reise ut av landet. Det førte til en ny og utstrakt trafikk over Storskog inn i Norge. Da Sovjetunionen ble oppløst i årsskiftet mellom 1991 og 1992, ble grensekommisærens arbeid ytterligere forandret. Politiet fikk større ansvar for grensepasseringene og grensekommisæren fikk mindre. Norske myndigheter gikk fra å ønske grensekommisærens nærvær velkommen, til å foreslå Grensekommisariatet nedlagt i 2001. Etter press fra grensekommisæren og Forsvaret ble Grensekommisariatet bestående slik det er i dag.

---

¹² Tamnes 1997: 25

¹³ Eriksen og Pharo 1997: 193

¹⁴ Eriksen og Pharo 1997: 195

¹⁵ Tamnes 1997: 38

¹⁶ Wikan, Steinar: *Kola, grenselandet i øst*. Oslo 2009: 50

II: 1945 – 1955: OPPRETTELSE OG OPPSTART

Innledende kapittel dekker ti år. Den første delen tar for seg tiden frem til undertegnelsen av grenseoverenskomsten i 1949 og etableringen av Grensekommissariatet i 1950. I perioden fra 1945 til 1947 var det bilaterale forholdet mellom Norge og Sovjetunionen bra og uten større friksjoner bortsett fra Svalbardspørsmålet. Dette endret seg etter 1947 med tiltakende stormaktsmotsetninger og blokkdannelser. Alle samarbeidsprosjekter mellom norske og sovjetiske myndigheter ble lagt på is.

Da grenseoverenskomsten ble undertegnet, var det ikke avklart hvem som skulle inneha stillingen som grensekommissær. Det var heller ikke enighet om hvilket departement som skulle utnevne vedkommende. På samme tid var det også en meningsutveksling og tautrekning om grensevaktholdet skulle være en politimessig eller militær oppgave. Hva var grunnen til at Grensekommissariatet ble opprettet, at grensekommissæren ble en offiser underlagt Justisdepartementet og at grensevaktholdet ble lagt til politiet og ikke til militæret?

Andre del dreier seg i hovedsak om grensekommissærens rolle og virksomhet etter at stillingen ble opprettet i 1950 og frem til 1955. Audun Magnus ble utnevnt til grensekommissær, og hans jobb skulle være å sørge for at grenseoverenskomsten ble overholdt. I tillegg var det flere andre problemer som måtte løses i denne perioden. Grensekommissæren måtte finne sin plass mellom politiet og militæret i grenseområdet og samarbeide med etatene. Hvordan lyktes Magnus i å etablere et godt forhold til den sovjetiske grensekommissæren? Ble grensekommissæren en selvstendig etat som kunne ta initiativ og fatte beslutninger eller var han først og fremst en budbringer for politiet og norske myndigheter?

Oberst Audun Magnus var grensekommissær gjennom hele denne perioden.

Grenseoverenskomsten

I siste fase av andre verdenskrig gikk Petsjenga-området fra å være finsk til å bli russisk. Dermed ble grensen som hadde vært finsk-norsk, sovjetisk-norsk. Sommeren 1947 gikk en blandet norsk-sovjetisk grensekommisjon opp og merket den 195,7 km lange grensen.¹⁷ Av grensen går 42,9 km over land. Resten av grensen følger vassdragene i Pasvikelven og Grense

---

¹⁷UD, boks 11090, foredrag til statsråden, 16.9.1949.

Jakobselv. Petsjenga-området var opprinnelig et felles norsk og russisk skatteland. I 1826 ble det fastlagt en grense mellom de to landene. I 1920 ble Petsjenga/Petsamo, også kalt ishavskorridoren, finsk land, før området igjen ble russisk og en del av Sovjetunionen i 1944. Da grensen ble gått opp igjen i 1947, bygget denne på konvensjonen mellom Russland og Norge fra 1826.¹⁸

I de første etterkrigsårene frem til 1947/1948 var som nevnt forholdet mellom Norge og Sovjetunionen forholdsvis godt. Det ble opprettet handelsavtaler og en rekke kulturutvekslinger fant sted.¹⁹ I denne brobyggingsperioden ble det oppnevnt en blandet norsk-sovjetisk kommisjon som skulle komme frem til enighet om grensen og forvaltningen av den. Leder for den norske delegasjonen var fylkesmannen i Finnmark, Hans Gabrielsen. Grenseoppgangen skulle foretas sommeren 1947.

Under forberedende forhandlinger i Moskva høsten 1946 ble det vedtatt at en av oppgavene til den blandete kommisjonen skulle være å sette opp instruksjer for tilsyn og kontroll av grensemerker og grensegater.²⁰ Dette ble forandret våren 1947 etter krav fra den sovjetiske delegasjonen. Det ble bestemt at instruksjen skulle erstattes med «*utarbeidelse til utkast til overenskomsten om ordningen av grensekonflikter og incidenter samt utkast til overenskomsten om regimet ved den norsk-sovjetiske grense, og fremleggelse av disse utkast for Norges og Sovjet-Samveldets regjeringer til avgjørelse*».²¹ Bakgrunnen for kravet var trolig at Sovjetunionen hadde samme type avtaler med Finland og Polen. Dermed var det naturlig å opprette lignende avtale med Norge.

Grenseoppgangen tok mye tid, og det ble ikke oppnevnt en kommisjon til å forhandle om overenskomsten før i september 1949. Også denne gangen skulle Hans Gabrielsen lede den norske delegasjonen. De andre norske medlemmene av kommisjonen var Per Gulowsen fra den norske ambassaden i Moskva og byråsjef Erik Colban fra Utenriksdepartementet.²²

29. desember 1949 ble *Overenskomsten mellom den Kongelige Norske Regjering og Regjeringen for Samveldet av Sovjetisk Sosialistiske Republikker om forskjellige forhold ved den norsk-sovjetiske grense og om fremgangsmåten ved ordningen av konflikter og hendinger*

---

¹⁸ St.prp. 119 (1948): s. 10.

¹⁹ Eriksen og Pharo 1997: 61.

²⁰ UD, 11090, foredrag til statsråden, 16.9.1949.

²¹ St.prp. 58 (1950): s. 1.

²² UD, 11090, foredrag til statsråden, 16.9.1949.

på grensen undertegnet. Overenskomsten forutsatte at partene oppnevnte hver sin grensekommisær. Grunnen til at sovjetiske myndigheter ønsket en grensekommisær er sannsynligvis todelt. Sovjetunionen har grensekommisær ved alle sine grenser. Da den norske-russiske grensen ble vedtatt første gang i 1826, hadde hvert land oppnevnt en kommisær som gikk opp og satte den offisielle grensen. Grensekommisærene i grenseavtalen av 1949 skulle ha ansvaret for gjennomføringen av overenskomstens bestemmelser, og de skulle samarbeide om alle spørsmål som etter overenskomsten berørte begge parter.²³ Grenseoverenskomsten trådte i kraft ved kongelig resolusjon av 7. november 1950 og grenseloven av 14. juli 1950.

Hvem skulle grensekommisæren være, og hva skulle han gjøre?

Etter at overenskomsten ble ratifisert i 1950, skulle det ansettes en grensekommisær. Spørsmålet var hvem han skulle være. Den norske delegasjonen i den blandete kommisjonen ønsket at vedkommende skulle være politimesteren i Sør-Varanger.²⁴ På dette tidspunktet var det politiet som hadde grensevakt.²⁵ Derfor var ikke forslaget om at politimesteren skulle være grensekommisær unaturlig. Overenskomsten hadde også blitt skrevet med tanke på at grensekommisæren og lederen for grenseoppsynet skulle være samme person.

Da grensen ble norsk-sovjetisk etter krigen, oppsto det flere vanskeligheter rundt spørsmål som tømmerfløting, fiske og ferdsel i grenseområdet. Siden befolkningen før krigen hadde fått lov til å ferdes på begge sider av grensen, hadde slike gjøremål tidligere ikke vært noe problem. Etter krigen ble dette brått forandret. Sovjetunionen etablerte allerede i 1945 en grensevakt. Pasvikbeboere lærte raskt at grensen fra nå var helt lukket.

Gabrielsen og de øvrige i delegasjonen ville at grenseoppsynet skulle legges under Justisdepartementet og at politimannen som ledet grensevaktstyrken skulle være grensekommisærens stedfortreder. Tanken var at grensekommisæren som leder for grenseoppsynet skulle tildeles 20-30 menn. Disse skulle være grensekommisærens assistenter. Delegasjonens oppfatning var at et oppsyn med delvis militære og delvis politi ikke lot seg gjennomføre.²⁶

---

²³ St. prp. 58 (1950): s. 3

²⁴ UD, 11089, til UD fra JD, forhandlinger med Sovjet-Samveldet om forskjellige grensespørsmål, 27.10.1949.

²⁵ Lunde, Aage: *Sør-Varangers historie*, Vadsø 1979: 713.

²⁶ UD, 11089, til UD fra JD, forhandlinger med Sovjet-Samveldet om forskjellige grensespørsmål 27.10.1949

Verken Justisdepartementet eller Utenriksdepartementet aksepterte forslaget. I motsetning til den norske delegasjonen mente departementene at en sammenblanding av militære og politi kunne la seg gjennomføre. Grunnene til at dette var den beste løsningen var flere. Den første forklaringen er at en blanding av militære og politi ville gjøre det mulig å videreføre ordningen fra det midlertidige militære tomannsutvalget.²⁷

I 1945 var det Øverstkommanderende i Finnmark (ØKF) som løste grenseproblemer i samarbeid med russerne. Det midlertidige tomannsutvalget ble opprettet etter at ØKF ble flyttet fra Øst-Finnmark i 1946. Norges representant var sjefen for Varanger bataljon. Sjefen for Garnisonen i Sør-Varanger (GSV) var stedfortreder.²⁸ Tomannsutvalget var et utvalg med en norsk og en sovjetisk representant. Begge var offiserer, og de behandlet i fellesskap de lokale grenseproblemene som oppsto. Denne løsningen hadde fungert bra.

Ved å gå inn for en løsning med blandet militært og sivilt grenseoppsyn, kunne grensekommissæren være offiser selv om grensevaktholdet var sivilt. Da kunne representanten for tomannsutvalget tre inn i stillingen som grensekommissær uten at dette bød på problemer.

Det var sannsynlig at den sovjetiske representanten i tomannsutvalget ville bli oppnevnt som grensekommissær. Hvis Norge oppnevnte en offiser som grensekommissær, ville han kunne møte den russiske grensekommissæren på likefot. Representanter for myndighetene i Sør-Varanger hadde ytret ønske om at grensekommissæren skulle være en offiser.²⁹ I lys av dette foreslo Justisdepartementet at grensekommissæren skulle oppnevnes av Forsvarsdepartementet, og ikke av Justisdepartementet som først tenkt. En annen grunn til at grensekommissæren ble en offiser var Justisdepartementet foretrakk at vaktholdet på grensen ble lagt til flere departementer.³⁰

Den viktigste grunnen til at norske myndigheter valgte en annen ordning enn først foreslått, var ønsket om å gjøre den norske organiseringen så lik den russiske som mulig. Den russiske grensetroppen hørte under et sivilt departement, innenriksministeriet, men offiserene hadde militær status.³¹ På denne måten ville grensekommissærene møtes på samme stillingsmessige

---

²⁷ Ibid.

²⁸ JD, D – 0055, notat til regjeringens medlemmer, udatert.

²⁹ Kildene sier stedlige myndigheter i Sør-Varanger. De spesifiserer ikke hvem de stedlige myndighetene er.

³⁰ UD, 11089, til UD fra JD, forhandlinger med Sovjet-Samveldet om forskjellige grensespørsmål 27.10.1949.

³¹ Ibid.

grunnlag. Det var viktig for Norge å ha et godt grenseoppsyn. Samtidig var det viktig ikke å provosere eller gjøre samarbeidet med Sovjetunionen vanskeligere enn nødvendig.

Det var også Justisdepartementets oppfatning at den personen som satt i forhandlingsmøter med sovjetrusserne ikke skulle være den samme som behandlet saker, for eksempel lovbrudd, som skjedde på grensen.³² Derfor var det mest hensiktsmessig at grensekommissæren ikke hadde politimyndighet.

Grunnen til at grensekommissæren ble en offiser underlagt Justisdepartementet var altså at de besluttende myndighetene ønsket at grensekommissæren skulle møtes på samme grunnlag som den russiske. Det tilsa også at ansvaret for grensevaktholdet ble fordelt på flere departementer. Den største forskjellen mellom den norske og den sovjetiske grensekommissæren ble at den sovjetiske grensekommissæren også var sjef for grensetilsynet.³³

Det ble bestemt at sjefen for Varanger bataljon, oberstløytnant Audun Magnus, skulle ha stillingen som grensekommissær. Magnus hadde erfaring fra tomannsutvalget og var godt kjent med grensedistriktet etter lang tjeneste i Øst-Finnmark. I utgangspunktet var stillingen som grensekommissær tenkt som en bistilling.³⁴ November 1950 tiltrådte Audun Magnus som grensekommissær. I 1951 ble det bestemt at stillingen skulle være en heltidsstilling. Personellet ved Varanger bataljon skulle bistå Magnus, men han skulle ikke lenger være dets militære overordnede.³⁵ Grensekommissæren skulle selv utnevne sin stedfortreder. Denne har alltid vært sjefen for GSV. Grensekommissæren hadde to ansatte, en tolk og en sekretær. Staben ble etter noen år utvidet ved at Magnus fikk en assistent. Magnus kunne selv utnevne de assistentene han trengte.³⁶

Magnus satt i stillingen til 1962 og er den som har innehatt denne posisjonen lengst.³⁷ Grensekommissærens oppgave var å påse av grenseoverenskomsten ikke ble brutt. Hvis det oppsto konflikter eller episoder på grensen, var det hans oppgave å ordne opp i spørsmålene. Hvis uoverensstemmelser ikke lot seg løse, skulle de sendes videre til overordnet myndighet

---

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ JD, D – 0052, oppnevning av Norges grensekommissær for den norsk-sovjetiske grense, 2.11.1950.

³⁵ JD, D – 0052, til HOK fra FD, 19.6.1951.

³⁶ Tharaldsen, Knut: *Den norsk-russiske grensen*, Oslo 2010: 66, 67.

³⁷ Tharaldsen 2010: 66.

og eventuell diplomatisk behandling.³⁸ Grensekommisssæren skulle rapportere til 4. politikontor i Justisdepartementet. Han fikk også instruks om å holde militære myndigheter oppdatert om alle forhold ved grensen.³⁹ Han skulle dermed ikke bare rapportere tjenestevei. Magnus selv vektla at rapporter som kom inn fra grensepolitiet og militære patruljer langs grensen også skulle gjøres tilgjengelig for ham.⁴⁰

Justisdepartementet valgte altså i samråd med Forsvarsdepartementet å videreføre samarbeidsordningen i tomannskommisjonen. Magnus ble dermed et naturlig valg. Han var leder av Varanger bataljon og hadde sittet i det midlertidige tomannsutvalget.

Vakthold på grensen

Det ble dermed bestemt at Grensekommisariatet skulle ligge under Justisdepartementet. Men det var fortsatt ikke klart hvem som skulle stå for grensevaktholdet.⁴¹ Med opprettelsen av Grensekommisariatet ble spørsmålet om vaktholdet igjen aktuelt. Flere aktører gikk inn for at grensevaktholdet skulle utføres av militære. Politimesteren i Sør-Varanger, sjefen for Garnisonen i Sør-Varanger (GSV) og Magnus var alle enige om at vaktholdet burde utføres av militære styrker underlagt GSV. I bakre linje skulle det etableres politistasjoner til å ta seg av rene politisaker.⁴²

Etter at de sovjetiske soldatene hadde trukket seg ut av Finnmark 25. september 1945, hadde grensevaktholdet gått igjennom flere faser. Den første tiden frem til januar 1946 hadde grensen ligget ubevoktet. Da hadde en militærstyrke på 150 menn blitt stilt til disposisjon for politimesteren i Sør-Varanger. Ordningen ble opphevet samme året, sannsynligvis fordi den ble kostbar, kanskje også fordi Garnisonen i Sør-Varanger ble omorganisert.⁴³ Deretter ble en oppsynsstyrke på hundre menn fra utrykningspolitiet beordret til å gjøre tjeneste langs den sovjetiske og finske grensen.⁴⁴ Samtidig som det ble konkludert med at denne typen vakthold også var for dyrt, ble Grensekommisariatet opprettet.

---

³⁸ Lunde 1979: 713.

³⁹ JD, D – 0053, til JD fra GK Magnus, 16.2.1952.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Spørsmålet hadde vært drøftet i et møte i Justisdepartementet i august 1949, men uten at det hadde blitt truffet endelig beslutning.

⁴² GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 031.2 – 38, 1950-1952, fra Audun Magnus til FD, 11.5.1950.

⁴³ Lunde 1979: 715.

⁴⁴ Bergh, Trond og Eriksen Knut Einar: *Den hemmelige krigen - overvåkingen i Norge 1914-1997, bnd.1*, Oslo 1998: 208.

Det var usikkerhet om grensevaktholdet skulle legges under grensekommissæren, forsvaret eller politiet. Grensekommissæren og politimesteren ville ha åtte militærpatroljer fordelt på poster langs grensen. Justisdepartementet støttet forslaget da det ikke hadde noe ønske om å ha ansvaret for vaktholdet langs grensen.⁴⁵ Vanligvis ville også militære bevokte en strategisk utsatt grense, slik den norsk-sovjetiske grensen var i 1950.⁴⁶

Det var forsvarsminister Jens Chr. Hauge som var tydeligst på at han ikke ønsket militært vakthold langs grensen. Hauge hadde ambisjoner om å bygge opp og modernisere forsvaret etter krigen.⁴⁷ Forsvarets hovedoppgave skulle være å avskrekke eller i verst fall stå i mot et angrep. Bevilgningene kom imidlertid i annen rekke når Norge skulle gjenbygges etter krigen.⁴⁸ Det hadde blitt kritisert at militære mannskaper ble brukt for mye til vakthold og andre lite operative oppdrag. Hauge ønsket å utnytte militære til mest mulig aktiv våpenøvelse.⁴⁹

Under forhandlingene med Justisdepartementet juni 1950 møtte Forsvarsdepartementets representanter, generalmajor Finn Backer og major T. Vetlesen, med et bundet mandat. Det var med andre ord helt klart at Forsvarsdepartementet ikke hadde tenkt å ta på seg vaktholdet. I tillegg til det Hauge fremførte, ble det argumentert med at GSVs styrker måtte holdes mest mulig samlet av hensyn til de militære oppgavene.⁵⁰ Forsvarsdepartementet mente at det var politiets plikt å påse at befolkningen ikke krysset grensen og dermed ikke brøt norsk lov.

Justisdepartementet anså det derimot ikke som noen ordinær politioppgave å ha grenseoppsynet.⁵¹ Det ble foreslått at i hvert fall to av postene skulle bemannes militært.⁵² Justisdepartementets representant, ekspedisjonssjef Stein Rognlien, påpekte at det også var et ønske fra Utenriksdepartementet at grensevaktholdet skulle være fordelt på de to departementene. Videre hadde regjeringens bevilgninger blitt bestemt ut fra at vaktholdet ved grensen skulles fordeles mellom politiet og militæret.⁵³ De to vaktpostene Justisdepartementet

---

⁴⁵ JD, D – 0052, notat til ekspedisjonssjefen, 24.5.1950.

⁴⁶ Bergh og Eriksen bnd.1 1998: 208.

⁴⁷ Skogrand, Kjetil: *Norsk forsvarshistorie, bnd.4. 1940-1970. Allierte i krig og fred.* Bergen 2004: 184.

⁴⁸ Njølstad, Olav: *Jens Chr. Hauge – fullt og helt*, Oslo 2008: 296.

⁴⁹ JD, D – 0052, notat om vaktholdet ved norsk-sovjetiske grense, 1.6.1950.

⁵⁰ JD, D – 0052, notat om forhandlingene 5/6 i Justisdepartementet om kontrollen ved den norsk-sovjetiske grense, 6.6.1950.

⁵¹ JD, D – 0052, referat fra konferanse 27/2-1951 i Forsvarsdepartementet om kontrollen ved den norsk-sovjetiske grense, 28.2.1951.

⁵² JD, D – 0052, notat om vaktholdet ved norsk-sovjetiske grense, 1.6.1950.

⁵³ JD, D – 0052, notat om forhandlingene 5/6 i Justisdepartementet om kontrollen ved den norsk-sovjetiske grense, 6.6.1950.

ønsket at skulle bemannes militært, Gjøkåsen og Korpfjell, lå i ubebygde strøk, og det ville bli svært dyrt om politiet skulle ha postene.⁵⁴

Det skinte godt igjennom at Forsvarsdepartementets utsendte ønsket at militæret skulle ha en del av vaktholdet. Major Vetlesen hadde tidligere uttalt at han anså det som positivt at lokalbefolkningen gikk inn for at militære skulle ha grensevaktholdet.⁵⁵ Også oberstløytnant Audun Magnus, som nå var grensekommissær, pekte på den øvelsesmessige betydningen av å ha militære vaktposter langs grensen.⁵⁶ Likevel var forhandlingene vanskelige. Rognlien var oppgitt over at Forsvarsdepartementets representanter var så sterkt bundet og påpekte at det ikke ville føre til noen reelle forhandlinger.

Forsvarsdepartementet sto hardt på sitt. Dragkampen endte med at bare vaktposten på Storskog ble militært bemannet. Det var her de to grensekommissærene møttes ved forhandlinger. Posten ble militært besatt både for syns skyld og fordi politiet ikke hadde nok ressurser.⁵⁷ Justisdepartementet endte dermed opp med grensevaktholdet. Dette til tross for motstand fra departementets utsendte og grensekommissæren.

Ettersom politiet skulle ha grensevaktholdet, ble grensepolitiet opprettet i 1950. Styrken besto av 23 politimenn underlagt politimesteren i Sør-Varanger. Ordningen med grensepolitiet viste seg imidlertid raskt å være lite gunstig. Allerede i 1953 tok Forsvaret initiativ til å forandre grensevaktholdet. Til grunn lå et ønske om et mer effektivt vakthold og en økt grenseovervåking.⁵⁸ Som vi skal komme tilbake til førte Pavlov-saken i 1953 og Markov-saken i 1954 til nedleggelse av grensepolitiet. Et eget grenseoppsyn lagt direkte under grensekommissæren ble deretter opprettet.

Etter at Grensekommissariatet og grensevaktholdet ble etablert måtte Magnus etablere et samarbeid med den sovjetiske grensekommissæren.

---

⁵⁴ JD, D – 0052, notat om eventuell overtakelse av militære vaktposter i Sør-Varanger, 12.10.1950.

⁵⁵ JD, D – 0052, notat om vaktholdet ved den norsk-sovjetiske grensen, 1.6.1950.

⁵⁶ JD, D – 0052, notat. Referat fra konferanse 27/2-1951 i Forsvarsdepartementet om kontrollen ved den norsk-sovjetiske grense, 28.2.1951.

⁵⁷ JD, D – 0052, fra GSV til Finnmarks landforsvar, 22.12.1950.

⁵⁸ JD, D – 0055, notat til regjeringens medlemmer fra statsråd Jens Haugland, 17.12.1950.

Samarbeidet med den sovjetiske grensekommisæreren

Da Grensekommisariatet ble opprettet i 1950, var den internasjonale spenningen stor. Det var heller ingen norsk interesse for å videreutvikle en tosidig forbindelse med Sovjetunionen. Mellom 1947 og 1955 var det for eksempel ingen møter mellom de to landene på statsrådsplan.⁵⁹ Det kommunistiske kuppet i Tsjekkoslovakia i 1948 og Koreakrigens utbrudd i 1950 hadde også ført til at frykten for et sovjetisk angrep på Norge ble større.⁶⁰ Til tross for dette spente klimaet utviklet forholdet mellom de to landenes grensemyndigheter seg etter hvert til å bli svært bra. En hovedforklaring er at det fantes felles interesser, konflikter og problemer i grenseområdet, som begge parter så seg tjent å samarbeide om for å få begrenset eller løst. Magnus og den sovjetiske grensekommisæreren hadde også et godt utgangspunkt, da de hadde samarbeidet før i den militære tomannskommisjonen.

Befolkningen i grenseområdet ønsket også at forholdet til Sovjetunionen skulle være så bra som mulig. Senere på 1950-tallet ble særlig idrettslige og kulturelle kontakter etablert. Fordi frigjøring av Finnmark fortsatt lå friskt i minne, var ikke skepsisen til nabolandet like stor her.

Den første tiden var sovjetiske grensemyndigheter riktignok litt reserverte. Under den første årlige grensebesiktigelsen ble de sovjetiske deltakerne beordret til å oppholde seg på sovjetisk side av grensen. Året etter, i 1952, var tonen bedre. Magnus mente at den sovjetiske grensekommisæreren gikk inn for å vise et «godt ansikt» mot Norge, og møter og sammenkomster foregikk i en vennskapelig tone.⁶¹ Grensekommisær Magnus hadde blant annet blitt invitert på lunsj et par ganger etter møter. I følge Magnus bidro det til å skape en personlig kontakt mellom representantene, og samarbeidet var blitt bedre.⁶² Denne typen kontakt, lunsj og besøk over grensen, har blitt en del av grensekommisærerenes måte å arbeide på frem til i dag. Det ble også vanlig å invitere den andre parts grensekommisæreren over grensen ved spesielle anledninger.⁶³

---

⁵⁹ Eriksen og Pharo 1997: 61.

⁶⁰ Bergh og Eriksen bnd.1, 1998: 208.

⁶¹ GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 032.2 – 038, 1950 – 1952, til JD fra GK Magnus, rapport for virksomheten 1. oktober 1951 til 31. mars 1952, skrevet 15.5.1952; GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 032.2 – 038, 1950 – 1952, til JD fra GK Magnus, rapport om virksomheten i sommerhalvåret 1/4 til 30/9-52, skrevet 15.11.1952.

⁶² GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 032.2 – 038, 1950 – 1952, til JD fra GK Magnus, rapport om virksomheten i sommerhalvåret 1/4 til 30/9-52, skrevet 15.11.1952.

⁶³ GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 032.2 – 038, 1950 – 1952, oversendelse til JD av korrespondanse og sammenkomster mellom grensekommisæreren, 12.11.1954.

Etter at Grensekommissariatet ble opprettet, var det den sovjetiske grensekommissæren som hadde flest klager på brudd av grenseavtalen. Det hadde særlig sammenheng med at det var flere overskridelser fra den norske siden. Grenseområdet på sovjetisk side var fraflyttet etter at området ble russisk. Derfor var det ikke sivile som oppholdt seg i området, slik som på norsk side.⁶⁴

Klagene gikk på grenseoverskridelser og fotografering av grensen. Den sovjetiske grensekommissæren hevdet at den norske innsatsen mot denne typen brudd på overenskomsten var for dårlig og at det gjorde det vanskeligere å ha et godt forhold over grensen.⁶⁵

Grunnene til de mange overskridelsene var flere. Folk i Sør-Varanger trengte tid til å forstå at de ikke lenger kunne gå på ski langs grensen, slik de før hadde vært vant til. En hendelse var for eksempel tre gutter som hadde bygget et skihopp der de endte på sovjetisk side når de landet.⁶⁶ Denne episoden tok den sovjetiske grensekommissæren med godt humør, men han så mer alvorlig på at grenseoverskridelser skjedde relativt ofte. Grensepolitiet og militære grensepatruljer overskred ofte grensen fordi det ikke alltid var klart akkurat hvor grensen gikk.⁶⁷ Inntrykket er også at patruljene ikke har sett på overskridelser fra sivile som spesielt alvorlig når sporene helt tydelig var fra personer som bare hadde gått feil et stykke før de vendte tilbake på riktig side av grensen.

Grensekommissæren hadde som nevnt ikke noen kommando over grensevaktholdet. Anmodning om økt overvåking måtte derfor komme direkte fra Justisdepartementet. Klagene fra den sovjetiske grensekommissæren ble sett på som alvorlige. Derfor fikk politimesteren i Sør-Varanger, Jonas Madsø, beskjed fra Justisdepartementet om å øke patruljeringen på de områdene hvor mange overskridelser fant sted. Grensepolitiet måtte sørge for å være mer påpasselig slik at patruljer ikke kom over grensen. Hvis en overskridelse ble oppdaget, var det også viktig at dette raskt ble rapportert. Dermed kunne det «settes i gang en energisk etterforskning» før en eventuell sovjetisk klage kom.⁶⁸

---

⁶⁴ Lunde 1979: 711.

⁶⁵ GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 032.2 – 038, 1950 – 1952, referat nr. 1 fra møte mellom grensekommissærene, 9.2.1951.

⁶⁶ GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 032.2 – 038, 1950 – 1952, referat nr. 2 fra møte mellom grensekommissærene, 20.3.1951.

⁶⁷ GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 032.2 – 038, 1950 – 1952, oversendelse til JD av korrespondanse og møter mellom grensekommissærene, 15.4.1951.

⁶⁸ GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 032.2 – 038, 1950 – 1952, til politimesteren i Sør-Varanger fra JD, 6.3.1951.

Forsvarsdepartementet ga beskjed til Hærens Overkommando (HOK) om at alle militære etater skulle bistå sivile myndigheter med å bringe orden i forholdene rundt grenseoverskridelsene. Der hvor militære personer hadde kommet over grensen, skulle forholdet umiddelbart meldes til politimesteren.⁶⁹ Selv utilsiktede grenseoverskridelser ble etterforsket, og den skyldige ble ofte straffet med bøter. Alle etater ved grensen måtte samarbeide for at å legge til rette for et korrekt grenseregime. Det var viktig for norske myndigheter å legge til rette for at regelbrudd på grenseavtalen ikke forkom.

Som tidligere nevnt, var det russiske grenseoppsynet organisert under innenriksministeriet. Det var altså under et sivilt departement, slik som i Norge. Men i motsetning til i Norge var den russiske grensekommissæren garnisonsjef og leder for grenseoppsynet.⁷⁰ Det var også det russiske grenseoppsynet som behandlet alt som foregikk i grenseområdet og som for eksempel etterforsket grenseoverskridelser.

I Norge var det politiet som etterforsket grenseoverskridelser eller andre overtredelser av grenseloven. Dette skapte ofte forvirring og frustrasjon hos den sovjetiske grensekommissæren. Når den russiske grensekommissæren etterlyste opplysninger om disse sakene, var det vanskelig å forstå at den norske grensekommissæren ikke hadde noen politimessig myndighet.⁷¹ Ved noen anledninger klaget den sovjetiske grensekommissæren over hvor liten makt den norske grensekommissæren hadde. Det oppsto også noen ubehagelige situasjoner i løpet av de første årene.

Etterretning over grensen

Den 6. august 1953 fikk Magnus det han oppfattet som en slags samlet protest på alle de norske grenseoverskridelsene. Den sovjetiske grensekommissæren meldte at en nordmann skulle ha gått over grensen og skutt mot sovjetiske soldater 31. juli 1953.⁷² Han så på denne episoden og andre nylige overskridelser som en ren provokasjon fra norsk side.⁷³

Skytingen på den andre parts territorium ble i seg selv naturlig nok sett som alvorlig. Men hendelsen ble også vurdert som bekymringsfull fordi Magnus mente at den var delvis eller

---

⁶⁹ GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 032.2 – 038, 1950 – 1952, til HOK fra FD, 9.3.1951.

⁷⁰ UD, 11089, til UD fra JD, forhandlinger med Sovjet-Samveldet om forskjellige grensespørsmål 27.10.1949

⁷¹ Bodil B. Johanson: *Overenskomsten 50 år 1949-1999*, Kirkenes 1999: 36.

⁷² GKS, 1953, referat nr.30 6.8.1953.

⁷³ GKS, 1953, utskrift av fjernskriv 11.8.1953; GKS, 1953, brev til den sovjetiske grensekommissæren fra den norske grensekommissæren, 8.7.1953.

helt konstruert. Det var to grunner til at grensekommisæren antok at historien var usann. For det første var det påfallende at de sovjetiske grensevaktene ikke hadde avfyrt noen skudd under hendelsen. Vanligvis pleide de å skyte varselskudd når nordmenn kom for nære grensen. For det andre var det merkelig at hendelsen ble rapportert så lenge etter at den skulle ha skjedd.⁷⁴

Grensekommisæren visste ikke på daværende tidspunkt at en nordmann hadde vært over grensen og havnet i skuddveksling med sovjetiske soldater. I løpet av 1950-årene ble det foretatt enkelte etterretningsoperasjoner i regi av Forsvarsstaben II hvor agenter ble sendt på korte turer for å observere og rapportere om det som kunne være av interesse.⁷⁵ I operasjonen «Bamse», ble en agent sendt over grensen i slutten av juli 1953 for å gå fra Korp fjell til Liinahamari på russisk side. Da han hadde kommet over grensen, ble han oppdaget av to sovjetiske grensevakter og havnet i skuddveksling. Han kom seg unna. Siden bare sekken ble truffet, fullførte han operasjonen og returnerte til Norge tre dager etter. Da den sovjetiske grensekommisæren en uke etter hendelsen klaget på overskridelsen, ble politiet koblet inn for å etterforske saken. Da hadde allerede norske etterretningsfolk vært på stedet og fjernet alle spor.⁷⁶

De tilgjengelige kildene avklarer ikke om grensekommisæren og politiet ble informert om den faktiske hendelsen, men de tyder på at Magnus aldri fikk vite noe om «Bamse». Det er i så fall påfallende fordi løytnant Hallfred Skau, som var etterretningsoffiser ved GSV, hadde vært med å planlegge operasjonen.⁷⁷ Skau arbeidet på dette tidspunktet også som assistent for grensekommisæren. Løytnanten ble for øvrig sendt bort fra Finnmark i tre uker etter denne hendelsen og en annen mislykket operasjon samme måned.⁷⁸ Grensekommisæren på sin side fikk instruks fra Justisdepartementet og Utenriksdepartementet om å melde til sovjetiske grensemyndigheter om at etterforskningen var avsluttet og at det fra norsk side var slått fast at ingen person hadde gått over grensen.⁷⁹

Dersom det stemmer at grensekommisæren aldri ble opplyst om hva som faktisk fant sted, kan grunnen ha vært at etterretningstjenesten anså at relasjonen mellom grensekommisærene

---

⁷⁴ GKS, 1953, utskrift av fjernskriv 11.8.1953.

⁷⁵ Riste, Olav og Moland, Arnfinn: «*Strengt hemmelig*» - *Norsk etterretningstjeneste 1945-1970*, Oslo 1997: 96. Forsvarsstaben II var Forsvarets etterretningstjeneste.

⁷⁶ Riste og Moland 1997: 98, 99.

⁷⁷ Riste og Moland 1997: 96.

⁷⁸ Riste og Moland 1997: 99.

⁷⁹ GKS, 1953, til GK Magnus fra JD, 30.10.1953.

var for nær. Det er heller ikke sikkert at embetsverket i Justisdepartementet eller det stedlige politi kjente til at denne typen operasjoner foregikk.

Grenseoverskridelser til Norge: Pavlov-saken

Ved noen anledninger foregikk grenseoverskridelsene fra Sovjetunionen til Norge. I 1950-årene kom det i alt ti sovjetiske flyktninger over grensen til Norge. Norske grensemyndigheter mente at flere av disse var sendt over av sovjetisk etterretning, men med ett viktig unntak.⁸⁰

Den 18. august 1953 rodde den sovjetiske løytnanten Grigorji Pavlov over grensen til Norge. Han hadde jobbet for MVD (KGB) i Murmansk og valgte å hoppe av. Pavlov hadde med seg papirbiter der han hadde notert en rekke navn og dekknavn på nordmenn og finlendere som hadde utført agenttjenester for Sovjetunionen. Hans opplysninger førte til en rekke rettsaker i Finnmark i 1954. Sju pasvikværing ble dømt for spionasje. Flere av disse var «partisaner» som hadde rømt til Sovjetunionen under krigen og blitt vervet til etterretningsvirksomhet.⁸¹ I følge VG hadde spionasjen vært svært amatørmessig, og «spionene» hadde først og fremst blitt brukt til kureroppdrag. Også forskere har betont at spionasjen neppe hadde store militære skadevirkninger.⁸²

Den sovjetiske grensekommissæren var svært pågående i forsøket på å få informasjon om både Pavlov og den tidligere omtalte skyteepisoden. Pavlov var tydeligvis viktigst av de to.⁸³ Sannsynligvis kunne den sovjetiske grensekommissæren bli holdt personlig ansvarlig om noen lyktes å rømme over grensen.⁸⁴

Saken var den første alvorlige hendelsen de to landenes grensekommissærer måtte forhandle om. Ved et møte en uke etter Pavlovs rømning hadde den sovjetiske grensekommissæren vært tydelig trykket. Møtet hadde kommet i stand på initiativ fra sovjetisk side. Magnus oppfattet det som påfallende at den sovjetiske grensekommissæren denne gangen hadde møtt alene med bare tolken til stede. Vanligvis pleide han å møte med vakter og sekretær.⁸⁵ Muligens var dette et møte som den sovjetiske grensekommissæren ikke ønsket å rapportere til sine overordnede.

---

⁸⁰ Gunnar Haarstad: *I hemmelig tjeneste*, Oslo 1988: 132

⁸¹ Riste og Moland 1997: 73

⁸² Verdens Gang, 17.11.1953; Bergh og Eriksen bnd.1, 1998: 250-257.

⁸³ GKS, 1953, til JD fra GK Magnus, rapport for virksomheten 1/4 – 30/9 1953, skrevet 22.10.1953.

⁸⁴ Haarstad 1988: 132.

⁸⁵ GKS, 1953, til JD fra GK Magnus, rapport for virksomheten 1/4 – 30/9 1953, skrevet 22.10.1953.

Etter en og en halv måned hvor den sovjetiske grensekommisæreren forsøkte å gå tilgang på opplysninger, kom det ingen flere forespørsler om Pavlov. Magnus mente at sovjetiske grensemyndigheter hadde forsonet seg med at det var nytteløst å forsøke å påvirke en avgjørelse gjennom henvendelser til norske grensemyndigheter.⁸⁶

Sovjetiske grensemyndigheter var likevel merkbart reservert under de siste sammenkomstene i 1953.⁸⁷ Det kjølige forholdet var ikke vedvarende. Utover i 1954 meldte Magnus at den sovjetiske grensekommisæreren hadde vært «imøtekommende og elskverdig.»⁸⁸ Alt i alt er dette reaksjonsmønsteret symptomatisk for hvordan forholdet over grensen har vært gjennom de 65 årene Grensekommisariatet har eksistert. Til tross for spenninger i den internasjonale politikken eller lokale konfliktfylte hendelser, har samarbeidet mellom landenes grensekommisærere i det store og det hele vært vennlig og godt. Derimot var samarbeidet mellom de norske etatene vanskeligere.

Politimesteren og grensekommisæreren – samarbeid og konflikt

Grensekommisær Audun Magnus og politimester i Sør-Varanger, Jonas Madsø, hadde et til dels konfliktfylt samarbeid. Det er mulig at stridighetene som på denne tiden preget etterretningstjenesten og overvåkingspolitiet smittet nedover i rekkene og påvirket også forholdet mellom det stedlige politiet og grensekommisæreren.

Særlig i de to, tre første tiårene etter 1945 var det en oppfatning innenfor overvåkingspolitiet at andelen kommunistiske sympatisører var større i grensefylket enn ellers i landet. Derfor fant det sted en utbredt overvåking i Finnmark på denne tiden.⁸⁹ Samtidig utviklet det seg en kompetansestrid mellom overvåkingstjenesten og Forsvarsstaben II som drev forsvarets etterretningstjeneste.⁹⁰ Overvåkingstjenesten mente at etterretningstjenesten trådte inn på dens kompetanseområde.

Grensekommisæreren og leder for Forsvarsstaben II, Vilhelm Evang, hadde ofte sammenfallende synspunkter. Det hadde også politimesteren og overvåkingspolitiet. Dermed ble de to partene noen ganger stående mot hverandre i saker som ble diskutert.⁹¹ I tillegg var

---

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ GKS, 1954, til JD fra GK Magnus, rapport for virksomheten 1/10 1953 – 1/4 1954, skrevet 20.5.1954.

⁸⁸ GKS, 1954, til JD fra GK Magnus, rapport om virksomheten 1/4 -31/9 1954, skrevet 14.12.1954.

⁸⁹ Bergh og Eriksen bnd.1,1998: 112.

⁹⁰ Bergh og Eriksen bnd.1,1998: 204.

⁹¹ Bergh og Eriksen bnd.1,1998: 208.

Madsø bekymret for at grensekommisssæren skulle trå inn i det som egentlig var politioppgaver, og at det slik skulle bli et arbeidsmessig dobbeltløp.

En sak i løpet av denne perioden gjorde uenighetene mer synlig. Den 21. november 1954 gikk en sovjetisk person, Ivan Ignatjevitsj Markov, over grensen til Norge. Da Markov ble fanget opp av norske grensemyndigheter, var han kledd i løytnantsuniform og sterkt beruset. Grensekommisssærens assistent, Hallfred Skau, skrev i ettertid at han hadde inntrykk av at Markov kom over grensen nærmest for å finne mer å drikke. Det var vanskelig å forstå hva han ville, men kaptein Skau hadde fått inntrykk av at han ønsket transport tilbake til grensen. Grensekommisssæren ble kontaktet og tok med seg løytnant Mathisen som skulle fungere som tolk. Da grensekommisssæren og tolken kom til stedet, 7-8 timer etter arrestasjonen, var Markov tilnærmet edru. Den fungerende tolken klarte imidlertid ikke å forstå hva Markov ville da han ble spurt om grunnen til grenseoverskridelsen. Markov ble derfor bedt om å skrive det ned. Han skrev kortfattet at han ønsket å være «her hos oss». Gjeldende praksis var at flyktninger snarest ble sendt sørover. Markov virket tilfreds med dette da det ble forklart for ham. Så fort han hadde ankommet Oslo, hadde Markov imidlertid endret sitt syn. Han ville returneres til Kirkenes for utlevering til Sovjetunionen.⁹²

Sovjetiske myndigheter hevdet at Markov var en etterlyst kriminell og krevde å få ham utlevert.⁹³ Det var ikke usannsynlig, sett med norske øyne. Det var imidlertid viktig ikke å gi inntrykk av at Norge ga etter for sovjetisk press. På den andre siden var det også vesentlig at det ikke ble vanskeligere å få utlevert norske borgere som utilsiktet krysset grensen i fremtiden. Resultatet ble at Justisdepartementet ga grensekommisssæren beskjed om å melde fra til den sovjetiske grensekommisssæren om at Markov hadde blitt avvist ut fra bestemmelser i fremmedloven.⁹⁴

Lappen som løytnant Mathisen hadde fått Markov til å skrive for å være sikker på at han ville bli i Norge, ble senere nevnt overfor sovjetiske myndigheter som en erklæring som dokumenterte at Markov ville søke asyl i Norge. Sovjetiske myndigheter spurte om få tilsendt

---

⁹² GKS, 1954, notat om den sovjetiske løytnanten Ivan Ignatjevitsj Markov, som kom over grensa til Norge 21/11-54 og som ble sendt tilbake – levert 2/12-54 etter eget ønske. Skrevet av grensekommisssær Audun Magnus og kaptein Hallfred Skau, 29.12.1954.

⁹³ GKS, 1954, notat om den sovjetiske løytnanten Ivan Ignatjevitsj Markov, som kom over grensa til Norge 21/11-54 og som ble sendt tilbake – levert 2/12-54 etter eget ønske. Skrevet av grensekommisssær Audun Magnus og kaptein Hallfred Skau, 29.12.1954; GKS, boks 1954, til JD fra politimester Jonas Madsø, ekspedisjonssjef Andreas Irgens, 22.12.1954.

⁹⁴ GKS, 1954, protokoll nr. 1 fra fellesmøte mellom grensekommisssærene, 25.11.1954.

denne erklæringen, noe som var vanskelig for norske myndigheter å imøtekomme. For det første var det, som politimester Madsø påpekte, vanskelig å kalle dette en erklæring fordi den var et resultat av at de impliserte ikke hadde forstått hverandre. For det andre var den ikke undertegnet av Markov. Madsø mente at det beste ville være ikke å svare på forespørselen, i håp om at sovjetiske myndigheter skulle glemme hele saken.

Grensekommissæren hevdet derimot at det ikke var til å misforstå hva Markov hadde ønsket da han kom over til Norge. Det var derfor bedre at det ble sendt et svar til russerne. Magnus fremhevet også at hvis dokumentet ikke ble ansett som formelt gyldig ville det gi sovjetiske myndigheter anledning til å hevde at grensekommissæren hadde brutt grenseoverenskomstens art.19, pkt.4. Denne gav klare instruksjoner om hva grensekommissæren skulle gjøre ved overskridelser begått av offentlige tjenestemenn eller privatpersoner. Dersom overenskomsten ikke ble fulgt, kunne det i fremtiden bli vanskeligere å få utlevert norske borgere som hadde kommet over grensen. En innrømmelse av feil håndtering ville også sette Grensekommissariatet i et dårlig lys. Grensekommissæren fikk i denne saken støtte fra Justisdepartementet, og lappen ble sendt⁹⁵

Etter Markov-saken ble spørsmålet om rollefordelingen mellom grensekommissæren og politiet for alvor tatt opp. Madsø mente at grensekommissæren skulle være en mellommann og formidler.⁹⁶ Det ville si at grensekommissæren ikke skulle føre selvstendige forhandlinger. Han skulle formidle de opplysningene politiet bestemte at sovjetiske grensemyndigheter skulle få. Politimesteren hevdet at Magnus i denne saken hadde meddelt den sovjetiske grensekommissæren at Markov hadde søkt asyl i Norge, noe Magnus bestred. Videre ble det ikke fremhevet tydelig nok at Markov hadde bedt om å bli sendt tilbake da han kom til Oslo. Dette kunne føre til at Markov fikk større problemer med myndighetene da han kom hjem. På grunn av de ovennevnte uklarhetene og uenighetene ønsket politimesteren at grenseoverenskomsten skulle revideres. Han fremholdt at fremmedloven kom i konflikt med grenseoverenskomstens artikkel 19 og 20.⁹⁷

Magnus på sin side hevdet at Grensekommissariatet ikke kunne være kun et formidlingsorgan. Hvis dette ble tilfelle, ville grensekommissæren sitte igjen med alt ansvaret,

---

⁹⁵ GKS, 1954, notat om den sovjetiske løytnanten Ivan Ignatjevitsj Markov, som kom over grensa til Norge 21/11-54 og som ble sendt tilbake – levert 2/12-54 etter eget ønske. Skrevet av grensekommissær Audun Magnus og kaptein Hallfred Skau, 29.12.1954; GKS, boks 1954, brev til JD, ekspedisjonssjef Andreas Irgens fra politimester Jonas Madsø til JD, 22.12.1954.

⁹⁶ GKS, 1955, til byråsjef Irgens fra politimester Madsø, 29.1.1955.

⁹⁷ GKS, 1954, til JD, ekspedisjonssjef Andreas Irgens fra politimester Jonas Madsø til JD, 22.12.1954.

uten annen myndighet enn å be politiet om å gi de opplysningene han måtte trenge.⁹⁸ Med andre ord ville politiet i realiteten bli instansen som skulle ordne opp i grensekonflikter. Slik Magnus tolket grenseoverenskomsten, ville en slik ordning være et brudd på avtalen. Dermed ville det også være enklere for sovjetiske grensemyndigheter å tilsidesette overenskomsten, noe som kunne få alvorlige konsekvenser.⁹⁹

Kompetansekonflikten mellom grensekommissæren og politiet var et scenario som Justisdepartementet hadde forutsett kunne oppstå da forhandlingene om grenseoverenskomsten fant sted. Departementet hadde derfor gjort det klart at grensekommissæren ikke skulle ha politimyndighet. Han måtte imidlertid kunne anmode om etterforskning der han mente at det var riktig, og politiet skulle forplikte seg til å hjelpe.¹⁰⁰ Det var også slik arbeidsfordelingen mellom politiet og grensekommissæren hadde fungert så langt.

Det var imidlertid ikke etterforskningen av lovbrudd som var hovedproblemet. Det var hvilken myndighet grensekommissæren skulle ha når han satt i forhandlinger med sovjetiske grensemyndigheter. Markov-forhandlingene hadde vært spesielt vanskelige. Det var mange lange møter der det ble klart at en utlevering var svært viktig for sovjetiske myndigheter. Magnus hadde ikke fått noen klare direktiver om hva han kunne gjøre og forhandle med russerne om. Dermed hadde Magnus ført det Madsø mente var selvstendige forhandlinger, noe Magnus hevdet han hadde full myndighet til å gjøre. Kjernen i problemet var at det ikke fantes en tilstrekkelig klar stillingsinstruks for grensekommissæren.

Justisdepartementet valgte ikke å forandre grenseoverenskomsten. Sannsynligvis så de på kontroversene mellom Magnus og Madsø som en personlig konflikt og Markov-saken som en uheldig hendelse. Å skulle forandre på grenseavtalen ville også bety en ny runde med forhandlinger med sovjetiske myndigheter, og det var ikke ønskelig.

Grensepolitiet legges ned

I tillegg til usikkerhet rundt grensekommissærens myndighet, var det fortsatt tvil om hvordan grensevaktholdet skulle organiseres. Som nevnt ble det bestemt at vaktholdet skulle legges til politimesteren i Sør-Varanger.

---

⁹⁸ GKS, 1954, notat om skriv til ekspedisjonssjef Irgens, JD, fra politimester i Sør-Varanger, 30.12.1954.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ UD, 11089, til UD Fra JD, forhandlinger med Sovjet-Samveldet om forskjellige grensespørsmål, 27.10.1949.

Ordnungen viste seg imidlertid ikke å være god nok. I 1954 ble grensepolitiet lagt ned. Som nevnt hadde Forsvaret tatt initiativ til å forandre grensevaktholdet i 1953. De militære myndighetene mente at grensevaktholdet var utilfredsstillende og måtte omorganiseres og styrkes.¹⁰¹

Pavlov-saken og de etterfølgende spionavsløringene gjorde spørsmålet til en hastesak. Militære myndigheter var også bekymret over den sovjetiske militære utbyggingen av Kolahalvøya som nå hadde tatt fart. Grensepolitiet klarte ikke å dekke oppgavene det var satt til. Ved flere anledninger måtte garnisonskompaniet ved Høybuktnoen hjelpe til.¹⁰² Et alternativ var å ruste opp grensepolitiet. Dette forslaget ble fort avfeid fordi det ville bli for dyrt. Ved etablering av et nytt oppsyn var de viktigste kriteriene å få dekket både de politimessige og militære oppgavene som måtte utføres. For politiets del kunne oppgaver utføres frem til grensen, men ikke over den.¹⁰³

Vilhelm Evang, leder for Forsvarsstaben II, foreslo at grenseoppsynet skulle legges til Forsvarsdepartementet, men det var lite ønskelig å innføre en større militær aktivitet på grensen.¹⁰⁴ Derfor ville Evang og de øvrige militære myndighetene ha en ordning med en styrke langs grensen som kunne utføre den nødvendige observasjonstjenesten uten at denne styrken ble gitt særlig militært preg. Resultatet ble annerledes enn de militære foreslo. Grensevakten ble ikke lagt til Forsvarsdepartementet slik Evang hadde ønsket. I juni 1955 ble grensepolitiet erstattet med et sivilt grenseoppsyn (GOS) som ble lagt under grensekommissæren. Dermed var grensevaktholdet fortsatt Justisdepartementets ansvar. Ved å legge GOS under grensekommissæren ville ordningen bli mer lik den sovjetiske ordningen hvor grenseoppsynet fra oppstart har vært underlagt grensekommissæren og innenriksministeriet.¹⁰⁵ Hvordan det gikk med GOS blir drøftet nærmere i neste kapittel.

Avslutning

Kapittelets første problemstilling er hvorfor Grensekommissariatet ble etablert og med en offiser som leder som var underlagt Justisdepartementet og ikke Forsvarsdepartementet.

---

¹⁰¹ JD, D – 0055, foredrag til regjeringens medlemmer fra statsråd Jens Haugland, 17.12.1958.

¹⁰² GKS, 1954, notat til statsråden fra ekspedisjonssjef Sivert Nielsen, 24.5.1954.

¹⁰³ GKS, 1953, referat fra møte 25/9 1953 om organisering av grenseoppsynet ved den norsk-sovjetiske grense, mottatt 2.11.1953.

¹⁰⁴ Bergh og Eriksen bnd.1 1998: 208.

¹⁰⁵ GKS, 1953, referat fra møte 25/9 1953 om organisering av grenseoppsynet ved den norsk-sovjetiske grense. Mottatt 2.11.1953.

Da grenseoverenskomsten skulle undertegnes i 1949, hadde forholdet mellom Norge og Sovjetunionen blitt kjølig og konfliktfylt. Overenskomsten ble likevel inngått. Grenseavtalen med en grensekommissær på hver side av grensen var et ønske fra sovjetiske myndigheter. Forklaringer lå i at det var slik grensen mellom Norge og Russland ble organisert i 1826. Sovjetunionen hadde også en grensekommissær på alle sine grenser.

Norges forhandlingsdelegasjon ønsket i utgangspunktet at grensekommissæren skulle være politimesteren i Sør-Varanger. Etter en meningsutveksling mellom den norske forhandlingsdelegasjonen og Justisdepartementet endte det med at grensekommissæren ble en offiser avgitt av Forsvaret. Grunnen til det var ønsket om videreføring av tomannskommisjonen og at de to landenes grensekommissærer skulle møtes på likefot. Det ble sett på som en fordel at grensekommissæren ikke var den samme som behandlet lovbrudd på grensen. Det var også et ønske om at den norske organiseringen skulle være så lik den sovjetiske som mulig.

Det andre hovedspørsmålet er hvorfor grensevaktholdet ble lagt til politiet. Vi har sett at det skjedde etter mye diskusjon mellom Justisdepartementet og Forsvarsdepartementet. Mye av grunnen til det var at forsvarsminister Jens Chr. Hauge var bestemt på at den beskjedne forsvarsstyrken i Finnmark ikke skulle konsentreres i grenseområdet. Det skulle heller ikke først og fremst brukes til vakthold. Selv om Justisdepartementet fikk overordnet ansvar for vaktholdet, ble det ikke lagt til grensekommissæren. Det var politimesteren i Sør-Varanger som ledet grensepolitiet. Grensevaktholdet hadde da gått gjennom flere faser siden krigens slutt og grensepolitiet var heller ingen god løsning. En årsak til at det ble lagt ned i 1954 var Pavlov-saken og spionopprullingene som fulgte. Sikkerheten langs grensen viste seg ikke å være god nok. Deretter ble Grenseoppsynet opprettet. Oppsynet ble lagt direkte under grensekommissæren.

Magnus lyktes i å etablere et godt forhold til den sovjetiske grensekommissæren. Grunnen til det var at begge parter så seg tjent på å samarbeide om å få eventuelle konflikter begrenset eller løst. I grenseområdet felles interesser, konflikter og problemer. Det var også en fordel at grensekommissær-ordningen var en videreføring av den militære tomannskommisjonen. Hovedkilden til eventuell konflikt var grenseoverskridelser. Norske myndigheter var bestemte på at grensekommissæren måtte få den bistand han trengte for å løse problemet med nokså hyppige overskridelser særlig fra den norske siden av grensen. I denne saken tyder kildene på

at de tre etatene i Sør-Varanger samarbeidet godt og klarte å begrense de mange overskridelsene.

Samarbeidet mellom grensekommisæreren og politimesteren var imidlertid ikke alltid like lett. Dette kom tydelig til syne med Markov-saken. Politimester Madsø var bekymret for at grensekommisæreren skulle trå inn på politiets arbeidsoppgaver. Etter Markov-saken uttrykte Madsø ønske om revidering av grenseoverenskomsten. Magnus tolket overenskomsten slik at han hadde plikt til å føre forhandlinger med sovjetiske grensemyndigheter, noe Madsø var uenig i. I hovedsak bunnet konflikten i at det ikke var noen klar stillingsinstruks for grensekommisæreren.

Justisdepartementet valgte ikke å gripe inn i motsetningene mellom det stedlige politiet og grensekommisæreren. Rivningene mellom Madsø og Magnus ble trolig først og fremst oppfattet som en personkonflikt. Nye organisatoriske grep kunne lett føre til sovjetisk uro, kanskje også krav om nye forhandlinger om grenseoverenskomsten. Det siste var svært uønsket fra norsk side.

Kapitlets tredje problemstilling ble ikke fullt ut besvart. Det var om grensekommisæreren først og fremst skulle være en budbringer for politiet og norske myndigheter, eller en selvstendig etat som skulle ta initiativ og fatte egne beslutninger. Det var uenighet mellom politimester Madsø og grensekommisæreren i dette spørsmålet. Markov-saken i 1954 førte til at spørsmålet ble tatt opp av Madsø og Magnus. Magnus mente at grensekommisæreren måtte kunne føre selvstendige forhandlinger med den sovjetiske grensekommisæreren i alle spørsmål som berørte grenseoverenskomsten. Madsø var klar på at grensekommisæreren ikke skulle overlevere noen opplysninger uten det var kommet til en enighet med politiet. Han var også bekymret for at grensekommisæreren skulle ta på seg oppgaver som tillå politiet. Magnus og Madsø kom ikke til noen enighet. Som vi skal se i neste kapittel fortsatte kompetansekonfliktene i de første følgende årene.

Etter 1955 ble det internasjonale klimaet bedret mellom øst og vest. Det ble starten på en lengre periode med mer utstrakt samarbeid og samkvem mellom Norge og Sovjetunionen i nord. Som vi skal se fikk avspenningen og de tettere forbindelsene også følger for Grensekommisariatets ansvarsområde og virksomhet.

III: 1955 – 1975: EN ÅPNERE GRENSE

1955 var startpunktet for et bedre og åpnere forhold mellom Norge og Sovjetunionen.¹⁰⁶ Fra midten av 1950-tallet ble det iverksatt flere små og store samarbeidsprosjekter over grensen i Øst-Finnmark. Det største og viktigste prosjektet var kraftutbyggingen i Pasvikelven. Det norsk-sovjetiske samarbeidet førte til enighet også om andre uløste spørsmål. Det ble utarbeidet avtaler for sjøgrensen i Varangerfjorden, fisket i grenseelvene og reinhenting. I denne perioden utviklet det seg også idrett- og kultursamarbeid og turisme over grensen. I de første etterkrigsårene hadde den vært helt lukket for slikt samkvem.

Samtidig var flere aktører, særlig militære og overvåkingspolitiet, svært misfornøyde med utviklingen. Sovjetunionen representerte fortsatt en alvorlig trussel. Kolahalvøya ble rustet opp i slutten av 1950-årene, og sovjetrusserne drev fortsatt med spionasje og grensekrenkelser. Kapitlets slutt punkt er 1975, fordi det internasjonale forholdet gikk inn i det som kalles den andre kalde krigen.

Dette kapitlet vil dreie seg om hvordan de nye oppgavene og samarbeidsrelasjonene virket inn på grensekommissærens arbeid. Som vi skal se, ble han nå en mer aktiv og selvstendig aktør. Kapitlet vil også belyse hvordan han forholdt seg til de forskjellige aktørene, som sentrale og lokalpolitiske myndigheter, politiets overvåkingstjeneste, det stedlige politi og militære, samt lokalbefolkningen.

Hvordan virket tøværet inn på grensekommissærens forhold til sin kollega? Ble også samarbeidet med sovjetrusserne enklere ved at grensekommissæren nå hadde sitt eget grenseoppsynsorgan?

Grensekommissærer i denne perioden er oberst Audun Magnus (1950-1962), kommandør Andreas Kielland Rygg (1962-1969), oberst Odd Stub Aune (1969-1972) og oberst Finn Ramsøy (1972-1977).

Kraftutbyggingen

Høsten 1955 kom det et initiativ fra Sovjetunionen om en felles kraftutbygging i Pasvikelven. Forslaget kom på et forhandlingsmøte mellom Norge, Finland og Sovjetunionen.

---

¹⁰⁶ Eriksen og Pharo 1997: 191

Foranledningen til forhandlingsmøtet var at Sovjetunionen i 1947 hadde bygget opp igjen demningen ved Enaresjøen som tyskerne hadde ødelagt under krigen. I april 1948 hadde det blitt observert unormal senkning i Pasvikelven. Møtet ble arrangert for å avklare hvorvidt demningen hadde noe med senkningen å gjøre.¹⁰⁷

På møtet ble det enighet om at Norges vassdrag- og elektrisitetsvesen skulle gjennomføre en måling av vannstanden.¹⁰⁸ Som en følge av sovjetiske myndigheters initiativ ble det også bestemt at det skulle opprettes en felles norsk-sovjetisk ekspertkommisjon som skulle komme frem til et forslag om en mest mulig rettferdig fordeling av rettighetene til vannfallene i grenseelven. Før eventuelle forhandlinger om en kraftutbygging kunne begynne, måtte det utføres målinger og undersøkelser langs elven.¹⁰⁹ Sivilingeniør Georg Gonder skulle lede den norske delegasjonen.¹¹⁰

Målingene måtte utføres på begge sider av elven, og det medførte at ekspertkommisjonen måtte krysse grensen frem og tilbake. Dette var en ny problemstilling for landenes grensekommisærer. Grensen var i utgangspunktet en helt lukket grense. På forespørsel fra Norges vassdrag- og elektrisitetsvesen løste Magnus spørsmålet ved å lene seg på overenskomstens regler om tømmerfløting. Her var det bestemt at arbeiderne måtte stå på forhåndsgodkjente lister og ha gyldig legitimasjon.¹¹¹

Markundersøkelsene ble utført sommeren 1956. Overenskomsten for kraftverkutbyggingen ble undertegnet i desember 1957. Partene ble enige om at tre vannfall skulle utnyttes til kraftutbygging. Disse var Skoltefoss, Melkefoss-Skogfoss og Hestefoss-Tangefoss. Sovjetunionen fikk tildelt det nederste fallet som omfattet Skoltefoss, Norge det midterste partiet med Melkefoss og Skogfoss.¹¹² De to første utbyggingene skulle foregå ved Skogfoss og Skoltefoss.¹¹³

---

¹⁰⁷ Brusletto, Hanne: «Forhandlinger mellom Norge og Sovjetunionen om kraftutbygging i Pasvikelven 1945-1963: norsk-sovjetisk brobygging under den kalde krigen.» Upublisert hovedoppgave. Universitetet i Oslo. 1994: 41.

¹⁰⁸ GKS, 1956, 03 – 570, til Norges vassdrag- og elektrisitetsvesen fra GK Magnus, 2.mars 1956.

¹⁰⁹ Brusletto 1994: 56.

¹¹⁰ GKS, 1956, 03 – 570, til JD fra UD, 23.5.1956; Brusletto 1994: 56. Resten av delegasjonen besto av fylkesmann Peder Holt, byråsjef Gustav Heiberg, overingeniør Arne Arnesen, overingeniør Ernst Wessel, kontorsjef Sverre Mosling, underdirektør Øistein Brandt Kjelsen og førstesekretær Hans-Christian Boehlke.

¹¹¹ GKS, 1956, 03 – 570, referat 85, fra møte mellom grensekommisærene, 2.6.1956.

¹¹² Brusletto 1994: 62.

¹¹³ Brusletto 1994: 85, 87.

Utredningen og den påfølgende kraftverktbyggingen førte de kommende årene til mer arbeid for grensekommissæren og hans stab. Grensekommissærene hadde ansvar for å formidle brev og beskjeder over grensen. De skulle også påse at representantene i ekspertkommisjonen kunne krysse grensen uhindret i sitt arbeid.¹¹⁴

I tillegg til mer arbeid måtte grensekommissæren engasjere seg i andre politiske og praktiske spørsmål. I 1959 ble det bestemt at det sovjetiske kraftverket ved Skoltefoss skulle bygges av det norske firmaet Norelectro.¹¹⁵ At et norsk firma skulle bygge kraftverket på sovjetisk side, førte til nye utfordringer. På dette tidspunktet var det usikkert om det skulle brukes norske arbeidere ved byggingen. For å være i forkant planla Magnus og den nye politimesteren i Sør-Varanger, Gunnar Haarstad, sikkerheten rundt dette scenarioet. Det ville by på problemer rundt grensepasseringene siden det utgangspunktet ikke var lov å krysse grensen. Grensemyndighetene fryktet også for at nordmenn skulle bli forsøkt vervet som agenter.¹¹⁶

Ved bruk av norske arbeidere på sovjetisk side reiste det seg usikkerhet om arbeiderne ville komme under norsk eller sovjetisk lov. Grensekommissæren syntes at det beste ville være om utbyggingsområdet kom under norsk jurisdiksjon.¹¹⁷ Dette skjedde ikke, men i stedet ble området inngjerdet. Tilgjengelige kilder sier ikke noe om hvorfor dette ble løsningen. Sannsynligvis var det den mest praktiske løsningen.

Denne typen interaksjon over grensen var en helt ny virksomhet for grensemyndighetene. Det var grensekommissærens oppgave å sørge for alle grensepasseringer over den norske-sovjetiske grensen. Representantene i den norske delegasjonen hadde ved markundersøkelsene klaget over at grensepasseringene var tungvinte. Snart skulle langt flere arbeidere krysse grensen frem og tilbake på de samme stedene. For at grensekrysningene skulle gå mer smidig for seg når selve byggearbeidet startet, ble grensekommissærene enige om å lage egne passeringsbevis.¹¹⁸

Politimester Haarstad og grensekommissær Magnus kom frem til at det enkleste ville være at det ble et grensepasseringssted i Skafferhullet ved Boris Gleb som kunne være åpent 08-18

---

¹¹⁴ GKS, 1956, 03 – 570, rapport fra Norges grensekommissær for den norsk-sovjetiske grense for virksomheten i halvåret 1.4. – 30.9. 1956.

¹¹⁴ Brusletto 1994: 62.

¹¹⁵ Brusletto 1994:101,102.

¹¹⁶ Lars Rowe: *Pechenganikel: Soviet Industry, Russian Pollution, and the Outside World*. UiO 2013: 165.

¹¹⁷ GKS, 1958, 005 – 43, til JD fra GK Magnus, rapport 18.10.1958.

¹¹⁸ GKS, 1958, 005 – 43, til JD fra GK Magnus, rapport 30.9.1958.

hver dag og betjenes av Grenseoppsynet i nært samarbeid med politiet.¹¹⁹ Løsningen var en variant av det opplegget Magnus og Haarstads forgjenger, Madsø, hadde blitt enige om.

Grenseoppsynet – kort levetid

Da grensepolitiet ble lagt ned i 1955, var behovet for vakthold ved grensen fortsatt stort. Et forslag var at Garnisonen i Sør-Varanger (GSV) skulle utføre arbeidet, men Forsvaret hadde betenkeligheter med å utføre det som tidligere hadde vært en politioppgave. I tillegg var det lite ønskelig å spre GSV-styrker ut over hele grenseområdet. Justisdepartementet og Forsvarsdepartementet ble derfor enige om en ordning med en sivil styrke av vervede mannskaper, direkte underlagt grensekommisæreren. Styrken fikk navnet Grenseoppsynet (GOS). Den skulle bestå av 52 mann og startet sin virksomhet 1. juli 1955.¹²⁰

GOS møtte kritikk og motgang helt fra begynnelsen. Oppsynet falt mellom to stoler da det verken hadde militær eller politimessig forankring.¹²¹ Ved oppstarten av GOS var Magnus riktignok optimistisk. Han var fornøyd med at han skulle ha direkte kommando over styrken som skulle håndheve grenseoverenskomsten.¹²² Han hevdet også at vaktholdet var blitt mer effektivt siden grensepolitiets dager.¹²³

Også de militære var fornøyde. Øverstkommanderende i Nord-Norge (ØKN), general Odd Lindbeck-Larsen og Garnisonsjefen ved GSV, major Hugo Munthe-Kaas, var i utgangspunktet tilfreds med at grensevaktholdet hadde fått et militært preg. På den måten ble organiseringen likere den sovjetiske. De ønsket også at GOS skulle bruke Hærens uniformer, men med eget armbind. Da ville det være enklere for GOS å gå over til å bli en del av forsvaret i tilfelle krig. Det var også viktig for samarbeidet at grensevakter hadde en ytre organisasjon som russerne forsto. Både russernes og finnenes grensevakter var militært organisert under et sivilt departement.¹²⁴ Ved bruk av uniformer ville de tre grenseoppsynene ligne hverandre. Forslaget om at GOS skulle bruke Hærens uniformer kom aldri opp til drøfting i Forsvarsdepartementet før Grenseoppsynet ble lagt ned.

---

¹¹⁹ GKS, 1958, 005 – 43, til JD fra politimester Haarstad, 22.juli 1958.

¹²⁰ Haarstad 1988: 118

¹²¹ Ibid.

¹²² GKS, 1956, 03 – 570, til JD rapport fra Norges grensekommisær for den norsk-sovjetiske grense om virksomheten i halvåret 1.10.1955 – 31.3.1956.

¹²³ GKS, 1956, 03 – 570, til JD rapport fra Norges grensekommisær for den norsk-sovjetiske grense om virksomheten i halvåret 1.4. – 30.9.1956.

¹²⁴ GKS, 1957, 000 – 0105, notat fra grenseoppsynsinspektørene kaptein T. Dypedal og kaptein Skau til grensekommisæreren, 9.8.1957.

Ganske snart meldte det seg en rekke problemer innenfor det nye Grenseoppsynet. Det var vanskelig å rekruttere folk til GOS. I tillegg følte de ansatte seg rotløse da de verken hadde politimessig eller militær status. Dobbeltarbeid bel til tider følgen av den uklare institusjonelle forankringen. Ved oppdagelser av hendelser på grensen, for eksempel ved overskridelser, var GOS' personell instruert til å samle bevis, tegne opp hvor hendelsen hadde funnet sted og skrive rapporter. Dette følte bortkastet når de rett etterpå måtte følge en politimann til åstedet for at han skulle gjøre akkurat det samme, og dobbeltarbeidet gjorde forholdet til politiet og polititjenestemenn vanskelig. Personellet i GOS ga utrykk for at dets arbeid ikke var noe verdt.¹²⁵ De ansatte klaget også over lønns- og arbeidsforhold og krevde de samme betingelsene som grensepolitiet hadde hatt.¹²⁶

Arbeidet med markundersøkelsene til den forestående kraftutbyggingen opptok en stor del av GOS og grensekommissærens arbeid. Mangelen på mannskaper ble nå mer tydelig. Medlemmene av den blandete kommisjonen måtte hele tiden ha følge av grensekommissæren eller noen ansatte ved Grensekommissariatet. I flere tilfeller i forbindelse med markundersøkelsene hadde russiske vakter vært nødt til å komme over på norsk side for å bistå de norske grenseoppsynsmennene.¹²⁷ Situasjonen var ikke optimal.

I slutten av 1956, et og et halvt år etter opprettelsen, kom grensekommissæren med ønske om en radikal omlegging og styrkning av GOS. Hvis det skulle bli en storstilt kraftutbygging, måtte dette til for at oppsynet skulle klare å utføre sitt arbeid.¹²⁸ Tørværet og Norges samarbeid med Sovjetunionen hadde ført til en større arbeidsmengde for grensekommissæren. I motsetning til hva Magnus hadde håpet, hjalp ikke opprettelsen av GOS til å lette arbeidet.

Sivile og militære myndigheter sa seg etter hvert enige i at noe måtte gjøres med Grenseoppsynet. Det var imidlertid usikkerhet om hvordan det skulle løses. Magnus ønsket en fast stamme av ansatte som skulle være postsjefer. Det ville si at sjefene på grensepostene langs grensen skulle være GOS-ansatte. Magnus mente det ville være effektivt og

---

¹²⁵ GKS, 1956, 03 – 570, til JD rapport fra Norges grensekommissær for den norsk-sovjetiske grense om virksomheten i halvåret 1.10.1955 – 31.3.1956.

¹²⁶ GKS, 1956, 03 – 570, rapport fra Norges grensekommissær for den norsk-sovjetiske grense om virksomheten i halvåret 1.4. – 30.9.1956.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

kostnadsbesparende om vernepliktige utførte selve grensetjenesten under grensekommissærens kommando.¹²⁹

Munthe-Kaas foreslo for grensekommissæren at GSV skulle deles i to kompanier, der det ene skulle være ved grensen og det andre ved garnisonen. Han mente at det ikke ville være noe problem å legge visse styrker med befal under grensekommissæren.¹³⁰

Politiet, myndighetene i Finnmark fylke, Lindbeck-Larsen, Munthe-Kaas og leder for Forsvarsstaben II, Vilhelm Evang, stilte seg bak en kombinasjon av grensekommissærens forslag om å beholde en stamme av faste ansatte ved GOS og garnisonsjefens forslag om at et kompani ved GSV skulle utføre grensetjenesten.¹³¹

De militære og sivile myndighetene i Finnmark fremmet altså en ordning hvor GOS skulle bestå av en liten stab og at vernepliktige fra GSV skulle utføre selve grensetjenesten. Det var imidlertid ikke slik det endte. Byråsjef, R.N. Torgersen i Justisdepartementet skrev til grensekommissær Magnus at de politiske myndighetene var stemt for at grensevakholdet skulle legges til Garnisonen i Sør-Varanger.¹³²

GOS hadde møtt utfordringer og kritikk helt fra begynnelsen av. Senere politimester i Sør-Varanger, Gunnar Haarstad, skrev riktignok i sin erindringsbok at til tross for vansker gjorde GOS en større innsats enn grensepolitiet og en bedre jobb enn det kritikerne ville ha det til.¹³³

Politiet, de militære og grensekommissæren var i utgangspunktet enige i å beholde GOS med noen organisatoriske endringer. De politiske myndighetene vendte imidlertid tommelen ned.¹³⁴ Grensevakholdet skulle legges til GSV. Grunnen til det var bekymring for stridigheter hvis militære skulle legges under de sivile postsjefene. En ordning hvor grenseoppsynet ble rent militært ble også sett som mer fleksibelt i tilfelle krig.

Utenriksdepartementet hadde i 1958 forlatt sitt opprinnelige syn om at grensen ikke burde bevoktes militært. Det understreket at grensevaktene måtte få klare instruksjoner slik at det ikke

---

¹²⁹ GKS, 1958, 005 – 43, notat fra møtet 24.januar, for å drøfte de praktiske tiltak fra sivil og militær side som må ansees påkrevd av sikkerhets- og ordensmessige hensyn som følge av den planlagte utbyggingen av Pasvikelven. Skrevet 25.1.1958 av A.J.B.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid..

¹³² GKS, 1958, 005 – 43: til byråsjef R.N.Torgersen fra GK Magnus, 10.11.1958.

¹³³ Haarstad 1988: 120.

¹³⁴ Ibid.

skulle oppstå ubehagelige episoder.¹³⁵ Forsvarsdepartementet anså også grensekommissærens oppgaver som rent sivile, mens grensevaktholdet hadde flere militære aspekter.¹³⁶ Det er også sannsynlig at Justisdepartementet ikke så store forskjeller mellom å beholde en del av GOS og den valgte ordningen hvor vaktholdet ble lagt til Forsvarsdepartementet.

Da den nye ordningen ble foreslått, advarte imidlertid grensekommissæren sterkt i mot den. Han mente at det stred mot grenseoverenskomsten og instruksene for grensekommissæren. Videre argumenterte Magnus med at hans erfaringer fra før 1955, da GOS ble opprettet, var at det var vanskelig å utføre pliktene grensekommissæren var pålagt uten å ha det nødvendige apparatet for hånden. Videre måtte kommandolinjene også være klare. Hvis grensekommissæren skulle ha ansvar for grensevaktholdet, måtte han ha full styring over oppsynspersonellet.¹³⁷ Til tross for oberst Magnus sine protester og liten entusiasme fra Forsvaret selv, ble hele Grenseoppsynet avviklet 1. juli 1959, og vaktholdet på grensen ble lagt til GSV.

Kontroll av grensepasseringer

Mellom grensekommissæren og politimesteren var det igjen meningsforskjeller om grensekommissærens arbeidsoppgaver. I forbindelse med markundersøkelsene i 1956 måtte den blandete kommisjonen krysse grensen. I tillegg til at situasjonen med grensepasseringer var ny, hadde grensekommissæren ansvar for det nyopprettede grenseoppsynet. Med opprettelsen av GOS fulgte usikkerhet om hvilken myndighet oppsynet hadde. I hovedsak gikk konflikten ut på at grensekommissæren og politimesteren var uenige om hvem som hadde ansvaret for grensepasseringene.

Grensekommissæren hadde fått instruksjoner fra Justisdepartementet og Utenriksdepartementet om å gjøre de nødvendige avtalene for at overskridelsene av grensen skulle foregå effektivt og smertefritt.¹³⁸ Magnus tolket dette som at grensekommissæren og GOS hadde ansvaret for kontroller av arbeiderne og sørge for at grensepasseringene foregikk i ordentlige former.

I tiden før utredningen av kraftutbyggingen var det bare grensekommissæren og hans stab som krysset grensen frem og tilbake. Etter at det ble bestemt at en utredning skulle finne sted,

---

¹³⁵ JD, D – 0055, notat om grenseoppsynet ved den norsk-sovjetiske grensen. Udatert, men fra 1958.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ GKS, 1958, 005 – 43, til byråsjef R.N.Torgersen fra GK Magnus, 10.12.1958.

¹³⁸ GKS, 1957, 000- 0105, til JD fra ekspedisjonssjef Frithjof Jacobsen for utenriksministeren til JD 4.7.1957.

måtte også ekspertene i den blandete kommisjonen krysse grensen. Da det ble bestemt at en kraftutbygging skulle foregå, ble det klart at det kom til en bli en stor økning i trafikken over grensen. Grensepasseringene innebar at biler måtte krysse grensen med verktøy frem og tilbake. Når biler passerte fra den sovjetiske siden til Norge, ble det foretatt kontroll av vognkort og sertifikat. Siden opprettelsen var det Grenseoppsynet som hadde foretatt kontroll av disse papirene.

Madsø var misfornøyd med to saker. Han mente at selv om grensekommissæren og hans stab kunne krysse grensen uhindret i tjenesteøyemed, måtte de fortsatt følge lov på norsk side. Dette ville si at grensekommissæren og hans stab måtte ha vognkort og førerkort i orden.

Når det gjaldt andre typer grensepasseringer, anså Madsø det som grensekommissærens plikt å påse at vilkårene, som førerkort, vognkort og tillatelse til å kjøre på veiene, forelå, men at det fortsatt var politiets oppgave å gjennomføre selve kontrollen av papirene. Han hevdet at de transportene grensekommissæren den siste tiden hadde gitt tillatelse til ikke hadde vært omfattet av den kongelige resolusjonen av 1950, grenseloven eller grenseoverenskomsten. Russerne kunne ikke ha større rettigheter på norske veier enn personer fra andre land.¹³⁹

Grensekommissær Magnus hevdet på sin side at grensekommissæren og hans følge kunne krysse grensen visumfritt med arbeidsmateriell i henhold til grenseoverenskomsten og grenseloven. Han påpekte at det ville være svært tungvint om det skulle søkes til Justisdepartementet hver gang disse skulle krysse grensen i forbindelse med utbyggingen av Skoltefossen.¹⁴⁰

I august 1957 ble det avholdt et improvisert møte med blant annet justisminister Jens Haugland, Øverstkommanderende i Nord-Norge (ØKN), general Odd Lindbeck-Larsen, fylkesmann Hans Gabrielsen og politimesteren. Magnus var ikke til stede, men grenseoppsyninspektørene kaptein Tellef Dypedal og kaptein Hallfred Skau representerte grensekommissæren. Madsø var svært misfornøyd med at kjøretøy og personer fikk passere grensen uten at han fikk anledning til å behandle disse sakene i henhold til norsk lov. Fylkesmannen påpekte at det i utgangpunktet var meningen at politimesteren skulle være

---

¹³⁹ GKS, 1956, 03 – 570, til JD fra politimester Madsø, 1.8.1956.

¹⁴⁰ GKS, 1956, 03 – 570, til JD fra GK Magnus, 9.8.1956; Grenseoverenskomsten artikkel 35.; Kgl.res. §3.; Lov av 14.juli 1940, § 2.

grensekommissær og at dette derfor hadde blitt et utforutsett problem.¹⁴¹ Lindbeck-Larsen støttet Madsøs og fylkesmannens syn i saken.

I følge Dypedal og Skau hadde grensekommissærens stab fulgt instruksjer og direktiver fra Justisdepartementet og bestemmelser i grenseoverenskomsten, men problemet var at disse ikke samsvarte med norsk lov. Dette var visstnok ukjent for justisministeren og departementsråden.¹⁴²

Regjeringen ville at arbeidene skulle foregå så enkelt som mulig. I et forsøk på å rydde opp i meningsforskjellene skrev justisminister Haugland til politimesteren at det ikke var samsvar mellom fremmedloven og grenseloven. Justisdepartementet kunne derfor ikke gi noen direktiver på dette området. Når det gjaldt grensepasseringene i forbindelse med undersøkelsene, måtte det legges færrest mulig formelle hindringer i veien. De norske ekspertene skulle ikke møte vansker når de skulle over på sovjetisk side. Fremmedloven skulle derfor ikke tolkes strengt.¹⁴³ I hovedsak delte grensekommissæren og justisministeren samme mål når det gjaldt grensepasseringer.

På et møte i januar 1958, ble praktiske tiltak i forbindelse med byggingen behandlet.¹⁴⁴ Oberst Vilhelm Evang, leder av etterretningstjenesten, hevdet at det enkleste ville være om GOS tok seg av all problematikk knyttet til grensen. Politiet kunne ta seg av øvrige sikkerhetstiltak i området. Politimester Madsø og politiinspektør Asbjørn Bryhn gikk kraftig mot en slik arbeidsfordeling. De understreket at politiet måtte ha kontakt med arbeidsstyrken allerede ved grensen, og det var viktig for effektiviteten at erfarne politifolk tok seg av grensekontrollen.¹⁴⁵ Dette var nok et eksempel på uenighet mellom de Evang og Bryhn og de to etatene de to ledet.

---

¹⁴¹ GKS, 1957, 000 – 0105, notat fra grenseoppsynsinspektørene kaptein T. Dypedal og kaptein Skau til grensekommissæren, 9.8.1957.

¹⁴² Ibid.; GKS, 1956, 03 – 570: «Gjennomkjøring for sovjetiske bilder gr.m. 230 (Storkog) – gr.m. 216 (Boris Gleb)», fra GK Magnus til JD, 9.8.1956.

¹⁴³ GKS, 1957, 000 – 0105, til politimesteren i Sør-Varanger fra utenriksminister Jens Haugland «Den norsk-sovjetiske grensen», mottatt 26.10.1957.

¹⁴⁴ Aktører på møtet var oberst Vilhelm Evang, stabssjef ved ØKN: kommandørkaptein Schau, Sjef for GSV: major Munthe-Kaas, grensekommissær Magnus, kaptein Hallfred Skau, grenseinspektør Thomsgard, Finnmark fylke: kontorsjef Næsheim, sjefen for POT: politiinspektør Bryhn, politimester i Sør-Varanger Jonas Madsø, politifullmektig Heggelund, politibetjent Roy Carlsen.

¹⁴⁵ GKS, 1958, 005 – 43, notat fra møtet 24.januar, «for å drøfte de praktiske tiltak fra sivil og militærs side som må ansees påkrevd av sikkerhets- og ordensmessige hensyn som følge av den planlagte utbyggingen av Pasvikelven», skrevet 25.1.1958 av A.J.B.

Politimester Madsø og grensekommissær Magnus ble til slutt enige om rollefordelingen rundt grensepasseringene. Passeringene skulle bare foregå på steder godkjent av politiet, og politiet skulle ha ansvaret for all kontroll av grensepasseringene. Grenseoppsynet skulle utelukkende ha ansvaret for vaktholdet.¹⁴⁶ Resultatet passet med Madsø og Bryhns opprinnelige ønske. Med tanke på at GOS var sterkt underbemannet må det ha vært den mest praktiske løsningen for alle parter.

Som sagt foregikk det en kompetansestrid mellom etterretningstjenesten og overvåkingspolitiet i Finnmark i løpet av 1960- og 1970- tallet. En kort periode rundt 1970 ble to grensekommissærer, blant annet som følge av tett kontakt med sovjetrussere gjenstand for overvåkingspolitiets mistanker, men uten at det kom noe ut av etterforskningen.¹⁴⁷

Kildene tyder imidlertid på at samarbeidet mellom politimesteren og grensekommissæren ble bedre etter at Gunnar Haarstad ble politimester i Sør-Varanger 1. juli 1958. Det er mulig at endringen var personrelatert, men det hang også sannsynligvis sammen med at de mest alvorlige konfliktene var løst. Grenseoppsynet var lagt ned, og vaktholdet rundt kraftverkbyggingen hadde kommet inn i en rutine på dette tidspunktet. I tillegg begynte det å utvikle seg en klarere skillelinje mellom grensekommissærens og politiets arbeidsoppgaver. Samarbeidet med politiet fortsatte også bra etter at Audun Magnus gikk av som grensekommissær i 1962.

Nye grensepasseringer – turisttrafikk

I sammenheng med kraftverkutbyggingen gjorde Justisdepartementet det klart for Utenriksdepartementet i 1958 at det ikke ønsket å legge til rette for turisttrafikk over grensen.¹⁴⁸ Likevel økte turisttrafikken over den norsk-sovjetiske grensen utover 1960- og 1970-tallet. Grunnen til det var Norsk-Sovjetrussiske Samband, senere kalt Sambandet Norge-Sovjetunionen, arrangerte flere turer og kulturutvekslinger over grensen i denne perioden. Myndighetene ønsket helst ikke å gripe inn fordi det var et ønske om et åpnere forhold til nabolandet.¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ GKS, 1958, 005 – 43, notat fra møte mellom Joans Madsø og Audun Magnus 21.1.1958 om tiltak i forbindelse med kraftverksutbyggingen i Pasvikelven, skrevet 22.1.1958.

¹⁴⁷ Trond Bergh og Knut Einar Eriksen: *Den hemmelige krigen, Overvåking i Norge 1914-1997*, bnd.2, Oslo 1998: 167.

¹⁴⁸ GKS, 1958, 005 – 43, til UD fra JD P.4., «Trafikk over grensen mot Sovjet-Samveldet» 12.8.1958.

¹⁴⁹ Det norsk-sovjetrussiske sambandet var en organisasjon, stiftet i 1945, som hadde som formål å styrke vennskapet og utvikle det sosiale, kulturelle og økonomiske sambandet mellom Norge og Sovjet-Samveldet.

I 1962 uttrykte imidlertid Utenriksdepartementet bekymring for den tiltakende turisttrafikken over grensen.¹⁵⁰ Fra 1959 hadde turisttrafikken over den norsk-sovjetiske grensen økt kraftig. Den første grensepasseringen over Storskog uten noen direkte tilknytning til grensekommissærenes arbeid fant sted i 1954 da den sovjetiske grensekommissæren reiste til Kirkenes via Storskog for å delta i frigjøringsmarkeringen. I 1955 ble de tidligere partisanene Emil Isaksen og Osvald Harjo tilbakelevert til Norge over Storskog etter flere års fangeopphold i Russland. I 1956 fikk russerne for første gang lov til å kjøre bil på norsk side av grensen for å komme til Boris Gleb. Samme året begynte også markundersøkelsene i forbindelse med kraftutbyggingen som forutsatte at eksperter fra begge land måtte krysse grensen. I 1959 ble den første ordinære reisen foretatt over Storskog. Ordføreren i Murmansk hadde vært i Oslo og dro hjem over grensen. Samme året var en sovjetisk idrettstropp på besøk i Norge, og 30 russiske ungdommer deltok på en festival i Kirkenes. Fra 1960 begynte Sambandet Norge-Sovjetunionen med delegasjonsutvekslinger over grensen.¹⁵¹ Samtidig skjøt idretts- og kultursamkvem fart. Selv om den norsk-sovjetiske grensen fortsatt var en lukket grense, hadde det altså begynt å utvikle seg en viss form for samkvem.¹⁵²

Norske myndigheter ønsket etter 1955 et åpnere forhold over den norsk-sovjetiske grensen. Samtidig ble turisttrafikk omtalt med bekymring. Det var særlig Norsk-sovjetrussiske Sambands delegasjonsutvekslinger Utenriksdepartementet ikke var begeistret for. Det ble ansett som uheldig at foreningen nærmest hadde monopol på utvekslinger over grensen.¹⁵³ Sambandet hadde opprettet kontor i Kirkenes i 1959 som senere ble flyttet til Tromsø. På 1960-tallet tiltrakk det seg mange interessante foredragsholdere, og fremtredende kunstnere fikk ofte tilbud om reiser over grensen.¹⁵⁴

Norske myndigheter beklaget at sovjetiske myndigheter samarbeidet med en forening og ikke heller henvendte seg til offisielle etater når det gjaldt kulturutveksling og annet samarbeid over grensen.¹⁵⁵ Den norske regjeringens strategi for å få satt en stopper for Sambandets

---

¹⁵⁰ GKS, 1962, 0 – 9, «Utkast til notat til regjeringen om samkvemmet over den norsk-sovjetiske grense», skrevet av UD, politisk avdeling, 21.12.1962.

¹⁵¹ GKS, 1967, 0 – 9, til byråsjef P. Schøyen fra GK Rygg, UD, 11.4.1967.

¹⁵² GKS, 1962, 0 – 9, «Utkast til notat til regjeringen om samkvemmet over den norsk-sovjetiske grense», skrevet av UD, politisk avdeling, 21.12.1962.

¹⁵³ GKS, 1963, 0 – 0108, notat fra UD, 5. Politiske Kontor, «Møte hos Utenriksministeren om delegasjonsutvekslingen Nord-Norge – Sovjet-Samveldet» 16.5.1963; GKS, 1963, 0 – 0108, fra Knut Hedemann for utenriksministeren til fylkesmannen i Troms, 24.5.1963.

¹⁵⁴ Bergh og Eriksen, bnd.2 1998:169.

¹⁵⁵ GKS, 1963, 0 – 0108, notat fra UD, 5. Politiske Kontor, 20.3.1963; Bergh og Eriksen bnd.2 1998: 170.

reisemonopol var å åpne for en mer normal turisttrafikk over grensen.¹⁵⁶ Etter et besøk i Kiruna i 1961 hadde statsminister Gerhardsen bemerket at samarbeidet på Nordkalotten også skulle utvides til å dekke Sovjetunionen.¹⁵⁷ Formålet var å utvikle en mest mulig normal og vennskapelig forbindelse til den østlige nabostaten. Norske initiativer skulle vise at regjeringen var innstilt på gradvis å fjerne restriksjoner og skape gjensidig kontakt over grensen.¹⁵⁸ Så langt viser ikke kildene at grensekommisæreren hadde noen sterke meninger rundt den økende turisttrafikken.

Utover 1960-tallet ble også Politiets overvåkingstjenestes oppmerksomhet rettet mer mot Sambandet.¹⁵⁹ Overvåkingstjeneste hadde ingen tro på en forsiktig forhandlingsvei. Overvåkingssjef Asbjørn Bryhn ønsket å gå mer resolutt til verks og oppfordret Utenriksdepartementet i 1965 om å true Sovjetunionen med å avbryte kulturforbindelser om det ikke ble en slutt på Sambandets turisttrafikk. Regjeringen var derimot ikke villig til å sette det tiltakende vennskapelige forholdet på prøve med et slikt utspill.¹⁶⁰

Som sagt hadde ikke grensekommisæreren Andreas Kielland Rygg, som ble grensekommisær i 1962, uttalt seg i saken. Hans største bekymring var hvordan han skulle håndtere den nye trafikken over grensen.¹⁶¹ Dette forandret seg imidlertid da turistsenteret i Boris Gleb skulle åpnes.

Turistsenteret i Boris Gleb

Sommeren 1965 ble det åpnet et turistsenter for skandinaviske turister i et samarbeid mellom Sambandet og sovjetiske myndigheter. Boris Gleb er et område på rundt fire kvadratkilometer på vestre side av Pasvikelven som tilhører Russland. Russland fikk dette området på den norske siden av elven ved grenseoverenskomsten i 1826. De russiske myndighetene begrunnet sitt krav med at stedet var hellig fordi en gresk-ortodoks kirke før hadde stått her.¹⁶²

Åpningen av Boris Gleb var sannsynligvis et forsøk fra norske myndigheter om å komme Sovjetunionen i møte. Turistsenteret var en visumfri sone hvor alle skandinaver hadde tilgang

---

¹⁵⁶ Bergh og Eriksen bnd.2 1998: 173.

¹⁵⁷ GKS, 1962, 0 – 9, utkast til notat til regjeringen fra UD, Politisk avdeling, 21.12.1962.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Bergh og Eriksen bnd.2 1998: 16.

¹⁶⁰ Bergh og Eriksen bnd.2 1998: 173.

¹⁶¹ GKS, 1963, 0 – 0108: Fra GK Rygg til JD, politiavdelingen, «om ordningen med passeringer over den norsk-sovjetiske grense» 24.5.1963.

¹⁶² Dag Christensen: *Brennpunkt Nord-Norge*, Oslo 1980: 137.

uten å måtte søke visum.¹⁶³ Det var åpent fra juni til september 1965. I løpet av disse månedene passerte 4857 personer grensen. Bare 725 personer var ikke fra Norge.¹⁶⁴

Grensemyndighetene i Sør-Varanger var samstemte i at åpningen av grensen ville bli svært problematisk. Justisdepartementet ble advart mot tiltaket i et felles P.M. undertegnet av grensekommissær Andreas Kielland Rygg, politimester Gunnar Haarstad, garnisonsjef Odd Stub Aune og sjefen for Forsvarets Forsøksstasjon i Kirkenes, Hallfred Skau. De undertegnede sa seg enige i at det burde settes i gang samarbeidsprosjekter i grenseområdet, men at dette tiltaket ikke ville tjene norske interesser. De trakk frem sikkerheten som det største problemet. Russerne hadde avvist selv uvesentlige endringer i grenseoverenskomsten. Når russerne nå gikk inn for turistsenteret og denne åpningen av grensen, måtte det være ut fra politiske og etterretningsmessige motiver. Boris Gleb ville bli et perfekt sted for verving og kontakt med agenter. Grensemyndighetene minnet om erfaringene fra kraftutbyggingen. De hevdet at den sovjetiske etterretningsvirksomheten hadde vært omfattende.¹⁶⁵

Videre trakk de frem at tilgangen på billig brennevin ville være nasjonalt uverdigg. Det var viktig å ta hensyn til grensebefolkningen og de sosiale problemene som et stort alkoholkonsum kunne medføre. De undertegnede hevdet også at åpningen av et lite område på fire kvadratkilometer ikke ville bidra til noen særlig vekst i turistvirksomhet eller annet næringsliv.¹⁶⁶ Grensekommissæren var i tillegg bekymret for at de «hendingene» som han i overenskomsten hadde ansvar for å løse, ville kunne finne sted på sovjetisk grunn uten at han hadde noe mulighet til å gripe inn.¹⁶⁷

Mange i lokalbefolkningen var derimot positive i forkant av åpningen.¹⁶⁸ Spesielt turistsjefen i Finnmark håpet det kunne generere turisme sørfra.¹⁶⁹

Det viste seg at grensemyndighetene fikk rett i sine antakelser om turistsenteret i Boris Gleb. Turistsenteret ble mest brukt som et sted å kjøpe alkohol. Politimester Haarstad meldte at

---

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ GKS, 1965, 0 – 0109, til UD, Politisk avdeling fra politimester Gunnar Haarstad, «åpningen av grenseovergangssted ved Skafferhullet», 13.10.1965.

¹⁶⁵ Bergh Eriksen bnd.2 1998: 195.

¹⁶⁶ GKS, 1965, 0 – 0109, P.M. til JD fra GK Rygg, politimester Haarstad, garnisonssjef Stub-Aune, sjef for Forsvarets Forsøksstasjon Skau, «planer om turistsenter i Boris Gleb», 26.4.1965.

¹⁶⁷ GKS, 1965, 0 – 0109, til byråsjef P. Schøyen, UD fra GK Rygg, «planer om turistsenter i Boris Gleb» 28.4.1965.

¹⁶⁸ Bergh Eriksen bnd.2 1998: 195.

¹⁶⁹ Aftenposten, 1.2.1965.

Kirkenes hadde fått sitt eget polutsalg og at mange av besøkene varte under en time.¹⁷⁰ Det hadde også forekommet at personer under 18 år ble servert alkohol. Boris Gleb ble slik et slags fristed for mindreårig ungdom som ville drikke.¹⁷¹ Det andre hovedproblemet var at sovjetisk etterretningstjeneste forsøkte å bruke stedet for å få kontakter og verve agenter.¹⁷²

Overvåkingspolitiet og Forsvarsdepartementet så det også som problematisk at norske borgere måtte legge igjen passene sine ved den sovjetiske grensekontrollen. Forsvarsdepartementet hevdet at dette var i strid med internasjonal praksis. Justisdepartementet innvendte derimot at sovjetiske myndigheter sto fritt til å ha sine egne nasjonale regler.¹⁷³ Passordningen ble ikke forandret i løpet av månedene turistsenteret var åpnet.

Den norske grensekommissæren hadde ikke så mye å gjøre med det som skjedde i Boris Gleb. Hans hovedansvar var å avtale åpningstider med den sovjetiske grensekommissæren slik at passeringene kunne innpasses den norske kontrollordningen.¹⁷⁴ Rygg måtte for øvrig i noen møter denne sommeren beklage nordmenns fyllebråk overfor den sovjetiske grensekommissæren.¹⁷⁵

Den sovjetiske grensekommissæren hadde heller ikke særlig befatning med forholdene i Boris Gleb. Det var reiseselskapet Intourist som hadde innflytelse over området.¹⁷⁶ Rygg klaget over at dette førte til et komplisert og uryddig forhold mellom grensemyndighetene. Han rapporterte også til Justisdepartementet at alkoholforbruket førte til uverdige forhold ved grensen. Da han fikk vite at russerne hadde planer om å holde grensen åpen over vinteren, henvendte han seg til Justisdepartementet og rådet om at overgangen i Skafferhullet ble raskt stengt.¹⁷⁷ Grensepasseringsstedet ved Skafferhullet ble avvirket 1. oktober 1965. Russiske myndigheter fant dermed heller ikke grunnlag for å fortsette virksomheten i turistsenteret.¹⁷⁸

---

¹⁷⁰ GKS, 1965, 0 – 0109, til JD, politiavdelingen fra politimester Haarstad, 13.10.1965.

¹⁷¹ GKS, 1965, 0 – 0109, til JD fra politimester Haarstad, 5.8.1965.

¹⁷² Bergh og Eriksen 1998: 196.

¹⁷³ GKS, 1965, 0 – 0109, til GK Rygg fra JD, A, Irgens, 10.7.1965.

¹⁷⁴ GKS, 1965, 0 – 0109, til ØKN fra GK Rygg, 11.11.1965.

¹⁷⁵ GKS, 1965, 0 – 0109, referat nr. 283 fra kommissærmøte, 14.7.1965.

¹⁷⁶ Intourist var det statlige sovjetiske reisebyrået, etablert i 1929.

¹⁷⁷ GKS, 1965, 0 – 0109, til ØKN fra GK Rygg, 11.11.1965.

¹⁷⁸ GKS, 1965, 0 – 0109, til JD, politiavdelingen fra GK Rygg, 18.10.1965.

Spørsmål om gjenåpning av grensen

Våren 1966 antydet sovjetiske myndigheter at de ønsket å åpne turistsenteret denne sommeren med de samme betingelsene som året før.¹⁷⁹ Grensekommisær Rygg var i utgangspunktet negativ til gjenåpning av turistsenteret. Hvis norske myndigheter likevel bestemte at grensen skulle åpnes, påpekte Rygg at grensemyndighetene ikke hadde nok ressurser til rådighet. Kontrollbehovet ville bli for stort.¹⁸⁰

Et annet viktig aspekt Rygg påpekte, var åpningen av Skafferhullet. I 1965 hadde norske myndigheter åpnet Skafferhullet som grenseovergang fordi det lå nærmere Boris Gleb. Hvis myndighetene igjen ville åpne grensen, ville Rygg at Storskog skulle brukes som grensepasseringssted.¹⁸¹ Skafferhullet ble åpnet i anledning kraftverksutbyggingen. Det var imidlertid Storskog som var det offisielle grenseovergangsstedet.

Denne gangen syntes også lokalbefolkningen å være imot en gjenåpning. Avisa Finnmarken kunngjorde iallfall at det var liten interesse for å gjenopprette ordningen fra året før.¹⁸²

Utenriksdepartementet hadde også snudd i sin mening om et sovjetisk turistsenter. I stedet for å skape bedre forståelse, hadde tiltaket i 1965 skapt uro og misnøye.¹⁸³

Til tross for det avvisende norske standpunktet meldte den sovjetiske grensekommisæren i begynnelsen av august at Intourist sto klar til å ta i mot skandinaviske turister. Sovjetiske grensemyndigheter la 7. august følgelig opp til å slippe inn turister etter samme ordning som året før.¹⁸⁴ Rygg gjorde det imidlertid klart for dem at spørsmålet hadde vært drøftet mellom myndighetene i de to landene uten at en slik bestemmelse var truffet. Han hadde derfor ikke fullmakt til å åpne Skafferhullet for grensepasseringer.¹⁸⁵

Likevel, 7. august, sto en delegasjon på sovjetisk side med blomster og velkomsttale. Grensebommen ble åpnet, klar til å ta i mot skandinaviske turister. Etter at ingenting skjedde på norsk side, forsvant velkomstkomiteen. I løpet av dagen ble veibommen senket. Neste dag skjedde det samme igjen. Bommen ble åpnet, og velkomstkomiteen sto igjen klar til å ta i mot

---

¹⁷⁹ GKS, 1965, 0 – 0108, til JD fra UD, 21.5.1966.

¹⁸⁰ GKS, 1966, 0 – 0108, til UD fra GK Rygg, 3.3.1966.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² GKS, utenfor boks, artikkel fra Finnmarken 25.3.1966.

¹⁸³ GKS, 1966, 0 – 0108, notat fra UD om oppsummering av samtaler i Kirkenes om spørsmål i forbindelse med grenseovergang ved Boris Gleb eller Storskog, 25.5.1966.

¹⁸⁴ GKS, 1966, 0 – 0108, oversettelse av brev i faks fra politiet i Kirkenes til JD, 2.8.1966.

¹⁸⁵ GKS, 1966, 0 – 0108, til den sovjetiske grensekommisæren fra GK Rygg, 5.8.1966.

turiststrømmen. På samme tidspunkt ankom en buss med rundt 50 amerikanske og britiske turister. På norsk side var naturligvis grensen stengt, men velkomstkomiteen kastet blomster over til turistene, og turistene filmet og fotograferte. Det hele ble avsluttet med at de fremmøtte russerne sang til stor applaus fra turistene.¹⁸⁶

Grensekommisær Rygg var svært misfornøyd med opptrinnet. Dette var en situasjon som vanligvis ville blitt påtalt av den sovjetiske grensekommisæren.¹⁸⁷ I tillegg var det i løpet av 1950- og 1960-årene svært strengt når det gjaldt kommunikasjon og fotografering over grensen. Selv om Norge flere ganger hadde forsøkt å få lempet på fotoforbudet, hadde sovjetiske myndigheter alltid satt seg på bakbeina på dette punktet.

Den sovjetiske grensekommisæren gjorde det senere uoffisielt klart for Rygg at sovjetiske grensemyndigheter ikke hadde noe ansvar for det som hadde skjedd. Ordren hadde kommet direkte fra Moskva, så det var lite han kunne gjøre. Den 24. august ble bommen på sovjetiske side senket, og alt gikk tilbake til normalt ved Skafferhullet.¹⁸⁸

I 1967 ble spørsmålet om turisttrafikk igjen tatt opp fra Sovjetunionen. Planen var en visumfri sone i Boris Gleb for besøkende fra alle land opp til 48 timer.¹⁸⁹ Rygg så annerledes på det nye initiativet fra sovjetiske myndigheter. Hvis sovjetiske myndigheter virkelig mente at Boris Gleb skulle bli et transittsted for ordinær turistvirksomhet, stilte det saken i et annet lys. Han mente riktignok fortsatt at turistsenteret ville bli et problem. Grensekommisæren satte også spørsmålsteget ved grensekommisærens funksjon i å skulle tillate grensepasseringer hvis grensen skulle åpnes for allmenn trafikk.¹⁹⁰

Intourist ønsket at Skafferhullet igjen skulle åpnes som normal grenseovergang, slik det hadde vært sommeren 1965. Norske myndigheter var i utgangspunktet positive til at Sovjetunionen ville ta i mot turister uten å kreve visum.¹⁹¹ Det var likevel en motsetning mellom behovet for å motarbeide spionasje og ønsket om en åpnere grense og mer samkvem. Overvåkingsledelsen trakk særlig frem at det var manglende likevekt i forslaget og at de sovjetiske turistene ville bli håndplukket.¹⁹² Frykten var altså at norske turister skulle kunne

---

¹⁸⁶ GKS, 1966, 0 – 0108, rapport fra politibetjent Bjørn Lien, 8.8.1966.

¹⁸⁷ GKS, 1966, 0 – 0108, til JD fra GK Rygg, 8.8.1966.

¹⁸⁸ GKS, 1966, 0 – 0108, til JD, politiavdelingen fra GK Rygg, 27.8.1966.

¹⁸⁹ GKS, 1967, 0 – 9, notat av UD, politisk kontor skrevet av Per G. Schøyen, 6.4.1967.

¹⁹⁰ GKS, 1967, 0 – 9, til UD fra GK Rygg, 7.1.1967.

¹⁹¹ GKS, 1967, 0 – 9, notat av UD, politisk kontor skrevet av Per G. Schøyen, 6.4.1967.

¹⁹² Bergh og Eriksen bnd.2 1998: 196

reise fritt over, mens at det blant de få sovjetiske turistene som reiste til Norge ville være spioner.

Den norske regjeringen aviste det sovjetiske forslaget om en visumfri sone.¹⁹³ Sannsynligvis var beslutningen en kombinasjon av press fra overvåkingsledelsen, inntrykket av at norske interesser ikke hadde noe å tjene på forslaget og at kostnadene ble for store.¹⁹⁴

Vilkårene for å kunne passere den norsk-sovjetiske grensen forble dermed uendret. Den største forandringen var at grensekommisæreren i 1965 tillatelse til å kunne utstede reisetillatelser over grensen.¹⁹⁵ Frem til da hadde grensepasseringer foregått ved at det først måtte søkes om visum hos den sovjetiske ambassaden i Oslo. Når visumet var innvilget var det Justisdepartementet som ga tillatelse til å krysse grensen over Storskog. Grensekommisæreren kunne bare gi passeringstillatelser etter grenseoverenskomstens artikkel 33. Den sa at midlertidig passeringstillatelse kunne gis til grensemyndighetene, fløtemannskaper, og personer som skulle over grensen for å klargjøre spørsmål.¹⁹⁶ Disse inkluderte for eksempel arbeidere ved kraftverksutbyggingen.

Når visum og passeringstillatelse var innvilget måtte reisende bli hentet på sovjetiske side og kjørt til Nikel. Det foregikk ofte gjennom et reisebyrå. Grunnen til det var at sovjetiske myndigheter ikke tillot private biler fra grensen til Murmansk.¹⁹⁷ Sannsynligvis fordi området lå under militære restriksjoner. Det vanlige var å melde seg på en reise til Sovjetunionen gjennom et reisebyrå, som dermed søkte visum og tillatelse hos Justisdepartementet og sørget for at turistene ble hentet på grensen.

Det hendte stadig at turister som kom til grensen på Storskog ikke hadde fått den nødvendige passeringstillatelsen hos Justisdepartementet. Det var dette som var bakgrunnen for Ryggs ønske.¹⁹⁸

Hvem som helst kunne få visum, og det ble ofte innvilget i grupper. Det ble et problem fra 1988, som blir drøftet nærmere i siste kapittel.

---

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ GKS, 1967, 0 – 9, usignert P.M. fra JD, 6.april 1967.

¹⁹⁵ GKS, 1965, 0 – 0109, til Myhres reisebyrå fra GK Rygg, 24.7.1965.

¹⁹⁶ GKS, 1965, 0 – 0109, til JD fra GK Rygg, 13.7.1965; GKS, 1965, 0 – 0109, til journalist Bolin i Aftenposten fra GK Rygg, 13.7.1965

¹⁹⁷ GKS, 1965, 0 – 0109, til journalist Bolin i Aftenposten fra GK Rygg, 13.7.1965

¹⁹⁸ GKS, 1965, 0 – 0109, til JD fra GK Rygg, 13.7.1965

Økende turisttrafikk over grensen

Til tross for at grenseordningen forble slik den hadde vært, økte turisttrafikken på 1970-tallet. Dette førte til at grensekommissærene flere ganger ba om mer ressurser.

I 1969 ble garnisonsjefen i Sør-Varanger, oberst Odd Stub Aune, grensekommissær. Stub Aune var innforstått med at den økende turisttrafikken ikke var til å komme utenom. Han gjorde det klart for Justisdepartementet i 1971 at han ikke skulle legge seg opp i trafikken da det var i regjeringens interesse. Problemet var grensemyndighetene ikke hadde ressurser nok til å holde følge med det tiltakende samkvemmet over grensen.

Ved hver tillatelse måtte følgende kontrollapparater rykke ut: grensekommissærens representant, polititjenestemann for passkontrollen og tolltjenesten. Reisene foregikk ofte slik at de passet for sovjetiske kommunikasjoner. Det betydde ofte passeringer utenom norsk tjenestetid. Hvis ikke grensekommissæren fikk mer midler, måtte passeringstillatelser innskrenkes slik at passeringene foregikk i arbeidstiden. En slik ordning passet dårlig for reisebyråene og sovjetiske myndigheter.¹⁹⁹

Året etter, i 1972, etterlyste Stub Aune igjen instruksjoner fra myndighetene på hvordan han skulle takle den økende turisttrafikken. De lokale reisebyrået i Kirkenes hadde meldt at det i løpet av sommeren 1972 hadde planlagt 20 gruppeturer til Sovjetunionen. Til sammenligning hadde reisebyrået arrangert ni turer i løpet av 1971. Grensekommissæren var mest bekymret for virksomheten til det sovjetiske selskapet Intourist. Det solgte turer til turister i andre land uten å opplyse om at norske myndigheter måtte kontaktes for å kunne passere grensen. Dette hadde ført til ubehagelige situasjoner på grensen. Stub Aune gjentok at han trengte flere ressurser dersom han skulle følge opp regjeringens ønske om en økt turistaktivitet.²⁰⁰

I juli 1973 meldte den nye grensekommissæren Finn Ramsøy til Justisdepartementet at det på sovjetisk side på Storskog ble oppført nye bygninger for passeringskontroll. Den sovjetiske grensekommissæren hadde i den forbindelse nevnt at sovjetiske myndigheter ville legge til rette for å gjøre det lettere for turister å reise over Storskog. Ramsøy mente at dette indikerte at russerne ville åpne for å krysse grensen i bil. I så fall måtte overenskomsten, grenseloven

---

¹⁹⁹ GKS, 1971, 00 – 0102, notat om turisttrafikken over den norsk-sovjetiske grensen skrevet av GK Stub-Aune, 14.8.1971.

²⁰⁰ GKS, 1972, 0 – 0102, til JD, politiavdelingen fra GK Stub-Aune, 16.2.1972.

og kongelig resolusjon av 7. november 1950 forandres. I tillegg måtte Storskog få status som grenseovergangssted.²⁰¹

Både Stub Aune og Ramsøy hevdet at hvis Storskog skulle åpnes som ordinært grensepasseringssted, måtte grenseoverenskomsten forandres.²⁰² Antakelig mente de dette fordi grenseavtalen i 1949 ble skrevet ut fra forutsetning om at grensen skulle være helt lukket. Politiet i Sør-Varanger var også sterkt i mot forandring av grenseoverenskomsten og fri trafikk over Storskog. Politimester Carl Wendt hevdet grenseoverenskomstens bestemmelse om at grensekommissæren måtte gi tillatelse ved hver passering, førte til god kontroll.²⁰³ Politimesteren og grensekommissæren var altså begge skeptiske til å åpne for en normal turisttrafikk.

Storskog fikk ikke status som grenseovergangssted i denne perioden. En forklaring kan være at dette kunne føre til nye forhandlinger om grenseavtalen og med uvisst utfall. Også norske myndigheter så fordeler i en nøye regulert grense og begrenset samkvem. Grensekommissæren fikk heller ikke mer ressurser til rådighet. Grensepasseringer utenfor kontortid og utstrakt overtidsarbeid fortsatte dermed helt til 1990.

Sjøgrensen i Varangerfjorden

Tøværet myket ikke bare opp i turisttrafikken. En rekke avtaler mellom Norge og Sovjetunionen kom på plass i løpet av disse årene. Det gjaldt avtaler om sjøgrensen i Varangerfjorden, reinhenting, laksefiske og annet fiske i grenseelvene.

Norge og Sovjetunionen hadde i 1947 forsøkt å komme frem til en enighet om sjøgrense i Varangerfjorden utenfor grensemerke 415 ved Grense Jakobselv.²⁰⁴ Forhandlingene hadde ikke ført frem. På begynnelsen av 1950-tallet fikk norske myndigheter signaler fra norske fiskere om at de ikke var tilfreds med den uklare grensen.²⁰⁵

---

²⁰¹ GKS, 1973, 010 – 005, «Trafikken over Storskog», til JD fra GK Ramsøy, 12.7.1973.

²⁰² Ibid.

²⁰³ GKS, 1971, 00 – 0102, «Turisttrafikken over den norsk-sovjetiske grense» til JD, politiavdelingen fra politimester Wendt, 15.9.1971.

²⁰⁴ Grensen mellom Norge og Russland er merket med tall. Grensemerke 1 begynner på Krokfjellet ved treriksgrensen. Grensemerke 415 er i sjøen utenfor Grense Jakobselvs utspring.

²⁰⁵ Fiorello, Monica. «De norsk-sovjetiske forhandlingene om sjø- og fiskerigrensen i Varangerfjorden, 1947-1962» Upublisert hovedoppgave. Universitetet i Oslo. 1995: 40.

Norske fiskere visste ikke hvor grensen gikk. Dette førte til at flere norske fartøy overskred linjen som ble praktisert som grensen mellom Norge og Sovjetunionen. Et tiltakende problem var at tilreisende fiskere tøyde grensen østover. Politimester Madsø unnlot å reise sak ved overskridelsene siden det ikke var noe formell avtale om denne grensen.²⁰⁶

I 1952 ba grensekommisær Magnus Justisdepartementet om å få rettleiding i hvor grensen gikk og hva han skulle svare fiskere som henvendte seg til ham med spørsmål om grensen.²⁰⁷ Beskjeden han fikk, var å informere om at det ikke var noen fastlagt grense. Fiskerne skulle anmodes om å holde seg borte fra området hvor de kunne risikere å bli innbrakt av sovjetiske fartøy.²⁰⁸ Norske fiskere hadde i flere år drevet fiske nord og nordøst for grensemerke 415 utenfor Grense Jakobselv uten at Sovjetunionen hadde protestert. I mai 1955 kom den sovjetiske grensekommisæren med to kraftige protester til Magnus.²⁰⁹

I et intervju med Dagbladet 1. februar 1955, hadde grensekommisæren uttrykt sin misnøye med norske myndigheters behandling av spørsmålet knyttet til sjøgrensen. Han mente at situasjonen var uholdbar. Magnus hadde i lengre tid forsøkt å få svar på hvor grensen gikk uten å få noen svar.²¹⁰ Grensekommisæren fikk skarp kritikk av Utenriksdepartementet for ha uttalt seg utad om et uavklart norsk-sovjetisk grenseforhold.²¹¹

Når det gjaldt protestene fra Sovjetunionen, fikk oberst Magnus beskjed om ikke å ta noen skritt overfor den sovjetiske grensekommisæren som kunne ha betydning for senere forhandlinger om sjøgrensen.²¹²

Grensekommisæren ønsket at det skulle trekkes opp en grense fra Vardø til grensemerke 415 som han kunne henvise fiskere til, uten at dette ble angitt som riksgrense. På lengre sikt var Magnus klar på at det måtte fastlegges en sjøgrense.²¹³

Magnus sine uttalelser hadde imidlertid bidratt til at Utenriksdepartementet begynte å vurdere saken.²¹⁴ Høsten 1954 ble det nedsatt et utvalg for internasjonale sjøgrensespørsmål.

---

²⁰⁶ GKS, 1955, til JD fra politimester Madsø, 21.7.1955.

²⁰⁷ GKS, Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 032.2 – 038, 1950 – 1952, til JD fra GK Magnus, 3. desember 1952; Fiorello 1995: 40.

²⁰⁸ GKS, 1953, til GK Magnus fra JD, 23. april 1953; Fiorello 1995: 40.

²⁰⁹ GKS, 1955, til JD fra GK Magnus, udatert men fra 1955; Fiorello 1995: 41.

²¹⁰ Fiorello 1995: 40.

²¹¹ Fiorello 1995: 41-41.

²¹² GKS, 1955, til GK Magnus fra JD ved R.N. Torgersen, 12.5.1955.

²¹³ GKS, 1955, til JD fra GK Magnus til JD, udatert men fra 1955; Fiorella 1995: 41, 54.

²¹⁴ Fiorello 1995: 41.

Utenriksminister Halvard Lange foreslo i 1956 at hvis det ikke kom til noen enighet med russerne om delelinje, skulle det gjøres et forsøk på en midlertidig delelinje.²¹⁵ Høsten 1956 hadde oberst Magnus fått tillatelse fra Utenriksdepartementet om å foreslå for sovjetiske grensemyndigheter at fiskebåter som lå i de omstridte områdene ikke skulle oppbringes. Den sovjetiske grensekommissæren kunne ikke gå med på det uten tillatelse fra overordnet hold.²¹⁶ Sovjetiske myndigheter viste ingen interesse for forslaget, og det kom aldri med noe svar på denne henvendelsen.²¹⁷

Men også på sovjetiske side må den uklare sjøgrensen i Varangerfjorden ha blitt oppfattet som et problem. Mellom 14. januar og 8. februar 1957 ble det foretatt delelinjeforhandlinger mellom Norge og Sovjetunionen. Forhandlingene var vanskelige og langdryge. Til slutt ble det enighet om en grense som skulle gå fra grensemerke 415 til skjæringspunktet mellom den norske og sovjetiske sjøgrensen. Videre ble det trukket en linje rett ut til midtpunktet mellom Kibergnes og Kap Njemetski.²¹⁸ 10. mai 1957 ble det satt ned en blandet norsk-sovjetisk kommisjon som skulle fastsette de geografiske koordinatene og sette opp overrettmerker på land for å vise hvor grensen gikk.²¹⁹ Norge skulle alene ha ansvaret for tilsynet og vedlikeholdet av overrettsmerkene, og utbedring og gjenreisning av ødelagte merker skulle utføres av Norge i nærvær av en sovjetisk representant. Arbeidet med merkingen av grensen ble foretatt i juni 1957.²²⁰

Da sjøgrensen var satt, var det spørsmål om hvilken myndighet som skulle håndheve grensen. Utenriksdepartementet ønsket at grensekommissæren skulle ha ansvaret for dette. Hovedbegrunnelsen var at det ville føre til en raskere behandlingstid hvis båter ble oppbrakt for overskridelse eller ulovlig fiske. Utenriksdepartementet lurte også på om § 4 c) i kongelig resolusjon av 7. november 1950 omfattet sjøgrensen. Paragrafen fastslo at det var forbudt å krysse grensen til land, havs og i luften²²¹. Grensekommissær Magnus mente at det måtte en tilleggsbestemmelse til, slik at forbudet også dekket Varangerfjorden. Han hevdet også at det

---

²¹⁵ Fiorello 1995: 49, 56.

²¹⁶ GKS, 1956, 03 – 570, referat nr. 111 fra grensekommissærmøte, 17.10.1956.

²¹⁷ Fiorello 1995: 56.

²¹⁸ Fiorello 1995: 61, 70.

²¹⁹ GKS, 1957, 000 – 0105, referat nr. 119 fra grensekommissærmøte 23.6.1957; Fiorello 1995: 72.

Overrettsmerker er sjømerker på land. Det er to merker med en avstand mellom som det kan trekkes en linje gjennom i kartet. Når båten befinner seg på linjen, vil de to merkene sees overfor hverandre.

²²⁰ GKS, 1957, 000 – 0105, referat nr.119 fra grensekommissærmøte 23.6.1957.

²²¹ GKS, 1958, 005 – 43, «Sjøgrensen mellom Norge og Sovjet-Samveldet i Varangerfjorden», til JD fra UD, 2.5.1958.

beste ville være om grensekommisssæren hadde ansvaret for hele grensen mellom Norge og Sovjetunionen. Det ville si både over sjø og land, i hvert fall som en prøveordning.²²²

Det ble likevel ikke formelt avklart hvem som hadde ansvaret for grensen, men grensekommisssær Magnus synes å ha håndtert grensen i praksis mellom 1957 og 1962. Magnus gikk av som grensekommisssær i 1962. I 1963 henvendte den nye grensekommisssæren, Andreas Kielland Rygg, seg til Justisdepartementet for å få en klargjøring av ansvaret for sjøgrensen. Kommandør Rygg skrev at det i 1963 hadde vært spesielt mange anmeldelser av norske fiskere som var observert over grensen.²²³

Politimester Gunnar Haarstad mente at det beste ville være om grensekommisssæren fikk ansvaret for grensen, i tillegg til at det ble en ordning hvor grensekommisssæren kunne tillate spesielle grensepasseringer, slik det fungerte på land. I følge Haarstad skapte sjøtrafikken særlige sikkerhetsmessige problemer. Antakelig siktet han til etterretningsvirksomhet. I tillegg trakk han frem det samme uheldige forholdet som Madsø hadde påpekt. Personer som overskred grensen kunne ikke straffes fordi sjøgrensen ikke var dekket av grenseloven.²²⁴

Denne gangen uttalte Justisdepartementet og Utenriksdepartementet klart at de ikke hadde noe i mot at grensekommisssæren tok seg av hendelser som omfattet sjøgrensen og diskuterte slike spørsmål uoffisielt med den sovjetiske grensekommisssæren, slik det åpenbart hadde foregått i praksis de fem siste årene.²²⁵ I 1964 foreslo Rygg igjen at noe måtte gjøres, men det ble fortsatt ikke noen offisiell ordning eller avtale.²²⁶ En forklaring kan være at norske myndigheter var fornøyd med praksisen og ikke ønsket å gå inn i noen forhandlinger.

I juli 1968 ble det inngått en avtale mellom landenes utenriksministere. Den gikk ut på at partene, enten muntlig eller skriftlig, skulle underrette den andre parts grensekommisssær når fiske- og fangstfartøy ble oppbrakt.²²⁷ Denne ordningen ble senere også gjeldende for fartøy som ble oppbrakt i Sør-Norge.²²⁸

---

²²² GKS, 1958, 005 - 43 til JD, 4. politikontor fra GK Magnus, 20.6.1958.

²²³ GKS, 1963, 0 – 0108, «Grensekommisssærens ansvar i forb.m. sjøgrensen mot Sovjetsamveldet», til JD, politiavdelingen fra GK Rygg, 14.6.1963.

²²⁴ GKS, utenfor boks, til JD, politiavdelingen fra politimester Haarstad, 4.9.1963.

²²⁵ GKS, 1963, 0 – 0108, «Sjøgrensen mot Sovjet-Samveldet – Grensekommisssærens kompetanse», til GK Rygg fra JD ved A. Irgens, 23.9.1963.

²²⁶ GKS, 1964, 0 – 9, til JD, politiavdelingen fra GK Rygg, 11.5.1964.

²²⁷ GKS, 1968, 0 – 8, referat nr. 319 fra møte mellom grensekommisssærene, 30.7.1968

²²⁸ GKS, 1969, referat nr. 322 fra møte mellom grensekommisssærene, 17.1.1969.

I 1968 oppfordret sovjetisk side til diskusjon om tilføyelser eller endringer i grenseoverenskomsten. Det var fortsatt ikke helt avklart hvordan grensekommissærene skulle håndtere overskridelser i sjøen. Rygg ba igjen Justisdepartementet om å se på saken. Departementet hadde hele tiden vært tilbakeholden til å diskutere en offisiell avtale om ansvarsområdet over sjøgrensen.²²⁹ Det er mulig at grunnen til dette var at sjøgrensen hadde vært et vanskelig bilateralt tema og at Justisdepartementet og Utenriksdepartementet syntes dagens ordning fungerte såpass bra at det ikke var verdt å gå inn i diskusjoner med sovjetiske myndigheter.

I 1971 gikk endelig norske myndigheter inn for å fremme en tilleggsprotokoll som kunne utvide grensekommissærens ansvar for sjøgrensen.²³⁰ Etter mye frem og tilbake mellom norske og sovjetiske myndigheter ble det imidlertid ikke kommet frem til noen enighet.

På et møte med tjenestemenn i Utenriksdepartementet i 1976 uttalte grensekommissær Ramsøy at det ville by på vanskeligheter om grensekommissæren skulle overvåke sjøgrensen.²³¹ Dette var en annen oppfatning enn det Haarstad og grensekommissærer før, særlig Magnus, hadde hatt. Haarstad og Magnus så det sannsynligvis som den mest praktiske løsningen at grensekommissæren hadde ansvaret for sjøgrensen. Mellom grensekommissærene var det allerede en innarbeidet måte å løse grensespørsmål på.

Når Ramsøy ikke ønsket at grensekommissæren skulle ha ansvar for sjøgrensen, hadde det antakeligvis mye med at grensekommissæren ikke hadde tilstrekkelig kapasitet til å overvåke sjøgrensen. Den formelle myndigheten over sjøgrensen ble nå lagt til politiet og sjøforsvaret, og senere til kystvakten. Disse etatene hadde allerede ressursene som trengtes for å håndtere oppsynet. Grensekommissæren skulle således etter 1976 bare ha myndighet over landegrensen.²³²

---

²²⁹ GKS, 1969, til JD, politiavdelingen fra GK Rygg, 23.1.1969.

²³⁰ GKS, 1973, 010 - 005 "Møte mellom grensekommissærene for den norsk-sovjetiske grense" til JD fra Kjell Eliassen for utenriksministeren, 21.3.1973.

²³¹ GKS, 1976, 01 – 0108, møteteferat fra møte i UD med grensekommissær Ramsøy, 6.8.1976. Deltakere på møtet var ekspedisjonsjef Kjell Eliassen, ministerråd Leif Mevik, byråsjef Jan Østern, aspiranter Kjell Frønslund og Hans Brattestå.

²³² Ibid.

Fiske i grenseelver

På 1960-tallet ble naturinteresser en større del av lokalbefolkningens bevissthet. Spesielt fisket i grenseelvene ble et viktig spørsmål på denne tiden. Politimester Haarstad og grensekommissærene på 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet var opptatt av saken. Særlig grensekommissær Rygg og grensekommissær Stub Aune engasjerte seg personlig i spørsmålet om reguleringer av fiske i grenseelvene. Det ble også diskutert hvorvidt utlendinger hadde rett til å fiske i de samme elvene.

I 1961 ble det innført en kongelig resolusjon om fisket i Grense Jakobselv. Garnfisket hadde økt betraktelig de siste årene, og lokalbefolkningen ville ha bestemmelser for å berge laksen i elven.²³³ Samme år hadde den sovjetiske grensekommissæren klaget på at det ikke kom noe fisk opp til Boris Gleb. Han antydte at det skyldtes at den norske munningen var «sperret med garn».²³⁴

Politimester Haarstad, grensekommissær Rygg og Sør-Varanger jeger- og fiskeforening ønsket strengere regler i både Grense Jakobselv og Pasvikelven.²³⁵ Grensekommissær Magnus tok til orde for en felles avtale om fiske i grensevassdragene allerede i 1961, men en avtale kom ikke på plass før i 1971.²³⁶ Utover på 1960-tallet ble det også klart at kraftverkutbyggingen hadde ødelagt for laksefisket i Pasvikelven. Politimesteren mente at det bare var et spørsmål om tid før fisket i Grense Jakobselv også ville bli rammet da det skulle bygges en ny vei på begge sider av grensen. Dette ville gjøre tilgangen på fiske lettere for flere.²³⁷ I 1966 etterlyste politimesteren og grensekommissæren felles regler for fiske i grensevassdrag. De siste årene var det blitt et stadig sterkere behov for å gjøre noe med saken.²³⁸ Rygg trakk også frem at samarbeidet mellom grensemyndighetene var blitt vesentlig

---

²³³ GKS, 1966, 0 – 0108, til Direktoratet for jakt, viltstell og ferskvannsfiske fra Haakon Huus-Hansen i Finnmark fylke, 2.3.1966; GKS, boks 1960, 0105 – 905, til LD fra politimester Haarstad, 30.1.1960.

²³⁴ GKS, 1961, 010 – 9, til skogforvalteren i Aust-Finnmark og jordsalgformannen i Finnmark fra GK Magnus, 10.3.1961; GKS, boks 1971, 00 – 0102, notat til administrativ avdeling UD, 26.5.1971.

²³⁵ GKS, 1960, 0105 – 905 til LD fra politimester Haarstad, 30.1.1960.

²³⁶ GKS, 1961, 010 – 9, til fiskerikonsulent Magnus Berg fra GK Magnus, 27.3.1961.

²³⁷ GKS, 1966, 0 – 0108, «Felles fiske og fredningsbestemmelser for grensevassdrag» til fylkesmannen i Finnmark fra politimester Haarstad, 29.12.1965.

²³⁸ GKS, 1966, 0 – 0108, til Direktoratet for jakt, viltstell og ferskvannsfiske fra politimester Haarstad, 19.2.1966; GKS, 1966, 0 – 0108, «Felles fiske og fredningsbestemmelser for grensevassdrag» til fylkesmannen i Finnmark fra GK Rygg, 6.1.1966.

utvidet, og fiske i grensevassdragene var et lite kontroversielt og naturlig samarbeidsprosjekt.²³⁹

Det ble etter hvert mer press på norske myndigheter for å få i stand et samarbeid om fiskeregler i grenseelvene. I tillegg til felles regler for fiske ble det også etterlyst flere og strengere reguleringer for fiske i Pasvikelven og Grense Jakobselv. Pasviks jeger- og fiskeforening ønsket fredningsbestemmelser for laks og ørret og regler rundt bruk av fiskeredskaper for å få slutt på rovfisket som hadde vært drevet under kraftutbyggingen.²⁴⁰

I 1971 ble det opprettet en norsk-sovjetiske kommisjon for utarbeidelse av felles jakt- og fiskeregler. Grensekommissær Stub Aune ble oppnevnt som et av medlemmene i delegasjonen.²⁴¹ Resultatet ble fiskeoverenskomsten av 1971. Den satte regler for redskaper, fredningsbestemmelser og hvor det var lov å fiske. I 1976 ble overenskomsten utvidet med flere reguleringer.

Selv om fiskeoverenskomsten hadde kommet på plass, var ikke interessene alltid sammenfallende. I 1973 ønsket Sovjetunionen næringsfiske etter pukkellaks nedenfor Boris Gleb.²⁴² Saken ble tatt opp på et møte mellom norske og sovjetiske eksperter i regi av grensekommissærene. Ramsøy mente at norske myndigheter i utgangspunktet ville stille seg positive til forslaget. Av hensyn til lokalbefolkningen var han derimot tvilende til prosjektet. Det var sterke lokale interesser knyttet til å opparbeide en stamme av laks og gjøre hele Pasvikelven lakseførende. Et sovjetisk næringsfiske kunne av den lokale befolkningen bli oppfattet som et ensidig rovfiske. Det ville i all fall vekke sterke reaksjoner hvis ikke fisket ble knyttet sammen med forsøkene på å gjøre hele Pasvikelven lakseførende.²⁴³ Kildene tyder på at samarbeidet om laksefiske ikke ble utviklet videre.

Et annet spørsmål som også ble diskutert i 1960- og 1970-årene, var utlendingers rett til å fiske. I følge grenseoverenskomstens artikkel 13 kunne begge parters innbyggere fiske inntil grenselinjen. Grensekommissæren og politimesteren tolket dette som at utlendinger ikke hadde lov til å fiske i grenseelvene. For Grense Jakobselv ble dette spørsmålet helt avklart

---

²³⁹ GKS, 1966, 0 – 0108 «Felles fiske og fredningsbestemmelser for grensevassdrag» til fylkesmannen i Finnmark fra GK Rygg, 6.1.1966.

²⁴⁰ GKS, 1971, 00 – 0102, «Ad fiske regler i Pasvikelven» til direktør Wohni fra Hallfred Skau, 8.12.1970.

²⁴¹ GKS, 1971, 00 – 0102, til GK Stub-Aune fra UD, 20.7.1971.

²⁴² Pukkellaks er en økonomisk viktig art i Russland. Arten ble satt ut i elver på Kola i slutten av 1950-årene. Deretter spredte den seg til norske elver.

²⁴³ GKS, 1973, 0100 – 8, notat fra GK Ramsøy om samarbeid med russerne om lakseoppdrett i Pasvik, 21.11.1973.

med kongelig resolusjon av 1. juli 1966.²⁴⁴ Den konkluderte da med at bare norske statsborgere hadde lov til å fiske på norsk side i elven.

Pasviks jeger- og fiskeforening ønsket derimot å åpne for at utlendinger skulle få lov til å fiske i de delene av Pasvikelva med rik bestand. Det kunne øke turisttrafikken i begge landene.²⁴⁵

Stedlig norsk politi var i mot forslaget. Det ville angivelig komme i strid med grenseoverenskomsten. Det ble vist til vanskene forbundet med kontroll i disse områdene, faren for overbeskatning og muligheten for flere overskridelser og konflikter på grensen.²⁴⁶

Grensekommisæreren og politimesteren hadde tatt opp utlendingers rett til fiske allerede i 1969, og spørsmålet hadde blitt diskutert ved flere anledninger senere. Justisdepartementet på sin side påpekte at rettsstillingen på området var meget uklar. Artikkel 13 i grenseoverenskomsten fordelte bare selve fiskeretten. Den avklarte ikke hvorvidt utenlandske statsborgere hadde lov til å fiske. Kongelig resolusjon av 7. november 1950 og kongelig resolusjon av 1. juli 1966 bygget på en annen forståelse av overenskomsten. I paragrafene som omhandlet fiske ble uttrykket «norske borgere» brukt.²⁴⁷

Forståelsen av regelen ble stående. Utlendinger fikk ikke lov til å fiske i grenseelvene. Spørsmålet har imidlertid vært tatt opp med jevne mellomrom helt frem til i dag uten at det har kommet noen avklaring.

Reinhenteavtalen

Rein som vandret over grensen ble et økende problem i 1960-årene. Samene hadde på denne tiden klart å bygge opp igjen reindriften som de mistet i mellomkrigstiden.

Reindriften hadde historisk sett vært viktig for østsamene. I løpet av 1800-tallet ble det også vanlig for de fastboende å drive reindrift. Disse etablerte på begynnelsen av 1900-tallet Neiden fiske- og gårdsbruksforening, som i 1928 ble Vestre Sør-Varanger reindriftslag.

---

²⁴⁴ GKS, 1971, 00 – 0102, «Nye fiskeregler for Finnmarksfylke», til direktoratet for jakt, viltstell og ferskvannsfiske fra politimester Wendt, 23.6.1971.

²⁴⁵ GKS, 1971, 00 – 0102, «Ad fiske regler i Pasvikelven» til direktør Wohni fra Hallfred Skau, 8.12.1970.

²⁴⁶ GKS, 1971, 00 – 0102, «Nye fiskeregler for Finnmarksfylke», til direktoratet for jakt, viltstell og ferskvannsfiske fra politimester Wendt, 23.6.1971.

²⁴⁷ GKS, 1971, 0 – 0102, «Utlendingers adgang til å fiske i grensevassdrag», til GK Stub-Aune fra JD, 20.11.1972.

Gjennom fornorskingen i mellomkrigstiden mistet østsamene mye av retten til reindriften. Samtidig ble østsamene presset ut av reindriftslaget.²⁴⁸ Dermed var samene helt ute av reindriften.

Østsamene klarte imidlertid etter andre verdenskrig sakte, men sikkert å bygge opp igjen reindriften. På 1960-tallet mobiliserte samene for å få rett til å drive reindrift. I 1965 ble Vestre Sør-Varanger reindriftslag oppløst og norske myndigheter erkjente samenes rett til å drifte rein.²⁴⁹

Grenseoverenskomstens artikkel 19 fastsatte at dyr som kom over grensen så langt det var mulig skulle leveres tilbake til den andre part.²⁵⁰ Utover på 1960-tallet dreide dette seg for det meste om rein.

I 1960 henvendte grensekommissær Magnus seg til Justisdepartementet med ønske om å bygge et reingjerde langs grensen. Problemet med rein som gikk over grensen hadde blitt så stort at det gikk ut over samarbeidsforholdet mellom de to grensekommissærene. Grensekommissæren hevdet at eneste alternative løsning var å legge ned hele næringen langs grensen.²⁵¹ Selv om regjeringen ikke var entusiastisk til å bevilge penger til et så dyrt prosjekt, konkluderte myndighetene med at det var det bedre enn å gjøre det vanskeligere å drive reindrift i grenseområdet. Det ble til slutt, i 1963, bygget et reingjerde langs grensen.²⁵²

Problemet sluttet likevel ikke der. De årene hvor det snødde mye, ble gjerdene snødd ned. Reinen kunne dermed vandre over grensen.²⁵³

På begynnelsen av 1970-tallet ønsket lappefogden i Øst-Finnmark å få til en avtale hvor norsk rein skulle få adgang til å beite på sovjetisk side.²⁵⁴ Han viste til at beite på norsk side hadde vært dårlig de siste årene. Det førte til at reinen vandret.²⁵⁵ Grensekommissær Stub Aune stilte seg avvisende til forslaget. Hvis reineiere skulle kunne ha dyrene på sovjetisk side av grensen,

---

²⁴⁸ Niemi, Einar. «Østsamene – Urfolk og grenseminoritet. Et folk ved grensen». I *Veiviser i det mangfoldige nord. Utvalgte artikler av Einar Niemi*, festskrift redigert av Fredrik Fagertun. Stamsund 2014: 163, 164

²⁴⁹ Niemi 2014: 165

²⁵⁰ Grenseoverenskomsten av 1949.

²⁵¹ GKS, 1960, 0 – 0103, «Bygging av reingjerde på grensen mot Sovjet», til JD fra GK Magnus, 14.10.1960.

²⁵² GKS, 1960, 0 – 0103, til GK Magnus fra LD, reindriftskontoret, 4.11.1960.

²⁵³ GKS, 1972, 0 – 0102, «Beiting på sovjetisk side av grensen» til lappefogden i Øst-Finnmark fra Åsmund Olsen, 7.2.1972.

²⁵⁴ Lappefogden er det samme som dagens reindriftsagronom. Han er en offentlig tjenestemann som skal være kontaktledd mellom reindriftsutøveren og reindriftsforvaltningen.

²⁵⁵ GKS, 1972, 0 – 0102, «Beiting på sovjetisk side av grensen» til lappefogden i Øst-Finnmark fra Åsmund Olsen, 7.2.1972.

ville de være nødt til å krysse grensen flere ganger om dagen. Selv om reineierne skulle ha passert på faste tider og på bestemte steder, mente grensekommissæren at dette arbeidet ville kreve mer ressurser enn politiet og grensevakten hadde tilgang på. Grensekommissæren understreket at det fortsatt var en lukket grense hvor visum- og passkontroll var helt nødvendig.

Ved noen tilfeller hadde riktignok reineiere fått tillatelse til å krysse grensen og hente rein tilbake, men dette hadde ikke vært populært hos sovjetiske grensemyndigheter. Derfor hadde den sovjetiske grensekommissæren konsultert sovjetiske utenriksmyndigheter. Stub Aune konkluderte med henvisning til disse vanskene at spørsmålet om beiterett ikke burde bli tatt opp til behandling på daværende tidspunkt. Han var overbevist om at sovjetiske myndigheter ikke ville se positivt på saken.²⁵⁶

Politimesteren i Sør-Varanger var heller ikke stemt for en reinbeiteavtale, men av litt andre grunner enn grensekommissæren. Han hevdet at sovjetiske etterretningsoffiserer utvilsomt ville forsøke å utnytte situasjonen. Han trakk også frem et annet problem. Dersom reineiere skulle få til en ordning om visumfri overgang, ville sovjetiske myndigheter kreve tilsvarende lettelse for sovjetiske borgere som ville til Sør-Varanger.²⁵⁷

Grensekommissæren Ramsøy overtok etter Stub Aune i 1972. Han så saken i et annet lys. Det var et tilbakevendende problem at gjerdene snødde ned. I følge Ramsøy hadde ikke grensevaktene kapasitet til å drive reinen tilbake over den norske grensen. Den sovjetiske grensekommissæren hadde understreket at reineiere ikke ville få hente dyrene før en statlig avtale var på plass. Ramsøy syntes at reinspørsmålet begynte å bli pinlig for den norske part, og grenseforholdet ble belastet.²⁵⁸ Grensekommissæren uttalte til Utenriksdepartementet at han følte seg under dobbelt press, fra russerne og fra norske reineiere. Den beste løsningen var å få i stand en reinhenteavtale.²⁵⁹

Til slutt, 11. februar 1977, lyktes partene å få en overenskomst for avhenting av rein.²⁶⁰ Etter initiativ fra den sovjetiske grensekommissæren la sovjetiske myndigheter frem et forslag til avtale som norske myndigheter aksepterte.²⁶¹

---

²⁵⁶ GKS, 1972, 0 – 0102, til JD, politiavdelingen fra GK Stub-Aune, 17.7.1972.

²⁵⁷ GKS, 1972, 0 – 0102, til JD, politiavdelingen fra kst. overvåkingssjef Ragnar Roaldset, 1.3.1972.

²⁵⁸ GKS, 1975, 005 – 0103, til JD, politiavdelingen fra GK Ramsøy, 21.12.1975.

²⁵⁹ GKS, 1974, 0 – 0102, møtereferat fra samtaler i UD med GK Ramsøy, 21.8.1974.

²⁶⁰ GKS, 1977, 005 – 0102, rundskriv fra GK Lund, 30.12.1977.

²⁶¹ GKS, 1976, 0 – 0108, til ambassaden i Moskva til UD, 14.9.1976.

Det skulle være faste hentegrupper av reineiere som på forhånd var godkjent.²⁶² For å ivareta sikkerheten ble det bestemt at grensemyndighetene skulle begrense adgangen for uvedkommende til det området hvor ettersøking, utdriving og avlving av reinen skulle foregå.²⁶³

Avslutning

Kapitlet har omhandlet tiden mellom 1955 og 1975. Perioden var preget av at Norge ønsket å være en brobygger og bygge ut samarbeidet til Sovjetunionen. Når vi ser på kapitlets første problemstilling, kommer det tydelig frem at tøværet hadde en direkte innvirkning på grensekommissærens arbeid. Det var først og fremst mengden arbeid som forandret seg. I tillegg fikk grensekommissæren ansvaret for en rekke samarbeid over grensen i nord. Tøværet i den kalde krigen førte til at norske myndigheter åpnet for flere bilaterale prosjekter med Sovjetunionen.²⁶⁴ Det viktigste prosjektet var samarbeidet om kraftutbyggingen i Pasvikelven. Samtidig ble også flere mindre prosjekter inngått. Sjøgrensen i Varangerfjorden ble satt. Fiskeoverenskomsten og Reinhenteavtalen ble inngått, og med grensekommissæren som en viktig pådriver og tilrettelegger.

Kapitlets andre problemstilling var om GOS lettet grensekommissærens arbeid. GOS ble opprettet i 1955 etter at grensepolitiet ble lagt ned og skulle være et grenseoppsyn direkte underlagt grensekommissæren. Det er vanskelig å si om GOS ville bestått hvis ikke det hadde vært for kraftutbyggingen. Utbyggingen førte til mye arbeid for grensekommissæren og oppsynet. Det omfattende nye arbeidet medførte at det ikke var nok ressurser eller mannskaper i oppsynet. I tillegg var det vanskelig å rekruttere ansatte til GOS.

Opprettelsen av GOS førte dermed ikke til lettelser i grensekommissærens arbeid. Likevel ønsket Magnus å opprettholde GOS med noe strukturelle forandringer. Han mente at et eget oppsyn under grensekommissæren gjorde grensekommissærens arbeid enklere, selv om dette ikke er inntrykket som kildene gir. Til tross for protester fra grensekommissæren ble GOS avvirket i 1959. Både Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet ønsket nå et militært vakthold på grensen. Denne løsningen var billigere, og de to departementene var ikke lenger bekymret for det inntrykket det ville gi overfor sovjetiske myndigheter.

---

²⁶² GKS, 1977, 005 – 0102, rundskriv fra GK Lund, 30.12.1977.

²⁶³ GKS, 1977, 005 – 0102, protokoll fra møte mellom grensekommissærene, oktober 1977.

²⁶⁴ Eriksen og Pharo: 191.

Ved oppstarten av kraftverkutbyggingen måtte politiet og grensekommisssæren i fellesskap finne ut av hvordan de sikkerhetsmessige tiltakene skulle løses. Grensen som i utgangspunktet skulle være helt lukket, skulle nå passeres flere ganger daglig. Politimester Madsø og grensekommisssær Magnus hadde ikke samarbeidet bra før. Denne gangen klarte de å komme frem til enighet om en arbeidsfordeling. Uenighetene gjaldt om grensekommisssæren og GOS hadde myndighet til å kontrollere at personer og kjøretøy som krysset grensen hadde de nødvendige papirene i ordne. Det endte med at politiet tok seg av kontrollen, men alle praktiske spørsmål ble fortsatt lagt til grensekommisssæren å løse.

En annen viktig forandring på grensen mellom 1955 og 1977 var den nye turisttrafikken. Turismen ble i første omgang initiert og organisert av Norsk-Sovjetrussisk Samband. Norske myndigheter ønsket ikke å forhindre at reisevirksomheten fant sted., men ønsket å utfordre Sambandets monopol på reiser. Grensekommisssærene i denne perioden, Magnus, Rygg, Stub Aune og Ramsøy, var ikke entydig negative til det økte personsamkvemmet. Den største bekymringen var arbeidsmengden. Et unntak var da turistsenteret i Boris Gleb skulle åpnes i 1965. Rygg advarte sammen med garnisonsjefen og politimesteren mot tiltaket. De fryktet at det ville føre til økt etterretning og et stort og uverdigg alkoholkonsum. Rygg var av samme grunner også svært negativ da Intourist åpnet grensen ved Skafferhullet året etter. Åpningen var heller ikke i samsvar med de regler og prosedyrer som var fastlagt i grenseoverenskomsten.

Når det gjaldt samarbeidsprosjektene som fulgte med tøværet, var grensekommisssærene positive. Initiativet og planleggingen av kraftutbyggingen i Pasvikevlen skjedde på sentralt hold i Sovjetunionen og Norge. Men grensekommisssæren var aktiv tilrettelegger og bidro ved smidige grensepasseringer til at byggearbeidet kunne utføres uten unødvendig tidsspille.

Både grensekommisssærene Rygg og Stub Aune og politimester Haarstad var pådrivere for å få felles fiskeregler i grenseelvene. Grensekommisssæren tok også initiativ til bygging av et reingjerde, senere også en Reinhenteavtale. Det var et stort problem at rein vandret fra Norge til den russiske siden. En del av problemet var etterretningsmessig, men Stub Aune fremhevet mest at det førte til et vanskeligere forhold til den sovjetiske grensekommisssæren. Sovjetiske grensemyndigheter hadde sett seg lei på alle forespørselene om å jage rein over til den norske siden.

Ved etableringen av sjøgrensen i Varangerfjorden, var grensekommissær Magnus sine utspill en av grunnene til at Utenriksdepartementet gikk med på forhandlinger. Grensekommissærene hadde imidlertid ulike meninger om hvorvidt grensekommissæren burde ha ansvar for sjøgrensen. Magnus hevdet at dette ville være den beste og mest naturlige løsningen. Ramsøy mente derimot at grensekommissæren kun burde ha ansvaret for landegrensen. Til slutt ble det bestemt at kystvakta skulle ha ansvaret for sjøgrensen og grensekommissæren for landegrensen. Grunnen til det var at sannsynligvis flerdelt. Grensekommissæren hadde nok arbeid med landegrensen. I tillegg var grenseoverenskomsten skrevet utfra tanken om landegrensen.

Sist på 1970-tallet gikk forholdet mellom Norge og Sovjetunionen inn i en ny spenningsfase. Likevel fortsatte turisttrafikken og samarbeidsprosjektene over grensen i nord. Dermed forandret grensekommissærens sitt arbeid seg noe, men uten at det ble mindre omfattende og konfliktpreget.

IV: 1975-1988: ANDRE ARBEIDSOPPGAVER

Norges forhold til Sovjetunionen var på dette tidspunktet, fra midten av 1970-tallet, svært vanskelig. Det var en styrkeoppbygging på begge sider og strid om Svalbard og havrett.²⁶⁵ Likevel ønsket ikke norske myndigheter å legge noen restriksjoner som førte til mindre turisttrafikk. Regjeringen var hele tiden forsiktige med å kritisere sovjetisk politikk. Grunnen til det var et generelt ønske om avspenning mellom øst og vest, men også ønsket om lavspenning i nord.²⁶⁶ Muligens så norske myndigheter turisttrafikken som et godt bidrag til lavspenning. Er lukket Sovjetunionen ville være farligere enn et åpent.²⁶⁷

For grensekommissæren hadde derfor spenningene ikke så mye innvirkning. Flere mindre prosjekter ble etablert i perioden dette kapitlet omhandler. Grensemyndighetenes samarbeid fortsatte som før. Den største forandringen var at den norske grensekommissæren var mindre direkte involvert enn han var i den forrige perioden. Felles for alle grensekommissærene i denne perioden var at de etterspurte mer ressurser. Det hadde særlig sammenheng med at turisttrafikken økte og at det ble åpnet for trailertrafikk.

Problemstillinger i kapitlet er om og hvordan grensekommissærens rolle ble påvirket av at grensepasseringsstedet på Storskog nå begynte å ligne mer på et grenseovergangssted i vanlig forstand? Og hadde den skjerpene stormaktskonflikten og det kjøligere forholdet mellom Norge og Sovjetunionen noen som helst innvirkning på grensekommissærens arbeid og relasjonene mellom de to landene i grenseområdet?

Historikere setter ofte 1985 som slutt punkt for denne perioden. Det var da de liberaliserende reformene ble innført i Sovjetunionen. Grunnen til at dette kapitlet slutter i 1988 er at det var i dette året liberaliseringen virkelig begynte å vise seg på grensen.

Grensekommissærer i denne perioden var oberst Finn Ramsøy (1972-1977), oberst Egil Lund (1977-1980), oberst Tore Hiorth Oppegaard (1980-1983) og brigader Inge Torhaug (1983-1989).

---

²⁶⁵ Tamnes 1997: 25

²⁶⁶ Tamnes 1997: 30

²⁶⁷ Tamnes 1997: 31

Endrete funksjoner, klarere arbeidsdeling

I perioden 1975-1988 økte grensekommissærens arbeidsmengde samtidig som arbeidsoppgavene forandret seg. I 1980 hadde grensekommissærens stedfortreder, Vigar Aabrek, uttrykte bekymring for den lave beredskapen. Grensekommissæren eller stedfortrederen skulle i følge instruksen være i stand til rykke ut ved uforutsette hendelser. Hendelser kunne være havari, uanmeldte grensepasseringer og utlevering av norske statsborgere. Grensekommissæren var imidlertid ofte på tjenesteoppdrag og derfor ofte lite tilgjengelig. Grensekommissærens stedfortreder hadde som regel heller ikke anledning til å rykke ut ved uforutsette hendelser fordi han hadde mye å gjøre som garnisonsjef.²⁶⁸ I tillegg hadde grensekommissærens assistenter fra 1978 ikke plikt til å rykke ut utenfor arbeidstid.²⁶⁹

Grensekommissærens rolle hadde over tid forandret seg. Da Grensekommissariatet ble opprettet, hadde grensekommissærens mulighet for uttrykning vært en viktig del av arbeidet. Da Magnus ble grensekommissær i 1950, ønsket han å være en del av det aktive overvåkingsarbeidet på grensen. Vanskelighetene mellom stedlig politi og grensekommissær hadde sin grobunn i politimesterens frykt for at grensekommissæren skulle gå inn på politiets arbeidsfelt. Dette var ikke lenger et problem. Skillelinjene mellom politiet og grensekommissæren var klare, og alle hendelser som tillå politiets ansvarsområde ble nå automatisk lagt til politiet. Grensekommissæren drev fra 1980-tallet i mindre grad med den type uttrykning som Aabrek refererte til. Det virker som at Justisdepartementet heller ikke så på dette som et problem da det ikke svarte på Aabreks henvendelse.

Også grensekommissærens samarbeid med GSV fungerte nå godt. Grensekommissæren hadde ingen kommando over grensevakten, men kunne kontakte garnisonsjefen hvis han ønsket at oppgaver skulle utføres.²⁷⁰ Da GOS ble nedlagt i 1959, hadde både grensekommissær Magnus og Hærens Overkommando (HOK) vært bekymret for at soldater fra GSV skulle utføre det arbeidet på grensen som falt inn under overenskomsten. Magnus fryktet at grensevaktholdet ville bli nedprioritert og kanskje forsømt, HOK at det ville gå ut over GSVs andre arbeidsoppgaver. Bekymringene viste seg å være ubegrunnet. Allerede i 1963 understreket

---

²⁶⁸ GKS, 1979, 00 – 0101, «Beredskapen ved Grensekommissariatet», til JD fra stedfortredende GK V. Aabrek, 24.1.1980.

²⁶⁹ GKS, 1978, 0102 – 108, rundskriv fra GK Lund, 2.3.1978.

²⁷⁰ GKS, 1979, 00 – 0101, halvårsrapport for første halvår 1979, 11.9.1979.

grensekommissær Rygg det gode samarbeidet mellom GSV og grensekommissæren. Han ga garnisonsjef Tønne Huitfeldt mye av æren for at det hadde gått så bra.²⁷¹

Grensekommissær Egil Lund fremhevet i 1979 at grensevaktene hadde utmerket kjennskap til grensebestemmelsene og at grenseoppsynet og støtten fra GSV generelt var upåklagelig.²⁷² At garnisonsjefen var grensekommissærens stedfortreder, hadde sannsynligvis bidratt til det gode samarbeidet.

Turisttrafikk kommet for å bli – behov for mer ressurser

De internasjonale spenningene satte ikke noe stopper for turistreisene. Tvert i mot økte passeringene hele tiden utover 1970- og 1980-tallet. Turisttrafikken foregikk fortsatt slik at turistene måtte melde seg på gruppereiser for å få krysset grensen. Reisene ble arrangert av Intourist, som samarbeidet med noen norske reisebyråer. Sovjetrussere som skulle krysse grensen til Norge, måtte i tillegg til utreisetillatelse ha sovjetisk pass og norsk visum.²⁷³ Fordi det var strenge regler for sovjetiske borgere var det langt flere som reiste fra den norske siden enn omvendt.

Det var flere problemer med trafikken over grensen. Det gjaldt ugunstige arbeidstider og fasiliteter på Storskog. Det førte til at grensekommissærene etterspurte flere ressurser fra begynnelsen av 1970-tallet. Det gjaldt både mannskap og fasiliteter på Storskog. Grensekommissæren tatt opp tidspunktene som et problem allerede i trafikken tidligste år. Grensekommissær Stub Aune hadde gjort det klart i august 1971, at hvis ikke de ansatte fikk overtidsbetalt, måtte all trafikk foregå på dagtid. Dette framstøtet hadde ikke blitt godt mottatt av Intourist. Stub Aune ba igjen i februar 1972 om retningslinjer til hvordan han skulle løse trafikken og arbeidstiden. Justisdepartementet ønsket at grensekommissæren skulle få tillatelse til å nekte reisende å krysse grensen utenfor arbeidstid. Utenriksdepartementet ønsket derimot ikke å nekte turister med papirer i orden å krysse grensen umiddelbart.²⁷⁴ Dermed forble ordningen slik den var. Grensekommissæren fikk utbetalt overtid til sine ansatte, men ordningen førte fortsatt til at grensekommissæren, politiet og tollvesenet måtte

---

²⁷¹ GKS, utenfor boks, Sør-Varanger avis 17.7.1963. *Avholdt garnisonsjef forlater Sør-Varanger.*

²⁷² GKS, 1979, 00 – 0101, halvårsrapport for første halvår 1979, 11.9.1979.

²⁷³ GKS, 1982, 10.6 – 392, «Adgang til grenseovergangen over den norsk-sovjetiske grensen» til Anton E. Nilsen fra GK Hiorth Oppegaard, 17.11.1982.

²⁷⁴ GKS, 1978, 0102 – 108, notat om grensepasseringskapasiteten ved Storskog, utvikling, konsekvenser, 30.11.1978.

jobbe mer enn loven tillot.²⁷⁵ Fra 1971 til 1976 hadde antallet grensepasseringer i løpet av et år gått fra 50 til 175. Fordi departementene ikke ønsket å nekte reiser over grensen utenfor arbeidstid, foreslo Lund i 1978 at de reisende selv måtte betale for kostnader ved passering utenom ordinær arbeidstid. Dette ble forsøkt, men hadde ingen effekt på trafikken.²⁷⁶

Grunnen til de ugunstige passeringstidspunktene var at turistene måtte rekke toget fra Nikel. Om sommeren gikk toget klokken syv, noe som gjorde at grensen måtte krysses klokken fire om morgenen. Om vinteren gikk toget klokken ett om natten, og grensen måtte derfor krysses klokken åtte om kvelden. Ordningen var slitsom for både grensemyndighetene og turistene. Om sommeren var turistene nødt til å overnatte i Kirkenes før de kunne dra videre inn i Russland.²⁷⁷ Til tider måtte grensekommissæren jobbe fra to om natten til klokken tolv neste kveld.²⁷⁸

Overtiden førte til ønske om flere ansatte. Lund beklaget seg i 1978 over personellmangel i et personlig brev til tidligere grensekommissær Rygg.²⁷⁹ Grensekommissariatet hadde den samme organisasjon og bemanning som det hadde fått i 1959. Siden den gang hadde kraftverktbyggingen, turisttrafikken og hyttebyggingen i Pasvikområdet ført til betraktelig mer arbeid for grensekommissæren.²⁸⁰ I tillegg til turisttrafikken, hadde det blitt flere offisielle besøk som tok mye av grensekommissærens tid. I 1981 ba Hiorth Oppegaard om at det måtte opprettes en ny stilling ved Grensekommissariatet. Den eneste saksbehandleren ved Grensekommissariatet, utenom grensekommissæren, var tolken. Mellom 1955 og 1969 hadde tolken militær grad.²⁸¹ På 1970-tallet var tolkene ofte studenter som tok jobben som en del av, eller som et opphold i studiene. Dette førte til stort gjennomtrekk. Grensekommissæren ville derfor ha en ny stilling hvor den ansatte skulle være en saksbehandler. Denne skulle, som grensekommissærens assistent føre tilsyn med personellet ved grensekompaniet, kontrollere grensemerkingen, organisere grensepasseringer og representere grensekommissæren overfor sovjetiske grensemyndigheter når grensekommissærens tilstedeværelse ikke var påkrevd.

---

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ GKS, 1978, 0102 – 108, notat om grensepasseringskapasiteten ved Storskog, utvikling, konsekvenser, 30.11.1978.

²⁷⁷ GKS, 1982, 10.6 – 392, «Endring av tidspunktet for turistreiser til Sovjetunionen» til JD fra GK Hiorth Oppegaard, 19.11.1982.

²⁷⁸ Tharaldsen 2010: 91

²⁷⁹ GKS, 1978, 0102 – 108, til kommandør Rygg fra GK Lund, 27.4.1978.

²⁸⁰ GKS, 1980, 0101 – 0103, «Statsbudsjettet for 1982 – nye stillinger, 12.12.1980», til JD fra GK Hiorth Oppegaard.

²⁸¹ Seljevold, Elnar; «Tolk ved Grensekommissariatet» i *Sør-Varanger 1960 – 2005 – Fra malm til mangfold*, Kirkenes 2005: 186.

Vedkommende måtte også kunne ta seg av daglige gjøremål når grensekommissæren var fraværende.²⁸²

Hiorth Oppegaard ønsket at den nyansatte skulle være en offiser og at alle de tilsatte ved Grensekommissariatet, bortsett fra kontorpersonellet, skulle ha militær grad. Han begrunnet ønsket om en offiser med at det var viktig både med tanke på samarbeidet med de sovjetiske grensemyndighetene og med de militære avdelingene som utførte grenseoppsynet.²⁸³

Forslaget falt ikke i god jord hos Justisdepartementet. I et krast internt notat skrev en saksbehandler at grensekommissæren måtte lære seg at han ikke lenger var ansatt i Forsvaret. I tillegg ble Hiorth Oppegaard omtalt som den vanskeligste embetsmannen han hadde vært borte i og at grensekommissæren forsøkte å gjøre grensekommissærstillingen mer viktig enn den egentlig var.²⁸⁴ Det er vanskelig å si hva grunnen til denne reaksjonen var. Basert på de tilgjengelige kildene fremstår Hiorth Oppegaard som en grundig mann og kanskje han var mer pågående enn tidligere grensekommissærer. Sannsynligvis var ønsket om at de ansatte skulle ha militær grad vært det mest provoserende for saksbehandleren.

Hiorth Oppegaard fikk ingen nye ansatte. Dagens Grensekommissariat består for øvrig av grensekommissæren, to grenseinspektører, rådgiver/tolk, og en kontorsjef. Alle de ansatte er sivilt tilsatt, men grenseinspektørene har bakgrunn i Forsvaret.²⁸⁵

Inntrykket er at Justisdepartementet ikke ga grensekommissæren flere ressurser, til tross for mer arbeid. Hiorth Oppegaard fikk imidlertid til slutt gjennomslag for et nytt kontrollbygg på Storskog.

Storskog var ikke laget for den typen reisetrafikk som nå foregikk der. Siden turistreisene begynte, hadde grensekontrollbygget vært en brakke med et lite tilbygg.²⁸⁶ Fasilitetene var provisoriske og behovet for nytt bygg var prekært. Det hadde også sammenheng med at grensekommissærens ansatte, politiet, tollvesenet og ventende turister måtte oppholde seg på Storskog flere timer av gangen. Ved andre norske grensepasseringssteder lå ansvaret for grensekontrollen på politiet og tollvesenet. Ved Storskog var det grensekommissæren som

---

²⁸² GKS, 1980, 0101 – 0103, «Statsbudsjettet for 1982 – nye stillinger» til JD fra GK Hiorth Oppegaard 12.12.1980.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ JD, 2533, notat til grensekommissærens PM av 9.3.1982. skrevet av Adm.Ktr/politiavd. I, 19.3.1982.

²⁸⁵ Personlig kommunikasjon i epost fra Roger Jakobsen, 30.11.2015.

²⁸⁶ Tharaldsen 2010: 77.

hadde ansvaret. Dermed var det grensekommisssæren som måtte be om penger til utbedring av grensestasjonen.

Allerede i 1973 hadde Ramsøy søkt departementet om penger til et nytt bygg som kunne romme alt som hørte med ved en grensepassering.²⁸⁷ Pengene lot imidlertid vente på seg. I 1980 tok den nye grensekommisssæren Tore Hiorth Oppegaard opp spørsmålet, men han måtte vente til 1982 før bevilgningen kom. I 1984 sto endelig det nye grensekontrollstedet på Storskog ferdig.

Varetransport over grensen

I tillegg til den økte turismen ble det i 1983 etablert varetransport mellom Norge og Sovjetunionen over Storskog. Til tross for at den internasjonale spenningen på denne tiden, fortsatte interaksjonen over grensen på Storskog å utvikle seg.

Det norske firmaet Pomor-Nordic Trade hadde henvendt seg til grensekommisssæren i 1979 for å forhøre seg om mulighetene. I 1982 hadde norske og sovjetiske myndigheter kommet frem til enighet om transporten. I utgangspunktet var ideen at trailer skulle skiftes fra en trekkvogn til en annen på grensen. På den måten måtte ingen personer krysse grensen.²⁸⁸ Til slutt ble løsningen at den norske sjåføren kjørte fra Kirkenes til Nikel for å motta varene, og så tilbake over grensen. Da den første transporten kom i gang i mars 1983, var det en stor begivenhet. Media hadde møtt opp for å dekke den.²⁸⁹

Hiorth Oppegaard hadde vært positiv til prosjektet.²⁹⁰ Men han var bekymret for veien over Storskog. Avtalen ville bety to trailere daglig over grensen, og grenseovergangen var ikke bygd for den typen trafikk. Han mente at det var nødvendig med en full oppgradering med vei, snuplass, bom, porter, lys og grensekontrollbygning.²⁹¹ Det ble det imidlertid ikke, sannsynligvis fordi det nettopp var innvilget penger til et nytt kontrollbygg.

I løpet av det første året var trailertrafikken over Storskog godt i gang. Sovjetiske myndigheter ønsket å åpne for mer trafikk over Storskog slik at sjåførene kunne krysse

---

²⁸⁷ Ibid.

²⁸⁸ GKS, 1983, 002 – 0103, «Varetransport over den norsk-sovjetiske grensen», til JD fra GK Hiorth Oppegaard, 21.1.1983.

²⁸⁹ GKS, 1983, 002 – 0103, rapport fra grenseassistent/tolk, kaptein Forbord til GK, 21.3.1983.

²⁹⁰ Kåre Karlstad: *Kald Krig – varme mennesker*. Sandnes 2014: 74.

²⁹¹ GKS, 1983, 002 – 0103, «Varetransport over den norsk-sovjetiske grensen», til JD fra GK Hiorth Oppegaard, 21.1.1983.

grensen og kjøre til Nikel uten spesialtillatelse fra grensemyndighetene.²⁹² Inge Torhaug ble grensekommisær i 1984. Han ble av ledelsen i Pomor-Nordic Trade omtalt som mer velvillig når det gjaldt spørsmålet om å krysse grensen utenfor ordinær åpningstid.²⁹³ Torhaug mente likevel at det ikke ville være i norske interesser å åpne for fri biltrafikk over grensen. I så fall måtte grenseoverenskomsten forandres. Både grensekommisæren og politimester Sønnerland mente at kjøring over grensen ikke var en god nok grunn til å innlede forhandlinger med sovjetrusserne.²⁹⁴

Selv om det ikke ble åpnet for fri trafikk, økte trailertrafikken litt de første etterfølgende årene. I 1986 var det daglig vanligvis tre trailere som krysset grensen.²⁹⁵

Rein – et tilbakevendende problem

Den økende reisetrafikken tok mye av grensekommisærenes tid. Til tross for trafikken og den spente stemningen mellom Norge og Sovjetunionen var grensekommisæren involvert i flere prosjekter ved grensen.

Rein var stadig et problem ved grensen. Etter at Reinhenteavtalen ble undertegnet i 1977, ble den flittig anvendt. Store deler av grensen manglet imidlertid gjerder. Dermed viste det seg at Reinhenteavtalen var nødvendig, og den fungerte utmerket etter hensiktene. På begynnelsen av 1980-tallet ble reindriften likevel tatt opp som et problem av den norske grensekommisæren. Hiorth Oppegaard oppfattet det som uheldig at det bare var nordmenn som hentet rein på sovjetisk side, mens russere aldri måtte drive rein tilbake fra norsk side.

I Reinhenteavtalen sto det at «de kontraherende partene skal legge forholdene til rette for å hindre, i den grad det er mulig, at rein krysser den norsk-sovjetiske grensen».²⁹⁶ Hiorth Oppegaard mente at ved ikke å opprettholde reingjerder brøt Norge med sine forpliktelser overfor Sovjetunionen, Sverige og Finland. Gjerdene mot Finland var i enda dårligere forfatning enn mot Sovjetunionen, noe finske myndigheter hadde klaget på.²⁹⁷ Når det gjaldt

---

²⁹² GKS, 1984, til ekspedisjonssjef Lothe i SD fra RSFSR Automobiltransportministerium, 7.5.1984.

²⁹³ Karlstad 2014: 114.

²⁹⁴ GKS, 1984, til JD, politiavdelingen fra GK Torhaug, 11.7.1984; GKS, boks 1984, til JD fra politimester Sønnerland, 6.7.1984.

²⁹⁵ GKSm 1985, referat fra orienterende møte for personell tilknyttet Grensekommisariatet, 17.12.1985.

²⁹⁶ GKS, 1982, 002 – 0105, «Utbedring av reingjerdet ved den norsk-sovjetiske grensen» til LD fra GK Hiorth Oppegaard, 23.4.1982.

²⁹⁷ GKS, 1982, 002 – 0105, referat fra møte i LD om utbedring av reingjerdet ved den norsk-sovjetiske grensen, 10.8.1982.

Sovjetunionen, pekte grensekommisæreren på at det ikke bare var snakk om å ta hensyn til reindriftsnæringen, men også å oppfylle artikkel 19 i overenskomsten som sa at landene var forpliktet til å forebygge konflikter som kunne oppstå ved grensen.²⁹⁸

Hiorth Oppegaard tok initiativ til et møte i Landbruksdepartementet i august 1982 for å få fart på sakene.²⁹⁹ Grensekommisæreren, reindriftsagronomen i Øst-Finnmark, Harald Altstad, og lensmannen i Sør-Varanger, Thor Gade-Lundlie, var alle enige om bevilgningene til utbedring av reingjerdene var for små.³⁰⁰

Landbruksdepartementet var ikke villig til å ta kostnaden alene. Departementet hevdet, som grensekommisæreren, at gjerdet mot den sovjetiske grensen var en i særstilling. Det var ikke bare i reindriftsnæringens interesse at dette gjerdet ble opprettholdt. Også sikkerhetsmessige hensyn lå til grunn. Som en følge av Hiorth Oppegaards initiativ ble Landbruksdepartementet, Justisdepartementet og Utenriksdepartementet enige om å utarbeide en proposisjon i fellesskap for å få bevilget mer penger. På lengre sikt lå budsjettansvaret fortsatt hos Landbruksdepartementet. Det skulle følgelig legges inn en fast budsjettpost delt i to: ett for finskegrensen og ett for russergrensen.³⁰¹

Ønske om ny grenseoppgang

Selve grensen var i denne tidsperioden også et problem. Stub Aune hadde tatt opp problemet med at grensen og djupålen ikke gikk overens i 1971. Det skapte problemer for fiskere i grenseelvene.³⁰²

Ved forhandlingene i 1947 hadde den blandede kommisjonen blitt enige om at grensen skulle følge elvens dypeste punkt, djupålen. Djupålen i Grense Jakobselv hadde forskjøvet seg, og dermed gikk ikke elven og grensen overens. Under forhandlingene i 1947 hadde den norske delegasjonen ønsket mer konkrete regler for grensen gang, nettopp for å unngå unødvendig

---

²⁹⁸ GKS, 1982, 002 – 0105, «Utbedring av reingjerdet ved den norsk-sovjetiske grensen» til LD fra GK Hiorth Oppegaard, 23.4.1982.

²⁹⁹ GKS, 1982, 002 – 0105, referat fra møte i LD om utbedring av reingjerdet ved den norsk-sovjetiske grensen, 10.8.1982.

³⁰⁰ GKS, 1982, 002 – 0105, «Utbedring av reingjerdet ved den norsk-sovjetiske grensen» til LD fra GK Hiorth Oppegaard, 23.4.1982.

³⁰¹ GKS, 1982, 002 – 0105, referat fra møte i LD om utbedring av reingjerdet ved den norsk-sovjetiske grensen, 10.8.1982.

³⁰² GKS, 1971, 00 – 0102, notat om grenselinjens gang i vassdrag, skrevet av GK Stub-Aune, udatert, men fra 1971.

markarbeid. Den sovjetiske parten ønsket derimot at grensekommissærene skulle løse spørsmålet hvis det ble nødvendig.³⁰³ Det viste seg ikke å fungere som tenkt.

I 1975 hadde Ramsøy oppfordret til at en ny blandet norsk-sovjetisk kommisjon igjen måtte justere grensen i forbindelse med utbyggingen av Melkefoss kraftverk.³⁰⁴ Dette hadde tidligere vært gjort i 1963 og 1968 da kraftverkene ved henholdsvis Boris Gleb og Skogfoss var ferdige.³⁰⁵

I 1979 var byggingen av kraftverket ved Melkefoss i ferd med å avsluttes. Grensekommissær Lund etterlyste igjen en justering av grensen. Grensekommissærene hadde blitt enige om en midlertidig grense, men Lund ønsket nå at grensen skulle settes formelt.³⁰⁶

De to foregående grensejusteringene hadde skjedd på oppfordring fra sovjetiske grensemyndigheter. Denne gangen var det den norske grensekommissæren som kom med oppfordringen. Lund ønsket også at en del av grensen i Grense Jacobs elv skulle settes på nytt.

Da Ramsøy hadde foreslått en oppgang av Grense Jakobselv i 1976 foreslo den sovjetiske grensekommissæren at en gruppe eksperter skulle foreta målinger samtidig som de utførte befaringer. Deretter kunne grensekommissærene på dette grunnlaget jobbe videre med saken. Ramsøy mente at grensekommissærene ikke hadde noen formell myndighet til å foreta noen endringer av selve grenselinjen. Bare en kommisjon oppnevnt av landenes grensemyndigheter kunne gjøre dette.³⁰⁷

Norske myndigheter ønsket i den anledning at den samme utnevnte kommisjonen skulle gå opp hele grensen. En helhetlig grenseoppgang skulle egentlig gjennomføres hvert 25. år. Det hadde imidlertid ikke blitt gjennomført. En forklaring er at kraftverksutbyggingen gjorde en grenseoppgang upraktisk, fordi elveleiet stadig forandret seg.

Den sovjetiske parten ønsket imidlertid ikke en fullstendig grenseoppgang. Grunnen til det kan ha vært at sovjetiske myndigheter hadde utnevnt et mandat for en begrenset oppgang ved Grense Jakobselv. Hvis den sovjetiske delegasjonen på ny skulle anmode myndighetene om et

---

³⁰³ Johanson 1999: 20

³⁰⁴ GKS, 1975, 005 – 0103, til JD, politiavdelingen fra GK Ramsøy, 23.9.1975.

³⁰⁵ Personlig kommunikasjon i epost fra Frode Berg, 30.10.2015.

³⁰⁶ GKS, 1979, 00 – 0101, «norsk-sovjetisk kommisjon for merking av riksgrensen» til JD, politiavdelingen, fra GK Lund, 4.12.1979.

³⁰⁷ GKS, 1979, 00 – 0101, oversendelse til JD fra GK, 1.8.1979; GKS, 1979, 00 – 0101, referat nr. 433 fra kommissærmøte, 13.7.1976.

nytt mandat, ville dette sannsynligvis ta flere år og den forestående grenseoppgangen ville bli utsatt.³⁰⁸ Den norske parten av den blandede kommisjonen fikk imidlertid gjennomslag for å gå opp deler av Grense Jakobselv, som ble gjennomført i 1983.³⁰⁹

Nå har det imidlertid blitt bestemt at en helhetlig grenseoppgang forhåpentligvis skal skje i løpet av 2016. En blandet kommisjon ble oppnevnt og startet sin møtevirksomhet i 2009. Som en følge av elveleiets forandringer går grensen i dag noen steder over grus- og sivbanker, og ikke i elvens dypeste punkt. Det er fortsatt i Grense Jakobselv dette er det største problemet.³¹⁰

Med den økende aktiviteten i løpet av 1970- og 1980-tallet ble grenseoverskridelser og fotografering av grensen et problem. På grunn av ønsket om en grenseoppgang kviet imidlertid norske myndigheter seg for å forhandle om fotoforbudet med sovjetiske myndigheter.

Grenseoverskridelser og fotografering – øker i takt med turisme

På slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet var grenseoverskridelsene lite urovekkende. De få tilfellene var som regel utilsiktede og begått av grensevakter og stedlig befolkning. Grensebestemmelsene og forholdet ved grensen var nå også godt kjent av lokalbefolkningen. Ved grenseoverskridelser som åpenbart var utilsiktet, valgte grensekommisssærene å ta det opp uoffisielt eller i forbindelse med et annet møte.³¹¹ I motsetning til de første årene etter krigen, da alle overskridelser ble slått hardt ned på, kan det virke som at forholdet mellom partene hadde utviklet seg så godt at utilsiktede overskridelser ikke utløste noen formelle protester.

Utover 1980-tallet økte overskridelsene, noe som skapte problemer. Spesielt i 1985 forekom mange grenseoverskridelser av sovjetiske grensevakter. Dette hang trolig sammen med at hele det sovjetiske grenseapparatet ble byttet ut dette året. Det kan ha ført til mye usikkerhet om rutiner og bestemmelser på den sovjetiske siden.³¹² På omtrent samme tid var det en markant økning i grenseoverskridelser foretatt av norske sivile. Dette oppfattet grensekommisssærene

---

³⁰⁸ Personlig kommunikasjon i epost fra Frode Berg, 1.11.2015.

³⁰⁹ GKS, 1982, 002 – 0105, referat nr. 515 fra grensemøte, 22.6.1982; GKS, 1983, 002 – 0106, referat nr. 529 fra grensemøte, 23.6.1983.

³¹⁰ Personlig kommunikasjon i e-post fra Frode Berg, 3.10.2015

³¹¹ GKS, 1982, 002 – 0105, referat nr. 521 fra grensemøte, 24.11.1982.

³¹² GKS, 1985, referat fra orienterende møte for personell tilknyttet Grensekommisariatet.17.12.1985.

som et større problem. Fra 1982 til 1983 tredoblet overskridelser seg. Fram til 1988 økte antallet ytterligere.³¹³

Grunnen til de mange overskridelsene var kombinasjonen av flere turister og flere hytteeiere i Pasvikområdet. De fleste overskridelsene ble begått med båt og snøskuter. Ofte var også ungdommer involvert. Den sovjetiske grensekommisæreren leverte til slutt en formell protest i 1987. Også lokalbefolkningen irriterte seg over de mange overskridelsene.³¹⁴ Sør-Varangers formannskap ønsket mer samkvem over grensen, men de mange overskridelsene gjorde det vanskeligere å få gjennomslag.³¹⁵ Fylkesmann, Ander Aune, jobbet aktivt for å bedre kontakten østover. Det gjorde også Sør-Varanger kommune og i stigende grad Finnmark fylke.³¹⁶

Flere turister og flere hytteeiere gjorde det også vanskeligere med fotograferingsforbudet som gjaldt langs hele den norsk-sovjetiske grensen. Fra alle norske hold var det ønske om å oppheve fotoforbudet i grenseoverenskomsten. Det var først og fremst på norsk side av grensen at fotoforbudet var et problem. Her var det lov for sivile å gå helt frem til grensen. Der førte til at mange, både fastboende og tilreisende, forsøkte seg på fotografering.³¹⁷

I overenskomstens het det: «De kontraherende Parters rette myndigheter har plikt til: Å undersøke og eventuelt ordne alle konflikter og hendinger på grensen, for eksempel: Fotografering av den annen Parts territorium.»³¹⁸ Under forhandlingene av grenseoverenskomsten i 1948 hadde den norske parten forsøkt å få utelatt dette forbudet fordi det ville bli umulig å kontrollere det. De sovjetiske forhandlerne vedgikk at det var klart at det ville bli vanskelig å håndtere forbudet, men at det handlet om et viktig prinsipp.³¹⁹

Norges grensekommisær hadde ved flere anledninger senere forsøkt å få forbudet opphevet eller innføre lettelser. Da dette ikke førte frem, hadde norske myndigheter tatt opp spørsmålet ad diplomatisk vei. Heller ikke dette hjalp, men etter hvert ble det innført noen lettelser på forbudet. Det ble åpnet for såkalt teknisk fotografering i forbindelse med

---

³¹³ GKS, 1987, «Oversikt over grenseoverskridelser» til FKN fra grenseinspektør Nystad, 21.1.1987.

³¹⁴ GKS, 1987, «Tiltak for å hindre grenseoverskridelser» til ordføreren i Sør-Varanger fra Thomsen, sjef GSV, 23.10.1987.

³¹⁵ GKS, 1988, til GK fra ordfører Nils-Edvard Olsen, 15.7.1988.

³¹⁶ Holtmark (red.) 2015: 538.

³¹⁷ GKS, 1988, til statsadvokatene i Troms og Finnmark fra GK Torhaug, 2.9.1988.

³¹⁸ Grenseoverenskomsten artikkel 19, punkt b 9.

³¹⁹ UD, 11090, referat fra møte mellom den norske og sovjetiske delegasjon for forhandlinger om en overenskomst mellom Norge og Sovjet-samveldet om forholdet på grensen mellom to land, 19.12.1949.

kraftverkutbyggingen og ved spesielle politiske og historiske arrangementer på grensen. I disse tilfellene hadde det vært greit å ta bilder så lenge motpartens territorium ikke var i hovedfokus.³²⁰

I forbindelse med åpningen av Boris Gleb i 1965 ble fotoforbudet opphevet også for turister. Det skjedde etter initiativ fra den norske grensekommisæreren. Opphevelsen skulle i utgangspunktet bare vare så lenge turistsenteret var åpnet. Men det satte seg en sedvane, og turister fortsatte å fotografere. I 1967 reagerte den sovjetiske grensekommisæreren på fortsatt fotografering fra norsk side. Grensekommisær Rygg måtte vedgå at de norske grensemyndighetene etter 1965 ikke hadde fulgt fotoforbudet til punkt og prikke. Etter den sovjetiske inngripen ble fotoforbudet igjen praktisert over hele grensen. Neste gang forbudet ble tatt opp mellom grensekommisæreren var i begynnelsen av 1979, nå etter anmodning fra politimesteren. Den sovjetiske grensekommisæreren gjorde det klart at han ikke hadde myndighet til å endre fotoforbudet. Spørsmålet måtte legges frem på høyere plan.³²¹

I slutten av samme år henvendte Forsvarskommando Nord-Norge (FKN) seg til grensekommisæreren for å forhøre seg om hans syn på forbudet.³²² Grensekommisær Lund mente at neste gang det var mulighet for å få forbudet opphevet var i 1984. Han viste til at overenskomsten var gjeldende for fem år. Hvis en av partene ønsket forandring, måtte kravet meldes til den andre part seks måneder før fristens utløp.³²³

Grensekommisæreren og politiets begrunnelse for å få forbudet opphevet var at det var vanskelig å håndheve på norsk side. FKN trakk også frem at forbudet ikke hadde noen militær betydning.³²⁴

Selv om alle grensemyndigheter ønsket å ta opp spørsmålet med sovjetiske myndigheter, ville Justisdepartementet avvente saken. Kraftverkutbyggingen var i ferd med å avsluttes, og på grensekommisæreren oppfordring skulle norske myndigheter forhandle om nymerking av grensen. Justisdepartementet ville ha denne saken løst først.³²⁵ Utenriksdepartementet og

---

³²⁰ GKS, 1979, 00 – 0101, «Fotoforbudet på den norsk-sovjetiske grensen», til FKN fra GK Lund, 19.11.1979.

³²¹ Ibid.

³²² GKS, 1979, 00 - 0101, brev til GK Lund fra Ellingsen, stabssjef FKN, mottatt 8.11.1979.

³²³ GKS, 1979, 00 – 0101, «Fotoforbudet på den norsk-sovjetiske grensen», til FKN fra GK Lund, 19.11.1979.

³²⁴ GKS, 1970, 00 – 0101, til FO ØKN Huitfeldt, udatert, men fra 1979.

³²⁵ GKS, 1980, 0 - 0100 «Fotoforbudet ved den norsk-sovjetiske grense», til UD fra JD, 29.8.1980.

Justisdepartementet ble derfor enige om ikke å ta opp opphevelsen av fotoforbudet før grensemerkingen var ferdig i 1984.³²⁶

I 1986 ble fotobestemmelsen lempet på. Det er mulig at det hadde sammenheng med det mer avspente forholdet mellom øst og vest. Forbudet ble riktignok ikke opphevet, men det ble lov å fotografere til privat bruk. Journalister måtte ha tillatelse, men fikk fortsatt ikke bruke telelenser og stativ.³²⁷ Det ble med andre ord bestemt at fotografering kunne skje i stor utstrekning og bare skulle forfølges hvis det var et problem for den andre parten.

Lettelsen ble ikke skrevet inn i overenskomsten og det er sannsynligvis derfor norske myndigheter ikke måtte vente helt til 1989 med å innføre bestemmelsen. Den praktiske utformingen av reglene ble lagt til grensekommissærene.³²⁸

Miljø blir et sentralt tema

Til tross for den kalde krigen ble samarbeidet utvidet til flere andre felter. De fleste gikk på miljøspørsmål. Det ble nå også et mer utstrakt samarbeid om fiske i grenseelvene. I 1979 var det et ønske fra fiskerikonsulenten i Finnmark om å sette ut yngel i Pasvikelven. Det var vanskelig å skaffe gytefisk på den norske siden av elven, så Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk henvendte seg til grensekommissæren for å be sovjetiske myndigheter om å fange fisken på sin side. Det ble også satt ut ørret i elven. For å kunne måle resultatene måtte ørreten merkes og fiskere rapportere det de fanget. For at dette skulle fungere skulle sovjetiske fiskere også rapportere om fangsten sin.³²⁹ Hensikten var å få opp fiskebestanden i grenseelvene. Grensekommissær Hiorth Oppegaard hadde i 1982 bedt den sovjetiske grensekommissæren om å ta opp fiskekultivering i Pasvikelven med sovjetiske fiskesakkyndige.³³⁰ Grensekommissær Torhaug mente i 1984 derimot at etablering av fiskeoppdrett måtte avtales med sovjetiske myndigheter. Et slikt spørsmål lå utenfor grensekommissærens ansvarsområde. Han begrunnet det med at ansvaret for oppdrett i 1975 ble lagt til eksperter.³³¹

---

³²⁶ GKS, 1984, «Fotoforbudet ved norsk-sovjetiske grense» til JD fra UD, 29.6.1984.

³²⁷ GKS, 1986, «Fotoforbudet i grenseavtalen», til GSV og politimesteren i Sør-Varanger fra GK Lund, 7.11.1986.

³²⁸ GKS, 1988, til statsadvokatene i Troms og Finnmark fra GK Torhaug, 2.9.1988.

³²⁹ GKS, 1979, 00 – 0101, «Merking av ørret i Pasvikelva», til GK fra fiskerikonsulenten i Finnmark, 12.9.1979.

³³⁰ GKS, 1982, 002 – 0105, til Pinro havforskningsinstitutt fra fiskerikonsulenten i Finnmark, 30.8.1982.

³³¹ GKS, 1984, til Sør-Varanger kommune fra GK Torhaug, 23.3.1984.

I tillegg til kultivering av ørret ble det opprettet samarbeid om trekkveier, fellingstillatelse og forvaltning av elg, bjørn og ulv. Bjørnestammen i Pasvikområdet økte kraftig i slutten av 1970-årene. Grensekommisæreren ble bedt om under hånden å forhøre seg om sovjetiske grensemyndigheter var villige til å delta i en telling av bjørnestammen, noe sovjetiske myndigheter var positive til.³³²

Det største og viktigste prosjektet i løpet av 1970- og 1980-tallet var imidlertid luftforurensningen i Finnmark. Allerede på 1960-tallet begynte Norge og Sverige å bli oppmerksom på den økende forurensning av elver og vann som førte til fiskedød.³³³ For Sør-Varanger sin del ble det en økende bekymring for utslipp fra Nikel i løpet av 1970-årene. I Norge begynte Norsk institutt for luftforurensning å utføre målinger for å se hvorvidt Norge ble påvirket av utslippene.³³⁴ I 1976 konkluderte Instituttet at det norske området ikke ble påvirket i stor grad på grunn av vindretningen.³³⁵ Vindretningene i Europa går fra sørøst til nordvest.³³⁶

Grensekommisæreren hadde tatt opp forurensningen med sin sovjetiske kollega i 1976. Russerne hadde uttalt at de ville gjøre noe utslippene, men foreløpig, i august 1976, hadde ingenting skjedd. Lund mente at luftforurensningen og kloakkutslippene ikke hadde hatt stor påvirkning på norske fiskevann eller Pasvikelven.³³⁷ Den økte fiskedøden i Pasvikelven var nok heller forårsaket av kraftverkutbyggingen. Ramsøy antok at en stor sjø som lå mellom Nikel og den norske grensen fanget opp det meste av utslippene.³³⁸

Befolkningen og myndigheter i Finnmark begynte imidlertid å bli mer oppmerksomme på utslipp og økende miljøproblemer. To år senere, i 1978, henvendte fylkesmannen i Finnmark seg til myndighetene i Murmansk og klaget på at svovelutslipp fra Nikel ødela vegetasjonen på norsk side av grensen.³³⁹

Spørsmålet var hvor alvorlig norske myndigheter skulle ta utslippene fra Nikel. Utslipp kom også fra den norske siden. Blant annet slapp hytteeiere i Pasvik kloakk rett i elven. I

---

³³² GKS, 1978, 0102 – 108, til GK Lund fra Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk, 28.3.1978.

³³³ Jørgen Weetestad, «Reduksjon av langtransportert luftforurensning i Europa. Gode resultater, men ikke helt i mål», i Steinar Andresen, Elin Lerum Boassen og Geir Hønneland (red.), *Internasjonal miljøpolitikk*. Oslo 2008: 40.

³³⁴ GKS, 1976, 0 – 0108, referat fra møte i UD med grensekommisær oberst Ramsøy, 6.8.1976.

³³⁵ Ibid.

³³⁶ Weetestad 2008: 40

³³⁷ GKS, 1976, 0 – 0108, referat fra møte i UD med grensekommisær oberst Ramsøy, 6.8.1976.

³³⁸ Ibid.

³³⁹ Rowe 2013: 169.

grenseoverenskomsten forpliktet partene seg til å opprettholde absolutt renhet i grenseelvene. Utenriksdepartementet mente imidlertid at grensevassdragene måtte tåle den vanlige forurensningen som andre vassdrag også ble utsatt for.³⁴⁰

Utover 1980-tallet ble norske myndigheter mer opptatt av forholdene i grenseelvene. Før hadde tiltak for å bevare fiskeforekomster og sette regler for fiske i elvene for det meste kommet fra lokale interesseforeninger og grensekommissæren selv.³⁴¹ Med den nye åpenhetspolitikken som kom med Gorbatsjov ble miljøspørsmål viktigere i sovjetiske politikk.³⁴² I 1986 ble det blant annet holdt et møte mellom regionale myndigheter i Finnmark og Murmansk.³⁴³

I 1988 ville Miljøverndepartementet utføre en basisundersøkelse i Øst-Finnmark. Det ville si en grundig undersøkelse av luftforurensning, da særlig i Sør-Varanger.³⁴⁴ Allerede i 1981 hadde leger stilt spørsmål om helsemessige konsekvenser av luftforurensningen. En basisundersøkelse ville også være et ledd i arbeidet med å få på plass en miljøvernavtale mellom Norge og Sovjetunionen.³⁴⁵ Grensekommissær Torhaug hadde ingenting i mot dette, men han presiserte at han ikke hadde personell eller installasjoner til å kunne hjelpe, utenom å avtale med sovjetiske grensemyndigheter hvis norske eksperter måtte over grensen.³⁴⁶

I 1987 ønsket både Torhaug og Miljøverndepartementet at det skulle opprettes en vassdragskommisjon.³⁴⁷ Grense Jakobselv og Pasvikelven var de eneste elvene i Europa som ikke hadde en vassdragskommisjon. Sovjetiske myndigheter hadde under hånden signalisert at de var positive til et slikt samarbeid. Torhaug ønsket at fagfolk skulle være nært knyttet til samarbeidet, på samme måte som i fiskesamarbeidet.³⁴⁸ Det var en endring i synet på miljøproblemene fra Ramsøy tok opp spørsmålet med Utenriksdepartementet i 1976. Der Ramsøy ikke var særlig bekymret, ønsket Torhaug en kommisjon for å ta seg av spørsmålet.

Miljøverndepartementet mente at de sakene det måtte samarbeides om, var felles utslippskrav til Pasvikelven og systematisk overvåking av vannkvalitetsutviklingen for på sikt å fastsette

---

³⁴⁰ GKS, 1976, 0 – 0108, referat fra møte i UD med grensekommissær oberst Ramsøy, 6.8.1976.

³⁴¹ GKS, 1988, til GK Torhaug fra Norsk institutt for luftforskning, 21.6.1988

³⁴² Rowe 2013: 175

³⁴³ Rowe 2013: 178

³⁴⁴ GKS, 1988, til GK Lund fra Norsk institutt for luftforskning, 21.6.1988.

³⁴⁵ Ibid.

³⁴⁶ GKS, 1988, til Norsk institutt for luftforskning fra GK Lund, 6.8.1988.

³⁴⁷ GKS, 1987, referat fra møte vedrørende ev. etablering av norsk-sovjetisk grensevassdragskommisjon, 31.8.1987.

³⁴⁸ Ibid.

rensekravene for utslipp av industrien. Hyppigheten av eventuelle sykdommer forårsaket av miljøforhold i bedriftene og forurensning i grenseområdene skulle også dokumenteres. Det var antydning at forekomsten av nikkelallergi og silikose var høyere i Sør-Varanger enn ellers i landet. På norsk side var det også enkelte husstander som brukte vannet fra Pasvikelven som drikkevann.³⁴⁹

Utføring av målinger måtte gå gjennom grensekommisjonen. Det tillå også han å fremsette eventuelle klager på sovjetiske utslipp.

Vassdragskommisjonen ble til slutt knyttet opp til miljøvernkommisjonen som ble en del av miljøvernavtalen undertegnet i 1988.³⁵⁰ Spørsmål knyttet til grenseelvene hadde økt i omfang siden grenseoverenskomsten ble skrevet i 1949. Da var det tømmerfløting som var det store spørsmålet. På 1960- og 1970-tallet ble fisket og grenseelvene gjenstand for drøftinger og reguleringer.

Avslutning

I kapitlet ser vi at det fra sist på 1970-tallet ble stadig mer aktivitet over Storskog. Grensen mellom Norge og Sovjetunionen var i praksis ikke lenger en lukket grensen. Dette påvirket grensekommisjonens arbeid direkte. Turisttrafikken førte til en større arbeidsbelastning for grensekommisjonen og politiet. I tillegg ble det opprettet trailertrafikk over grensen i 1983. Dette førte til at grensekommisjonene i denne perioden etterspurte mer midler. Det var behov for personell, mer fasiliteter på Storskog og bedre vei. Det er et inntrykk at Justisdepartementet ikke prioriterte disse utgiftene på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet. Dette forandret seg noe utover 1980-tallet, men det var fortsatt vanskelig å få flere ressurser til rådighet. Norske myndigheter var mer involvert i miljøsaker, men fortsatt ikke særlig involvert i den store trafikken over grensen.

Grensekommisjonen tok initiativ til ny grenseoppgang og nytt reingjerde på grensen. Han var også involvert i fiskekultivering og miljøvernavtalen. Han hadde også ansvar for at avtaler om naturforvaltning med Sovjetunionen ble overholdt.

---

³⁴⁹ GKS, 1987, befaringsrapport fra Pasvikelva 5. september 1987 – beslutningsgrunnlag for etablering av norsk/sovjetisk grensevassdragskommisjon, 15.9.1987.

³⁵⁰ GKS, 1987, referat fra møte vedrørende ev. etablering av norsk-sovjetisk grensevassdragskommisjon, 31.8.1987.

Fotoforbudet ble endelig lempet på i 1986. Det skjedde etter lang tids arbeid. Dette hadde vært et ønske fra norske grensemyndigheter siden opprettelsen av grenseoverenskomsten.

På samme tid deltok grensekommisæreren sjeldnere i forhandlinger av avtaler. Sannsynligvis hadde dette sammenheng med den økende turisttrafikken. Den førte til at grensekommisæreren hadde mindre tid til å være med i utredningsarbeid og forhandlingsutvalg.

Grensekommisæreren arbeid hadde også til en viss grad forandret seg siden opprettelsen. Overvåking av grensen ble ikke lenger sett på som en av grensekommisæreren hovedoppgaver. Grensekommisæreren virksomhet gikk nå først og fremst ut på å løse de praktiske spørsmålene som oppsto ved grensen. Eksempler på dette var den nye grenseoppgangen, godstrafikken, reingjerdet og miljøvernavtalen. I alle disse tilfellene var grensekommisæreren hovedoppgave å påvise problemer og tilrettelegge for enkle og smidige løsninger.

Det ble understreket av flere grensekommisærere i denne perioden at samarbeidet mellom grensekommisæreren og GSV var godt.³⁵¹ Grensekommisæreren direktivrett over grensekompaniet var en god løsning. Han fikk rask bistand fra GSV når det var påkrevet. Samarbeidet mellom stedlig politi og grensekommisæreren var også bra. Det hadde først og fremst sammenheng med at arbeidsdelingen mellom de to etatene nå var blitt helt klar.

Den nye kalde krigen fra siste del av 1970-tallet til langt ut på 1980-tallet satte få, om noen, merkbare spor ved den norsk-sovjetiske grensen. Heller ikke de økende grenseoverskridelsene fra norsk side utløste nevneverdige konflikter og protester fra russisk hold. Samarbeidet mellom den norske og sovjetiske grensekommisæreren var fortsatt tett og godt, og samkvemmet over grensen ble på enkelte områder utvidet og til dels forenklet. Enkelte irriterende restriksjoner som fotoforbudet ble i all hovedsak opphevet. Grensekommisæreren ble dermed ikke påvirket av strømmingene i den kalde krigen i motsetning til tidligere.

Etter 1988 begynte norske grensemyndigheter å merke den nye sovjetiske åpenhetspolitikken. Dette førte til at sentrale myndigheter i større grad involverte seg i utfordringene knyttet til grensepasseringene på Storskog.

---

³⁵¹ GKS, 1979, 00 – 0101, halvårsrapport for første halvår 1979, 11.9.1979.

V: 1988-2001: ET NYTT NABOLAND

I 1985 ble Mikhail Gorbatsjov valgt til generalsekretær i Sovjetunionens kommunistiske parti og president. Dette ble starten på en liberalisering som endte med Sovjetunionens oppløsning. Gorbatsjovs politiske og økonomiske reformer begynte for alvor å vise seg på grensen i Sør-Varanger i 1988.³⁵² Kapitlet vil kronologisk begynne her. Det avsluttes rundt 2001 fordi situasjonen på grensen i stor grad hadde normalisert seg. I tillegg ble det konkludert med at Grensekommissariatet ikke skulle legges ned.

Grensetrafikken over Storskog økte fra 1988 i omfang. Etter Sovjetunionens oppløsning i 1992 eksploderte den. Trafikken førte med seg både prostitusjon, ulovlig handel og annen kriminalitet. For norske myndigheter ble dette en hodepine. De ville gjerne ha et friere samkvem over grensen. Samtidig måtte ferdselen nøye kontrolleres.

Oppløsningen av Sovjetunionen førte også til spørsmål om hva som ville skje med grenseregimet og grenseoverenskomsten som var en bilateral avtale mellom Norge og Sovjetunionen. Grensekommissæren stilte spørsmål om overenskomsten burde overføres til Russland eller om den burde søkes endret.

Utover 1990-tallet begynte arbeidet med Schengen-avtalen. I den forbindelse ble ansvarsfordelingen mellom politiet, forsvaret og grensekommissæren tatt opp. Det ble også satt spørsmåltegn ved grensekommissærens funksjon.

Dette kapitlet vil ta for seg hvordan grensekommissæren og grensemyndighetene taklet den nye situasjonen ved grensen og om grensekommissærens rolle og oppgaver ble endret. Et annet viktig spørsmål er grensekommissærens reaksjon på en eventuell nedleggelse. Hvorfor ble det aktuelt å avvikle GKS, og hvorfor førte ikke framstøtet frem?

Grensekommissærer i denne perioden var Brigader Inge Torhaug (1983 – 1989), Kommandør Hugo Overgaard (1989 – 1992), Oberst Lars Finstad (1992 – 1996), Oberst Johan Kristian Trømborg (1996 – 2002).

---

³⁵² Wikan 2009: 50.

Liberalisering i grensetrafikken – lokalt visum

Den nye åpenhetspolitikken i Sovjetunionen førte med seg usikkerhet. Den utløste også en økende trafikk over grensen. Den nye grensekontrollbygningen som hadde blitt åpnet i 1984, var allerede i slutten av 1980-årene for liten.³⁵³ I løpet av 1989 hadde over 7000 personer krysset grensen. Rundt ti prosent var sovjetiske borgere. I 1985 hadde antallet passeringer vært på 1500.³⁵⁴ Det var med andre ord en markant økning i løpet av 1980-tallet.

I tillegg til den nye trafikken tiltok de politiske urolighetene i Sovjetunionen. Ingen viste hvilken retning Sovjetunionen ville ta.³⁵⁵ Hugo Overgaard, som ble ansatt som grensekommissær i 1989, antydte flere arbeidsmessige følger, alt fra en helt stengt grense til en helt åpen grense.³⁵⁶ Den videre utviklingen ville være avhengig av flere forhold: Hvorvidt lokal visumordning ble innført. Om grensen og veien til Murmansk ble åpnet for vanlig biltrafikk. Utviklingen kunne også føre til redusert behov for personell. Kanskje ville det bli politiske innstramminger, med følge av at grenseoverenskomsten ble revidert. I så fall var det mulig at Grensekommissariatet ikke lenger måtte eller kunne tillate passeringer.³⁵⁷

Det som faktisk skjedde var at tiltok trafikken begge veier i løpet av 1990. For reisende fra Vest-Europa ble det lettere å få tillatelse til å reise inn i Sovjetunionen. For sovjetborgere ble det enklere å reise ut. Grensemyndighetene hadde allerede i mange år slitt med liten arbeidskapasitet. Nå ble arbeidsmengden kritisk stor. Grensekommissæren hadde bare rutiner for å kontrollere grupper som reiste inn i Sovjetunionen. At det var så mange sovjetrussere som reiste ut, var nytt.

Også på sentralt hold var det ønske om å tilrettelegge for mer samkvem over grensen. På grunn av den nye politikken i Sovjetunionen ønsket norske myndigheter å åpne et lokalt visumkontor i Kirkenes. Saken hadde vært drøftet med sovjetiske myndigheter ved flere anledninger uten at det hadde vært mulig å komme til enighet. I 1989 forsøkte Utenriksdepartementet igjen å få til en avtale. Det var allerede stor pågang for å få utstedt visum ved ambassaden i Moskva. I tillegg førte den trege postgangen til at det tok mange uker

---

³⁵³ Tharaldsen 2010: 93

³⁵⁴ GKS, 1990, 002 – 0108, svar på spørsmål nr. 34 til Stortingets spørretime onsdag 4.4.1990; GKS, boks 1991, 015 – 800, til DKN fra sjef i FLF, 14.2.1991.

³⁵⁵ GKS, 1991, 015 – 800, til DKN fra sjef i FLF, 14.2.1991.

³⁵⁶ GKS, 1991, 015 – 800, til DKN fra sjef i FLF, 14.2.1991.

³⁵⁷ GKS, 1990, 002 - 0108, «Vaktordningen ved grensepasseringsstedet på Storskog» til JD fra GK Overgaard til JD, 11.12.1990.

for sovjetiske borgere å få visumet.³⁵⁸ Det var også forventet en økende pågang i utreise fra Sovjetunionen. Sovjetiske myndigheter hadde allerede lempet på utreisereglene, og flere lettelser kunne komme.³⁵⁹

Grensekommisær Overgaard var enig i at den varslede liberaliseringen sannsynligvis ville føre til et sterkt økende antall passeringer. Han antok også at det ville føre til flere asylsaker.³⁶⁰

Både antallet og type reisende hadde fra siste del av 1980-tallet forandret seg.³⁶¹ Tidligere hadde trafikken foregått mest i løpet av sommermånedene, men i 1990 hadde pågangen vært stor hele året. Rubelen hadde sunket kraftig i verdi, noe som førte til at mange i Kirkenes reiste over til Murmansk og Nikel for å handle. I tillegg dro nå langt flere norske og utenlandske forretningsfolk over grensen ved Storskog, og også amerikanske borgere fikk lov til å krysse grensen. Disse fikk noen ganger utstedt visum i USA, andre ganger i Norge med hjelp fra reisebyråer.³⁶²

Den økte og endrete grensetrafikken utløste behov for en revidert og enklere visumordning. Norske og sovjetiske myndigheter klarte imidlertid ikke å komme frem til enighet om hvordan en eventuell visumavtale skulle se ut. Sovjetiske myndigheter ønsket visumfrihet for innbyggere innenfor en sone på begge sider av grensen. Utenriksdepartementet var skeptisk til en slik ordning. I den uklare politiske situasjonen først på 1990-tallet foretrakk departementet å beholde mest mulig handlefrihet overfor Sovjetunionen og ikke binde seg til nye bilaterale avtaler. Det var også viktig ikke å bryte med prinsippet om et sett visumregler for hele landet.³⁶³

---

³⁵⁸ GKS, 1990, 002 – 0108, notat om etablering av en lokal ordning for behandling av visumsøknader for passering av den norsk-sovjetiske grense. Skrevet av UD, politisk kontor, 2.10.1990.

³⁵⁹ GKS, 1990, 002 – 0108, notat om etablering av lokal ordning for utstedelse av visum for passering av den norsk-sovjetiske grense i Nord. Skrevet av UD, 21.11.1990.

³⁶⁰ GKS, 1990, 002 - 0108, «Vaktordningen ved grensepasseringsstedet på Storskog» til JD fra GK Overgaard til JD, 11.12.1990.

³⁶¹ GKS, 1990, 002 – 0108, svar på spørsmål nr. 34 til Stortingets spørretime onsdag 4.4.1990.

³⁶² GKS, 1990, 002 - 0108, «Vaktordningen ved grensepasseringsstedet på Storskog» til JD fra GK Overgaard til JD, 11.12.1990; GKS, 1990, 002 – 0108, «Spørsmål om etablering av lokale ordninger for utstedelse av visum ved passering av den norsk-sovjetiske grense» til UD fra GK Overgaard, 4.1.1990.

³⁶³ GKS, 1990, 002 – 0108, notat om etablering av en lokal ordning for behandling av visumsøknader for passering av den norsk-sovjetiske grense. Skrevet av UD, politisk kontor, 2.10.1990; GKS, 1990, 002 – 0108, notat om etablering av lokal ordning for utstedelse av visum for passering av den norsk-sovjetiske grense i Nord. Skrevet av UD, 21.11.1990.

For å komme Norge i møte foreslo sovjetiske myndigheter at navnelister på reisende kunne leveres via grensekommissærene. Ordningen ville altså være den samme som ble brukt for arbeidere som skulle over grensen i forbindelse med kraftutbyggingen. Norske myndigheter var heller ikke positive til dette forslaget. Det hastet likevel å komme frem til en enklere ordning. Utenriksdepartementet konkluderte med at det skulle opprettes et lokalt visumkontor i Kirkenes. Dermed kunne turister som reiste fra norsk side få utstedt visum, mens reisende fra sovjetisk side ble visert gjennom navnelister gitt til grensekommissæren.³⁶⁴

Overgaard va bekymret for ressursene ved en lokal visumordning. Men han var positiv til at det skulle bli enklere for turister å reise mellom de to landene. Sovjetunionens oppløsning satte imidlertid en brems på planene.³⁶⁵ Først etter oppløsningen gikk Russland med på Norges ønsker. I 1993 ble Det russiske generalkonsulat opprettet i Kirkenes og Det norske konsulat i Murmansk.

Sovjetunionens oppløsning - hva ville skje med grenseavtalen?

I årsskiftet 1991/1992 ble Sovjetunionen oppløst. Grenseoverenskomsten var nå en bilateral avtale mellom Norge og et land som ikke lenger eksisterte.

Grensekommissær Overgaard var usikker på hva som ville skje med grenseoverenskomsten. Det var imidlertid ingenting som tydet på at Russland ville forandre den. Den tidligere sovjetiske grensekommissæren, nå russiske, informerte om at Russland ville opprettholde alle bilaterale avtaler.³⁶⁶

Også Justisdepartementet foretrakk å beholde grenseoverenskomsten. Situasjonen i Russland var fortsatt ustabil. Norske myndigheter så ingen grunn til å gjøre noen drastiske endringer på dette tidspunktet. Avtalen hadde tross alt fungert bra de siste 40 årene.³⁶⁷

Den største organisatoriske endringen skjedde innenfor den russiske grensevakten. Det hadde blitt nedsatt en komité som skulle se på grensestyrkens organisasjon og selve

---

³⁶⁴ Ibid.

³⁶⁵ GKS, 1990, 002 – 0108, «Spørsmål om etablering av lokale ordninger for utstedelse av visum ved passering av den norsk-sovjetiske grense» til UD fra GK Overgaard, 4.1.1990; Frode Berg: «Grensekommissariatet» i *Sør-Varanger 1960-2005 fra malm til mangfold*, Kirkenes 2005: 181.

³⁶⁶ GKS, 1992, 005 – 10.9, «Oppløsningen av Sovjetunionen – konsekvenser for grenseoverenskomsten», til JD fra GK Overgaard, 2.1.1992.

³⁶⁷ GKS, 1993, 015 – 800, «Stående ordre» til GK fra GSV, 12.4.1993.

grenseregimet.³⁶⁸ Omorganiseringen av den russiske grensevaktten endte med en ordning som skulle være mer lik den norske. Grensekommissæren i Nikel skulle ikke lenger være garnisonsjef. Det skulle bli et eget Grensekommissariat slik det var i Norge.³⁶⁹ Ordningen ble imidlertid forandret igjen i 1998. Russerne gikk da tilbake til den gamle ordningen der grensekommissæren også var garnisonsjef.³⁷⁰

Overgaard syntes det var positivt og interessant at grenseregimet var under evaluering på russisk side. Det kunne bety en forandring på de strenge restriksjonene som gjorde det forbudt for russiske sivile å bevege seg inntil grensen. Hvis dette skulle bli en realitet, ville det stille større krav til det norske grensevaktholdet.³⁷¹ En slik russisk liberalisering skjedde imidlertid ikke. Det er i dag fortsatt få sivile som oppholder seg i grensesonen på russisk side, sannsynligvis fordi området fortsatt i stor grad preges av militær virksomhet.³⁷² På russisk side er det også etablert en grensesone, hvor det kreves spesiell tillatelse fra myndighetene for å oppholde seg.³⁷³

Neste gang spørsmålet om grenseoverenskomsten kom opp var i 1993. Den nye grensekommissæren, Lars Finstad, ønsket en revidering, særlig på grunn av fiskeoverenskomsten og Reinhenteavtalen.³⁷⁴ Finstad forklarte ikke dette nærmere, men sannsynligvis mente han at de to avtalene kunne skrives inn i grenseoverenskomsten. Dessuten mente han at flere punkter som omhandlet blant annet fotografering og tømmerfløting, var utdaterte. Da regelen om fotografering på grensen ble lempet på, ble det skrevet som et tillegg og ikke inn i overenskomsten. Tømmerfløting ble ikke lenger bedrevet i grenseelvene, så dermed var det ikke behov for et eget avsnitt om denne virksomheten.

Justisdepartementet ønsket heller ikke denne gangen å gjøre noe med grenseavtalen. Som en følge av den ustabile situasjonen i Russland var det ikke ønskelig å ta initiativ til forhandlinger om overenskomsten på dette tidspunktet. Det kunne også føre til at Russland tok opp endringer som norske myndigheter ikke uten videre kunne akseptere. Grenseoverenskomsten ble dermed stående slik den var. Praktiske spørsmål om håndheving

---

³⁶⁸ GKS, 1993, 005 – 10.9, referat nr. 645 fra kommissærmøte, 28.1.1993.

³⁶⁹ GKS, 1995, 002 – 800, referat nr. 671 fra kommissærmøte, 4.8.1995.

³⁷⁰ GKS, 1998, 005 – 440, virksomhetsplan for Grensekommissariatet 1999.

³⁷¹ GKS, 1993, 005 – 10.9, referat nr. 645 fra kommissærmøte, 28.1.1993.

³⁷² Samtale med Johan Kristian Trømborg 27.4.2015.

³⁷³ Personlig kommunikasjon i epost fra Roger Jakobsen, 22.11.15.

³⁷⁴ GKS, 1995, 002 – 800, «Spørsmål om revidering av regimeavtalen 29. desember 1949», til UD fra JD til, 17.12.1995.

av overenskomsten overlot Justisdepartementet til grensekommissærene å løse på samme måte som de alltid hadde gjort.³⁷⁵

Måten grensekommissærene arbeidet på forandret seg heller ikke vesentlig med Sovjetunionens oppløsning. Likevel gis det inntrykk av at noen av de gamle reglene ikke lenger var like viktige. Grensekommissærene ble for eksempel enige i 1993 om at miljøeksperter som skulle samarbeide over grensen kunne bruke vanlig visum.³⁷⁶ Det ble samtidig bestemt at de ikke lenger måtte følges av grenseassistenter i sitt arbeid. Bare hvis det ene landet mente at dette var nødvendig, var det opp til grensemyndighetene her å eskortere arbeiderne.³⁷⁷ Tilsvarende ordning ble utarbeidet for vedlikeholdsarbeid på kraftstasjonen i Boris Gleb.³⁷⁸ En slik praktisk oppmykning ville sannsynligvis vært utenkelig bare få år tidligere.

Derimot ble den tidligere ordningen anvendt da et norsk firma skulle rehabilitere smelteverket i Nikel i 1994. Det betydde navnelister og egen legitimasjon.³⁷⁹ Grenseassistentene var fortsatt også med ved telling av fugler og når det skulle leses av strøm ved målestasjonen i Nikel.³⁸⁰ Grunnen til dette var sannsynligvis at arbeidene skulle foregå lenger inn i Russland og over flere dager.

Det var også fortsatt slik at det bare var grensekommissæren og hans stab som kunne krysse grensen uten visum. Likevel indikerte tilpasningene på at etterretningsfrykten ikke lenger var like stor som den hadde vært på 1980-tallet.

Den største forandringen etter Sovjetunionens oppløsning var at ansvaret for grensepasseringer ble lagt til politiet og tollvesenet, og ikke lenger grensekommissæren.

Politiet og tollvesenet overtar grensekontrollen

Selv om grensehandelen kom mer under kontroll, var det nødvendig med noen forandringer ved grenseovergangsstedet på Storskog. Trafikken førte med seg et større behov for

---

³⁷⁵ Ibid.

³⁷⁶ GKS, 1993, 005 – 10.9, «Oppdrett av regnbueørret i Pasvikelva», til fylkesmannen i Finnmark fra GK Finstad, 13.4.1993.

³⁷⁷ GKS, 1993, 005 – 10.9, referat nr. 647 fra kommissærmøte 31.3.1993.

³⁷⁸ GKS, 1994, 002 – 800, «Arbeider på kraftstasjonen i Bors Gleb», til Statsnett SF fra GK Finstad, 21.12.1994.

³⁷⁹ GKS, 1994, 002 – 800, til GK Finstad fra Storvik & Co, 24.5.1994.

³⁸⁰ GKS, 1993, 005 – 10.9, rapport fra besøk av målestasjoner i Russland, skrevet av grenseassistent Bækken 1.4.1993; GKS, 1993, 005 – 10.9, rapport fra registrering av vannfugl, skrevet av grenseassistent Andersen 2.6.1993.

klareringen av varer. Tollvesenet hadde ikke hatt noe fast tilstedeværelse på Storskog. Gjennom årene var det blitt innarbeidet en rutine hvor vakthavende på Storskog ringte politiet ved passeringer utenfor arbeidstid. Det var derimot ofte vanskelig å få tak i tollbetjent. Det førte til at varer kom inn Norge uten å bli klarert.³⁸¹

Fra 1991 ble det tatt tak i problemet. Da ble det ansatt en politibetjent og en tollbetjent som skulle være fast på Storskog. Det betydde at politiet og tollvesenet fra nå av foretok kontrollen med grensepasseringer. Grensekommissæren hadde altså ikke lenger ansvaret for grensepasseringer over Storskog.³⁸² Fordi det ikke var noe ønske om å forandre overenskomstens hadde grensekommissæren imidlertid fortsatt et formelt ansvar.

Storskog var fortsatt et spesielt grensepasseringssted. En viss utgående kontroll ble utført som ikke fant sted ved andre grensestasjoner i Norge. Etter at politiet og tollvesenet overtok passeringsskontrollen, var det imidlertid ikke så mye organisatorisk som skilte Storskog fra andre grensepasseringssteder i Norge.³⁸³ Først etter at Norge sluttet seg Schengen-avtalen i 2001 ble imidlertid Storskog et offisielt grensepasseringssted.³⁸⁴

Året etter at politiet og tollvesenet overtok ansvaret for grensepasseringer, i 1992, ble byggingen av en ny tollstasjon påbegynt.³⁸⁵ Det var nødvendig fordi biltrafikk over økte utover 1990-tallet.

Økt biltrafikk

For å komme seg til Murmansk måtte turister, som nevnt, bli kjørt med buss til Nikel og ta tog der fra. På begynnelsen av 1990-tallet begynte norske myndigheter og anmode om at veien mellom Murmansk og Kirkenes skulle åpnes for alminnelig ferdsel.³⁸⁶ Synet på fri biltrafikken var dermed forandret siden 1984, da grensekommissær Torhaug mente overenskomsten måtte endres hvis biler skulle få kjøre over grensen. Grunnen til ønske var de

---

³⁸¹ GKS, 1991, 015 – 800, til sjef for Kirkenes tollsted fra GK Overgaard, 20.3.1991.

³⁸² GKS, 1997, 005 – 800, til Svanhovd miljøsenter fra GK Trømborg, 27.10.1997.

³⁸³ GKS, 1999, 005 – 800, «Forlag til innledning til grensekommissærens perm», til GK fra Magne Svor, JD, 7.12.1998.

³⁸⁴ Europalov.no, «Om Schengen-samarbeidet.» Lest 2.9.2015.

³⁸⁵ Tharaldsen 2010: 93.

³⁸⁶ GKS, 1990, 002 – 0108, «Grensepasseringer over Storskog» til Toll- og avgiftsdirektoratet fra GK Overgaard, 28.11.1990.

mange forretningsforbindelsene mellom Norge og Sovjetunionen som førte til at flere reiste over grensen som følge av jobb.³⁸⁷

Sovjetiske myndigheter var tilbakeholdne. De hevdet at den militære virksomheten kunne være en fare for sivile trafikanter.³⁸⁸ Veistandarden var heller ikke god nok for turisttrafikk.³⁸⁹ I 1990 ble det åpnet for at enkelte reisende kunne få sitte på i sovjetregistrerte biler. I 1992 fikk Utenriksdepartementet gjennomslag for å åpne veien for biltrafikk veien tre dager i uken.³⁹⁰ Det viste seg raskt å være for lite. For russiske myndigheter var det imidlertid uaktuelt å åpne for fri ferdsel på veien som gikk gjennom Nikel til Murmansk. Derfor ble en ny vei bygget i 1993 med norske midler fire mil sør for Nikel. Da veien sto ferdig, ble alle restriksjoner på kjøring gjennom Petsjenga-området fjernet.³⁹¹ I løpet av de to neste årene var det mest personbiler som krysset grensen.³⁹² Praksisen om at alle som skulle krysse grensen måtte melde seg på gruppereiser, ble dermed avsluttet.

Samtidig som praksisen i biltrafikken ble oppmyket, ble den på andre området strammet inn. I forbindelse med godstransport hadde norske og sovjetiske myndigheter i 1985 blitt enige om at kjøretillatelse ved passering over Storskog skulle avtales mellom grensekommisssærene. Avtalen var at det bare skulle gjelde lokal trafikk mellom Kirkenes og Nikel-området. Fordi det var vanskelig å kontrollere bilene som allerede var i landet hadde trafikken hadde i praksis vært utført mellom Tromsø og Murmansk frem til 1995.³⁹³ Nå ønsket imidlertid både norske og russiske myndigheter å stramme inn og formalisere en avtale om trailertrafikken over Storskog.

Russiske myndigheter strammet imidlertid inn på et område som norske myndigheter ikke ønsket. I 1996 bestemte russiske grensemyndigheter at avtalen om at grensekommisssæren kunne utstede kjøretillatelse for godstransport ikke lenger var gjeldene. All godstrafikk måtte fra nå av ha en engangstillatelse utstedt av politiet når grensen skulle passeres. Det var i strid med Samferdselsdepartementets ønsker om mest mulig fri ferdsel.³⁹⁴

---

³⁸⁷ Wikan 2009: 93.

³⁸⁸ GKS, 1992, 005 – 10.9, referat nr. 634 fra grensekommisssærmøte, 7.4.1992.

³⁸⁹ GKS, 1992, 002 – 0108, til Statens vegvesen Finnmark om transportforbindelser mellom Kirkenes og Finnmark fra GK Overgaard, 5.3.1990.

³⁹⁰ GKS, 1992, 005 – 10.9, til GK fra distriktssjefen, Tromsø distriktstollsted, 9.12.1992.

³⁹¹ Wikan 2009: 93.

³⁹² GKS, 1994, 002 – 800, rapport til JD om virksomheten ved Grensekommisariatet 3. kvartal 1994, sendt 14.10.1994.

³⁹³ GKS, 1995, 002 – 800, rundskriv fra SD, 6.3.1995.

³⁹⁴ GKS, 1997, 005 – 800, til GKS, Tollvesenet og Storskog og Norges Lastebileierforbund fra SD, 31.10.1997.

Denne reguleringen av godstransporten førte verken til nedgang for denne transporten eller øvrige grensepasseringer. Fra 1996 til 1997 økte grensetrafikken fra rundt 83 000 til i overkant av 92 000 personer som krysset grensen.³⁹⁵ I 1998 var tallet på reisende i underkant av 97 000. I 1999 økte det til rundt 131 000. I løpet av disse årene var tallet på personer som krysset fra Norge stabilt på rundt 20 000. De store økningene i grensepasseringer skyldtes dermed reisende fra Russland.³⁹⁶

En hovedgrunn for økningen i biltrafikk var praktiseringen av en ny regel som sa at reisende ikke hadde lov til å gå over grensen.

Som nevnt måtte turister tidligere gå over grensen når de reiste. Grunnen var at alle reisende måtte hentes av Intourists busser på den sovjetiske sider, da private biler på veien til Murmansk ikke var lov.

I desember 1993 kunngjorde imidlertid russisk grensekontroll at reisende ikke hadde lov å krysse grensen til fots. Den russiske grensekommissæren hevdet at dette var i henhold til en avtale inngått på ministernivå i 1965. Lars Finstad, som ble grensekommissær i 1993, hadde aldri hørt om en slik avtale og den hadde heller aldri vært praktisert³⁹⁷. Heller ikke Utenriksdepartementet eller Justisdepartementet kunne finne noen dokumenter på en slik avtale.³⁹⁸

Det eneste Utenriksdepartementet kunne finne var en intern instruks fra 1963 som sa at alle sovjetiske reisende måtte fra grenseovergangsstedet. Under reiser i landet måtte de bruke vanlige rutegående busser eller norskeregistrerte biler/busser. Bakgrunnen for instruksene var at det eksisterte en tilsvarende instruks på sovjetiske side. Sovjetiske grensemyndigheter ønsket som sagt ikke at noen private biler skulle kjøre gjennom Petsjenga-området. En bokstavelig tolkning av instruksene impliserte dermed det motsatte av hva russiske grensemyndigheter hevdet, nemlig at de reisende måtte krysse grensen til fots.³⁹⁹ Som vi har sett ble denne instruksene ganske riktig praktisert bokstavelig. Sannsynligvis ble instruksene utarbeidet etter at

---

³⁹⁵ GKS, 1998, 005 – 440, oversendelse av oppsummering over episoder, grensepasseringer og møter på den norsk-russiske grense i 1997. 29.1.1998.

³⁹⁶ GKS, 2000, 005 – 800, avviksrapport til Grensekommissariatets virksomhetsplan for 1999.

³⁹⁷ GKS, 1993, 005 – 10.9, «Grensepasseringer på Storskog. Momenter fra et uformelt møte med den russiske generalkonsul i Kirkenes 23. desember», til JD fra GK Finstad, 27.12.1993.

³⁹⁸ GKS, 1994, 002 – 800, «Grensepasseringer på Storskog», til JD fra UD, 22.2.1994.

³⁹⁹ Ibid.

Sambandet begynte sine delegasjonsutvekslinger, og har dermed blitt praktisert til private biler fikk tillatelse til å kjøre til Murmansk i 1992.

Grunnen til at russiske grensemyndigheter ønsket at alle skulle krysse med kjøretøy var fordi den russiske grensekommisæreren hevdet at det skapte bedre kontroll.⁴⁰⁰ Finstad formidlet Utenriksdepartementets svar videre til sin sovjetiske kollega. Han stilte seg også negativ til de innførte restriksjonene fra russiske grensemyndigheter. Når begge land ønsket å utvide kontakten virket det unødvendig med slike regler⁴⁰¹.

Det virker imidlertid som at russiske grensemyndigheter fra 1993 praktiserte denne reglen. Storskog er i dag, i følge russiske regler, et internasjonalt grensepasseringssted for kjøretøy.⁴⁰²

Bestemmelsen har blitt omtalt i media i løpet av 2015. Det har vært en økning av flyktninger som har kommet til Norge gjennom Russland. Disse har da vært nødt til å benytte seg av sykkel.⁴⁰³

Handel og kriminalitet

Selv om grenseavtalen ikke ble forandret, førte Sovjetunionens oppløsning til en ny og mer krevende hverdag for norske grensemyndigheter.

Antall reisende over Storskog skjøt som nevnt i været. I 1992 var det første gang flere som krysset grensen fra Russland til Norge enn andre veien. Antall personer som passerte grensen i 1990 hadde vært i overkant av 8000. I 1991 krysset rundt 16 000 personer grensen, i 1992 over 80 000, hvorav 60 000 fra russisk side.⁴⁰⁴ I 1989 hadde bare ti prosent av passeringer vært sovjetiske borgere. Hovedtyngden av de reisende var personer som ønsket å selge varer i Norge, noen også for å gjøre innkjøp.⁴⁰⁵ Sovjetunionens oppløsning var en av årsakene til økningen. Med etterfølgende politisk liberalisering behøvde heller ikke lenger russere som reiste ut å ha invitasjon fra vertslandet som skulle besøkes.⁴⁰⁶

---

⁴⁰⁰ GKS, 1993, 005 – 10.9, «Grensepasseringer på Storskog. Momenter fra et uformelt møte med den russiske generalkonsul i Kirkenes 23. desember», til JD fra GK Finstad, 27.12.1993

⁴⁰¹ GKS, 1994, 002 – 800, til russiske GK, fra GK Finstad, 31.3.1994.

⁴⁰² Personlig kommunikasjon i e-post fra Bjørn Løkås, grenseinspektør II, 21.9.2015.

⁴⁰³ NRK nettavis 2.9.2015.

⁴⁰⁴ GKS, 1998, 005 – 440, oppsummering og statistikk over episoder, grensepasseringer og grensemøter i 1997.

⁴⁰⁵ GKS, 1992, 005 – 10.9, referat nr. 641 fra kommissærmøte, 4.11.1992.

⁴⁰⁶ GKS, 1992, 005 – 10.9, rundskriv fra JD om møtet om reisehandelsvirksomhet i Nord, 22.10.1992.

I løpet av 1992 så det ut som at trafikken fra Russland fikk utvikle seg ukontrollert uten at det ble satt inn begrensninger fra sentrale myndigheter. Dette gjaldt ikke bare selve kontrollen ved grensen.⁴⁰⁷ Utlendingsdirektoratet mente at utstedelsen av visum virket lemfeldig. Særlig utstedelsen av gruppevisum var i strid med vanlige retningslinjer.⁴⁰⁸ I praksis ble det heller ikke foretatt noen kontroll av visumsøknadene som ble forelagt. Mulighetene for kontroll minket også i takt med at pågangen økte.⁴⁰⁹

De reisende fra Russland kom som regel med buss. Reisende bestående av mindre grupper eller enkeltpersoner forekom sporadisk.⁴¹⁰ Grensestasjonen på Storskog var for liten til å takle tilstrømmingen av bussreisende. Turistbusser kom gjerne en dag før for å få en god plass i køen. Ofte var det ti til tolv busser i kø. På grunn av sanitære forhold ble det en foreløpig stans i charterbussturer i løpet av 1992.⁴¹¹

Strømmen av russere ble fort et alvorlig kontrollproblem for grensemyndighetene. Politiet og grensekommissæren fryktet at den tiltakende russiske reiseaktiviteten skulle medføre prostitusjon, innførsel av narkotika og salg av alkohol. Kapasiteten på Storskog var altfor liten til at tollvesenet, politiet og grensekommissæren kunne utføre god nok kontroll for å avdekke ulovlige varer.⁴¹²

Etter hvert viste det seg at det største problemet med den manglende kontrollen var ulovlig innførsel og salg av alkoholholdige varer.⁴¹³ Det forekom regelbrudd for innførsel tre ganger oftere på Storskog enn ved andre grensestasjoner i Norge. Politiet mente likevel at mediernes oppslag om tilreisende kriminalitet var noe overdrevet. Grensemyndighetene fryktet imidlertid at storstilt smugling ville begrense eller blokkere for seriøs og profesjonell handel. De var også bekymret for at kriminelle ville ødelegge nordmenns oppfatning av russere som tradisjonelt sett hadde vært positiv.⁴¹⁴

Også den russiske grensekommissæren og politimesteren i Murmansk ga uttrykk for at Kirkenes ville stå overfor et meget alvorlig kriminalitetsproblem hvis ikke noe ble gjort fra de

---

⁴⁰⁷ GKS, 1992, 005 – 10.9, referat fra Kirkenesmøte, 21. og 22.9.1992.

⁴⁰⁸ GKS, 1992, 005 – 10.9, rundskriv fra JD om møtet om reisehandelsvirksomhet i Nord, 22.10.1992.

⁴⁰⁹ GKS, 1992, 005 – 10.9, referat fra Kirkenesmøte, 21. og 22.9.1992.

⁴¹⁰ Ibid.

⁴¹¹ GKS, 1992, 005 – 10.9, referat nr. 641 fra kommissærmøte, 4.11.1992.

⁴¹² GKS, 1992, 005 – 10.9, rundskriv fra JD om møtet om reisehandelsvirksomhet i Nord, 22.10.1992

⁴¹³ GKS, 1992, 005 – 10.9, referat fra Kirkenesmøte, 21. og 22.9.1992.

⁴¹⁴ GKS, 1992, 005 – 10.9, rundskriv fra JD om møtet om reisehandelsvirksomhet i Nord, 22.10.1992.

to lands side.⁴¹⁵ Det norske Utenriksdepartementet, grensekommisssæren og politiet trodde imidlertid det ville være politisk kontroversielt å forsøke å begrense trafikken. De viste til et bredt politisk og folkelig ønske om åpnere grense.⁴¹⁶

Tiltakene ble økt kontrollkapasitet, bedre kvalitet på visumbehandling, restriksjon på handel og utvidet samarbeid. Politiet og tollvesenet etablerte i tillegg permanent kontroll i åpningstidene på Storskog. Det ble også innført nye visumregler. Fra 1995 var det bare lov å reise til Norge på gruppevisum tre ganger i året.⁴¹⁷ Det ble også inngått et aktivt samarbeid mellom grensekommisssæren, politiet og tollvesenet.⁴¹⁸

Etter at norske myndigheter tok tak i og stoppet den ukontrollerte handelen, ble trafikken fra russisk side halvert mellom 1992 og 1993.⁴¹⁹ Andre medvirkende årsaker kan ha vært at passkontrollen på russisk side gikk tregt. Turister måtte ofte vente en hel dag i kø når de skulle over grensen.⁴²⁰

Etter en kort nedgang i 1993 økte trafikken imidlertid jevnt og trutt. Det fortsatte også å være betydelig flere som krysset fra russisk side enn omvendt.

Økningen varte helt frem til 2009, da det var en nedgang i russiske reisende. Fra 2009 til 2014 var det imidlertid en tredobling av grensepasseringer. I løpet av 2013 var antallet 320 000 og i 2014 var det bare en svak nedgang. I første del 2015 har derimot antallet sunket kraftig. Hovedgrunnen er et kraftig fall i rubelen. I skrivende stund er det imidlertid en stadig økende flyktningstrøm som kommer over Storskog. Utfallet av 2015 kan derfor bli at antall grensekryssninger ikke går mye ned, men at målet for passeringer forandrer seg.

Grensemyndighetene samarbeider på tvers av grensen

Tøværet på slutten av 1980-tallet førte med seg nytt samarbeid over grensen. Sør-Varanger kommune jobbet for et åpnere og bedre forhold over grensen gjennom hele 1980-tallet. Blant annet ble en vennskapsavtale mellom Finnmark og Murmansk undertegnet i 1988.⁴²¹ Grensekommisssær Overgaard har fortalt at han forsto at hans tid som grensekommisssær ville

---

⁴¹⁵ GKS, 1992, 005 – 10.9, referat fra Kirkenesmøte, 21. og 22.9.1992.

⁴¹⁶ Ibid.

⁴¹⁷ GKS, 1995, 002 – 800, referat nr. 667 fra kommissærmøte, 23.3.1995.

⁴¹⁸ GKS, 1992, 005 – 10.9, notat til statsråden fra JD, politiavdelingen, 2.10.1992.

⁴¹⁹ GKS, 1998, 005 – 440, oppsummering og statistikk over episoder, grensepasseringer og grensemøter 1997.

⁴²⁰ GKS, 1994, 002 – 800, «Grensepasseringer på Storskog», til JD fra GK Finstad, 11.1.1994.

⁴²¹ Holtmark (red.) 2015: 538, 540.

bli annerledes enn for hans forgjengere da han ble ansatt i 1989. Selv om den politiske situasjonen på sovjetisk side var uklar, ønsket han å arbeide for at forholdet over grensen skulle bli bedre og åpnere.⁴²²

For å få kontroll på den store turisttrafikken måtte også grensemyndighetene innlede samarbeid over grensen. I 1994 inngikk politimesterne i Sør-Varanger og Murmansk et samarbeid. Initiativet kom fra russiske grensemyndigheter og skulle i første omgang være en utveksling av informasjon. Snart begynte tollvesenet å arbeide på samme måte.⁴²³

Det norsk-russiske samarbeidet fortsatte å styrke seg selv om det kunne være vanskelig å få russerne til å avvike fra sine byråkratiske rutinger. I 1998 inngikk Justisdepartementet og russisk politimyndighet en avtale om å bekjempe kriminalitet over grensen.⁴²⁴ I tillegg ble det utover 1990-tallet vanlig med felles øvelser, for eksempel katastrofesamarbeid.⁴²⁵ På det sivile området ble miljøsamarbeidet utvidet. I 1992 ble Pasvik naturreservat opprettet.⁴²⁶ Året etter ble Barentssamarbeidet etablert. Avtalen skulle sikre fred og stabilitet i nordområdene.⁴²⁷

Denne typen samarbeid var sterkt ønsket av norske myndigheter.⁴²⁸ Dette er sannsynligvis hovedgrunnen til at grensesamarbeidet fremover ble utvidet og fordypet, og nå med mer initiativ og medvirkning fra sentralt hold.

Det utvidete samkvemmet med russerne ble i stor grad sett på som noe positivt av både lokale og sentrale aktører. Etter hvert dukket det imidlertid opp noen problemer. En av utfordringene var at det var vanskelig å avgjøre hvem som skulle samarbeide med hvem. I 1994 ble grensekommissær Finstad spurt av sin russiske kollega om å formidle kontakt med den norske kystvakten. I Russland var alle grensemyndigheter organisert under Den arktiske grensevaktgruppen (AGG). Den norske grensekommissæren hadde derimot ingen myndighet over kystvakten og var heller ingen naturlig kontaktperson sett med norske øyne. Han fikk

---

⁴²² Berg 2005: 181.

⁴²³ GKS, 1994, 002 – 800, referat nr. 661 fra kommissærmøte 9.6.1994.

⁴²⁴ GKS, 1999, 005 – 800, utkast til avtale mellom Norge og Russland om samarbeidet om kriminalitetsbekjempelse – spesielt om informasjonsutveksling i henhold til avtalen fra JD, 30.4.1999.

⁴²⁵ GKS, 1992, 005 – 10.9, møteplan til konferanse om katastrofesamarbeid mellom Murmansk og Finnmark, skrevet 10.9.1992.

⁴²⁶ Wikan 2009: 280.

⁴²⁷ Holtmark 2015: 618.

⁴²⁸ GKS, 1995, 002 – 800, » Grensekommissariatets virksomhetsplan 1995», til GK fra JD, 25.1.1995.

likevel formidlet beskjeden videre og tatt initiativet til første møte, slik at samarbeidet kunne utvikle seg.⁴²⁹

Denne typen forvirring kom også til syne i andre etater. Ved et møte i 1997 mellom ØKN og Øverstkommanderende for Den Russiske Føderasjons Arktiske Grensevaktstyrke ble det tatt opp spørsmål om kriminalitet og redningstjeneste. Ingen av emnene falt inn under militært ansvarsområde i Norge. Politimester Odd Olsen Ingerø påpekte at det ikke var noen parallellitet mellom myndighetsområdene. Det kunne ofte komplisere forhandlinger og samarbeid med russerne.⁴³⁰

Grensekommissær Johan Trømborg, som ble grensekommissær i 1996, var enig i politimesterens vurdering. Han mente at de to lands ulike myndighetsforhold forårsaket treg informasjonsutveksling og forvirring.⁴³¹ Likevel er hovedinntrykket at grensemyndighetene løste det nye og økende samkvemmet på en god og praktisk måte.

Trømborg trakk senere samme år frem at det hadde utviklet seg mer og forbedret kommunikasjon mellom partene. Han så det også som positivt at sentrale myndigheter var mer involvert. Trusselen på grensen hadde, som Trømborg påpekte, forandret seg. Den var ikke lenger primært av militær art. Hovedproblemet var nå først og fremst ulovlig innvandring og kriminalitet, særlig smugling.⁴³² De nye truslene ble søkt løst ved et utstrakt samarbeid over grensen.

En følge av de ny samarbeidene over grensen var at grensekommissæren ble mindre involvert. Det var ikke lenger slik at grensekommissæren måtte formidle kontakt mellom etatene. Inntrykket er likevel at han i begynnelsen ble brukt som en mellommann. Etter hvert ble samarbeid initiert og iverksatt uten at grensekommissæren var en del av det. Et eksempel er samarbeidet mellom politiet i Kirkenes og Murmansk. Grensemyndighetene i Norge var samtidig mer påpasselige enn før til å holde hverandre oppdatert og utveksle informasjon om problemene som oppsto.

---

⁴²⁹ GKS, 1994, 002 – 800, referat nr. 661 fra kommissærmøte 9.6.1994.

⁴³⁰ GKS, 1997, 005 – 800, «Samarbeid mellom norske og russiske myndigheter på den norsk-russiske grense» til JD fra politimester Odd Olsen Ingerø, 2.5.1997.

⁴³¹ GKS, 1997, 005 – 800, «Samarbeidet mellom russiske og norske myndigheter i forbindelse med gjennomføring av operasjon grense 1997» til JD fra GK Trømborg, 22.4.1997.

⁴³² GKS, 1997, 005 – 800, Virksomhetsplan for Grensekommissariatet 1998.

Finstad understreket i 1995 at samarbeidet med garnisonsjefen og politimesteren i Sør-Varanger var godt. De tre hadde etablert halvårlige kontaktmøter for å diskutere aktuelle temaer.⁴³³ I 2002 ble samarbeidet gjort formelt gjennom en overordnet samarbeidsinstruks for de tre etatene.⁴³⁴

Grensekommissærens status – «mer enn en diplomat»

En følge av den eksplosjonsartede trafikken over grensen ble som tidligere nevnt at sentrale myndigheter i større grad involverte seg i grensevaktholdet. Det ble satt inn mer ressurser og ytt bistand, særlig til politiet og tollvesenet.

Justisdepartementet ville også etter Sovjetunionens oppløsning beholde grenseoverenskomsten og Grensekommissariatet slik det var. På begynnelsen av 1990-tallet ønsket ikke Justisdepartementet noen nye initiativ og opplegg på norsk side. Til det var situasjonen på russisk side for uklar. På slutten av 1990-tallet var imidlertid situasjonen forandret.

I 1998 ble det klart at Norge skulle bli en del av Schengen-avtalen. Avtalen innebar at all passering av ytre grense måtte skje over godkjente grenseoverganger og til de fastsatte åpningstidene. Med andre ord måtte alle innreisende kontrolleres, og grenseovergangen på Storskog måtte organiseres bedre.⁴³⁵ Justisdepartementet ønsket at Storskog skulle bli et grensepasseringssted på lik linje med andre internasjonale grensepasseringssteder.

Grensekommissærstillingen skulle også vurderes som en følge av den kommende politireformen. Det ble satt ned en gruppe som skulle se på grensekommissærens arbeidsoppgaver. Gruppen konkluderte i 1999 med at grensekommissærens arbeidsområde i stor grad var diplomatiske oppgaver. Justisdepartementet vurdert grensekommissærstillingen som overflødig. Ekspedisjonssjef i politiavdelingen, Vidar Refvik, ønsket derfor å legge grensekommissærens arbeidsoppgaver på politimesteren i Sør-Varanger.⁴³⁶

Ved omorganiseringen av politiet i 2000/2001 ble Grensekommissariatet lagt under Politidirektoratet (POD). Som en følge av dette ble det i Stortingsmelding 22 nevnt at det ikke

---

⁴³³ GKS, 1995, 002 – 800, «Grensekommissariatets virksomhetsplan 1995», til GK fra JD, 25.1.1995.

⁴³⁴ GKS, 2002, 005 – 210, til POD fra GK Trømborg, 4.3.2002.

⁴³⁵ GKS, 1998, 005 – 440, «Høring – forslag til lov om Schengen informasjonssystem», fra JD, 30.9.1998.

⁴³⁶ Forsvarsforum 2001, nummer 11, «Får bli på grensa».

lenger var nødvendig med dagens grensekommisær.⁴³⁷ I løpet av ti år hadde altså Justisdepartementet skiftet syn på Grensekommisariatet. På begynnelsen av 1990-tallet var det et ønske om å opprettholde grensekommisærens stilling slik den var. På slutten av 1990-tallet var oppfatningen at en nedleggelse var det mest riktige. Årsaken var sannsynligvis at forholdet mellom Norge og Russland i denne tidsperioden var inne i en normalisering. Det var ikke lenger behov for en egen etat som skulle sørge for at konflikter ved grensen ble oppklart. I tillegg hadde andre etater som politiet, det militære og tollvesenet etablert selvstendige samarbeid, og kommunikasjonen mellom ulike myndigheter Kirkenes og Murmansk fungerte godt.

Grensekommisær Trømborg var ikke fornøyd med argumentasjonen og konklusjonen. Han hevdet at grensekommisærens oppgaver gikk langt ut over de diplomatiske.⁴³⁸ Grensekommisærens virkefelt hadde riktignok mange sammenlignbare trekk med en diplomats. Han skulle legge til rette for at forholdet mellom Norge og Russland var bra. Grensekommisæren var Norges utsendte i forhandlinger på grensen og, det tillå han å rapportere om Russland overholdt avtaler.

I tillegg til de diplomatiske oppgavene skulle det sørges for at grensegater og grensemerker var i orden. I løpet av de siste 50 årene hadde flere oppgaver kommet til. Spørsmål og tiltak knyttet til reinhenting hadde gjennom årene blitt en stor del av grensekommisærens arbeid. Det samme var tilfelle med fiske og forurensning i grenseelvene. Han hadde i større grad blitt en stedlig oppsynsmann. I tillegg var det grensekommisærens ansvar å se til at inspeksjoner av kraftverket i Boris Gleb ble utført etter vedtatte retningslinjer. Ved et hvert praktisk spørsmål vedrørende grensen var grensekommisæren personen henvendelser ble rettet til. Han kunne eventuelt sende spørsmålet videre til riktig etat eller til sin overordnede myndighet, Justisdepartementet. Han hadde også, som Forsvarets overkommando (FO) senere påpekte, ansvar for all kommunikasjon over grensen.⁴³⁹

Grensekommisær Trømborg kritiserte at han ikke hadde blitt involvert i prosessen rundt omorganisering eller eventuell nedleggelse.⁴⁴⁰ Også Forsvarets Pensjonistforbund og Forsvarets overkommando (FO) var kritiske. Pensjonistforbundet stilte seg tvilende til den

---

⁴³⁷ St.meld. nr. 22 (2000-2001)

⁴³⁸ GKS, 1999, 005 - 800 til politimesteren i Sør-Varanger fra GK Trømborg, 27.8.1999.

⁴³⁹ FD, 00/03635, hørings svar til FD fra FO, 24.4.2001.

⁴⁴⁰ GKS, 2002, 005 – 210, «Overordnet samarbeidsinstruks» til POD fra GK Trømborg, 4.3.2002.

økonomiske gevinsten. I tillegg hevdet det at å fjerne grensekommisærens militære status ville være komplisere forholdet til russiske grensemyndigheter.⁴⁴¹

FO mente at militært sett hadde ikke en eventuell nedleggelse mye å si. Verken politiet eller grensekommisæren hadde noe med suverenitetshevdelse å gjøre. Derimot trodde Forsvarets Overkommando at det ville uheldig for samarbeidet over grensen. FO ville dermed ikke stille seg bak uttalelsen om at det ikke lenger var behov for noen særordning langs den norsk-russiske grensen. Fordi denne grensen var Schengens yttergrense, var det nettopp her nødvendig med særskilte tiltak. Etaten understreket også at det beste ville være om grensekommisæren fortsatt var en offiser.⁴⁴² Grunnen til dette var den samme som den hadde vært før. Grensekommisærene ville møte hverandre på likefot.

Et argument ble ikke nevnt av partene. Da det ble bestemt at grensekommisæren ikke skulle være politimesteren i Sør-Varanger i 1949, var en del av begrunnelsen av departementet ikke ønsket at den samme som satt i forhandlinger med sovjetiske grensemyndigheter skulle være den samme som behandlet sakene.⁴⁴³ Muligens var ikke dette punktet like aktuelt etter at politimesteren i Øst-Finnmark og politimesteren i Murmansk begynte med informasjonsutveksling.

Etter at flertallet i Stortinget stemte mot nedleggelse i 2001, klarte Trømborg til slutt sammen med den militære ledelsens støtte å hindre nedleggelsen av grensekommisariatet.⁴⁴⁴ Det er likevel verdt å nevne at grensekommisærens arbeid hadde forandret seg mye opp igjennom årene. Spesielt etter 1992 var arbeidsoppgavene annerledes. Muligens også noe færre. Han hadde for eksempel som nevnt ikke lenger noe å gjøre med grensepasseringer over Storskog.

Fra kildene kan det virke som at grensekommisæren fikk mer arbeid på noen områder. Avtalene hadde blitt flere, og det var grensekommisærens ansvar å sørge for at de ble overholdt. Det var også fortsatt hans ansvar å påse at grensen og grensestatene var i orden. Grenseoppgangen måtte skje hvert år, slik det sto i overenskomsten.

Samtidig hadde han med oppløsningen av Sovjetunionen fått mindre direkte ansvar når det gjaldt å formidle kontakt over grensen. Det var ikke lenger noe problem for politiet i Sør-

---

⁴⁴¹ FD, 00/03635, fra Forsvarets pensjonistforbund til FD, 3.5.2001.

⁴⁴² FD, 00/03635, høringssvar fra FO til FD, 24.4.2001.

⁴⁴³ UD, 11089, til UD fra JD, forhandlinger med Sovjet-Samveldet om forskjellige grensespørsmål 27.10.1949.

⁴⁴⁴ Samtale med Johan Kristian Trømborg 27.4.2015; Forsvarsforum 2001, nummer 11, «Får bli på grensa».

Varanger å ta kontakt med politiet i Murmansk. Ved at grensekommissæren ikke lenger hadde ansvaret for grensepasseringer over Storskog hadde utvilsomt en stor del av arbeidsbyrden forsvunnet. Spørsmålet var om de gjenværende oppgavene var viktige nok til å la stillingen bestå.

Finstad og Trømborg har for øvrig forskjellige syn på grensekommissærens rolle på 1990-tallet. Finstad mente at jobben var rolig og oppgavene få.⁴⁴⁵ Kommissærmøtene var redusert fordi de fleste saker ble tatt opp over telefon. Det ble heller ikke lenger arrangert møter for små saker som kunne tas opp over telefon. Finstad ønsket at grensekommissæren skulle pålegges flere oppgaver, for eksempel militære.⁴⁴⁶ Dette har sannsynligvis ikke vært aktuelt å diskutere fordi grensekommissæren tross alt var ansatt av Justisdepartementet.

Trømborg oppfattet derimot jobben som travel, variert og nyttig. Han hadde 70 kommissærmøter i året.⁴⁴⁷ Det er mulig at arbeidet økte i slutten 1990-årene. Det er også mulig at grensekommissæren i stor grad bestemte selv hvor involvert han skulle være i det som foregikk ved grensen i Sør-Varanger.

Avslutning

Fra 1988 til 1992 var det usikkerhet rundt fremtiden til grenseregimet. Både norske stedlige og sentrale myndigheter søkte imidlertid å legge til rette for en åpnere grense og et utvidet samarbeid med Sovjetunionen.

En stadig økende turisttrafikk gjorde at norske myndigheter ønsket å opprette en lokal visumordning. Etter at norske og sovjetiske myndigheter kom frem til en slags enighet, ble Sovjetunionen oppløst. Dermed ble det ikke opprettet et generalkonsulat før i 1993. I utgangspunktet var tanken at grensekommissæren skulle ha en sentral rolle i visumordningen. Slik grenseregimet ble seende ut etter 1992, var det sannsynligvis uaktuelt å involvere grensekommissæren. Grensen og grenseforholdet mellom Norge og Russland skilte seg nå ikke så mye ut som det den gjorde under den kalde krigen. Det ansvaret ved Storskog ble lagt til politiet og tollvesenet slik det var ved andre grensekontrollsteder i Norge og Europa.

---

⁴⁴⁵ Samtale med Lars Finstad 25.4.2015.

⁴⁴⁶ GKS, 1995, 002 – 800, «Arbeidssituasjonen ved Grensekommissariatet», til JD fra GK Finstad, 3.3.1995.

⁴⁴⁷ Samtale med Johan Kristian Trømborg, 27.4.2015.

Samtidig som en åpnere grense ble ønsket velkommen, måtte norske sentrale myndigheter og grensemyndighetene finne en løsning på den plutselig sterkt økte trafikken. Det var usikkerhet om grenseavtalen i det hele tatt ville bestå.

Etter 1992 var det likevel et tydelig ønske fra russiske grensemyndigheter om å beholde grenseoverenskomsten slik den var. Dette var også Justisdepartementets foretrukne alternativ. Det var viktig med stabilitet i den usikre tiden.

Samtidig hadde trusselen på grensen forandret seg. Tidligere hadde etterretningsvirksomhet blitt oppfattet som den største trusselen. Med den åpne grensen ble kriminell virksomhet sett på som hovedproblemet. Tilreisende kriminalitet og særlig smugling hadde økt kraftig. Derfor var det viktig med en grundig grensekontroll på Storskog. Politiet ble følgelig en viktigere del av grensepasseringsordningen. Tollvesenet ble samtidig utbygd. Denne etaten hadde mer eller mindre vært fraværende før. Grensekommissæren på sin side ble fritatt for de grensepasseringene på Storskog. Fordi grensetrafikken hadde økt, ble det nødvendig med et normalt kontrollregime som politiet og tollvesenet var en del av. Samtidig fastslo grenseavtalen at grensekommissæren var overordnet for alle passeringer over grensen. Da det ikke var ønskelig å forhandle frem en ny avtale, var grensekommissæren formelt fortsatt ansvarlig for Storskog.

Som en løsning på den økende trafikken begynte grensemyndighetene å samarbeide over grensen. Dette gikk i store og det hele bra, men det var et irritasjonsmoment at myndighetene på russisk side ikke samsvarte med myndigheter på norsk side. Russisk byråkratisk sendretktighet skapte også problemer. Grensekommissær Trømborg var likevel fornøyd med hvordan kontakter og samarbeid hadde utviklet seg.

Grensekommissæren, politiet og garnisonsjefen måtte også samarbeide tettere. Samtidig var skillelinjene mellom de tre etatene klarere. Forsvaret jobbet med grenseovervåkingen. Politiet hadde ansvaret for grensekontrollen og saker som normalt falt inn under politiets oppgaver. For eksempel var grenseoverskridelser en av disse.⁴⁴⁸ Grensekommissæren hadde først og fremst ansvaret for kommunikasjonen over grensen. Alt av spørsmål vedrørende grensen kunne rettes til Grensekommissariatet. Han var også en aktiv tilrettelegger og til dels deltaker i miljøprosjekter som fiske og forurensning av elver og landskap. I tillegg var hovedoppgaven fortsatt å se til at grenseoverenskomsten og andre avtaler med Russland ble overholdt.

---

⁴⁴⁸ Samtale med Trømborg 27.5.2015.

Med arbeidet frem mot Schengen-avtalen ble det satt spørsmåltegn ved grensekommissærens nødvendighet. Dette gikk i første omgang ut på arbeidsoppgavene. I løpet av de siste årene på 1990-tallet forandret Justisdepartementet sitt syn på grensekommissæren. I anledning av politireformen ble det ytret ønske om å legge ned Grensekommissariatet. En evalueringskommisjon konkluderte med at grensekommissærens arbeidsoppgaver først og fremst var diplomatiske. Med oppløsningen av Sovjetunionen var det ikke lenger nødvendig med en slik ordning.

Dette synspunktet møtte motstand først og fremst fra det militære miljøet. Argumentene var at grensekommissæren burde være en offiser ut fra diplomatiske grunner og for å sammenfalle mest mulig med det russiske grenseregimet. I tillegg var de uenige i at det ikke lenger var behov for noen særordning på den norsk-russiske grensen. På grunn av Schengen-avtalen var det nettopp her det var behov for slike tiltak. Etter motargumenter fra de militære og grensekommissær Trømborg valgte myndighetene i 2001 å beholde Grensekommissariatet.

VI: KONKLUSJON

I denne oppgaven har jeg undersøkt grensekommissærens arbeid fra 1945 og frem til 2002. Grensekommissærens arbeid har forandret seg mye siden opprettelsen i 1950. Synet på grensekommissæren har også forandret seg, fra å bli sett på som en viktig ressurs og buffer i forholdet til Sovjetunionen til å bli vurdert nedlagt.

Hvorfor ble Grensekommissariatet opprettet?

Grenseoverenskomsten ble undertegnet i 1949 etter grenseoppgangen i 1947. I 1946 ble den norske og den sovjetiske delegasjonen, enige om å forhandle om instruksjoner for tilsyn og kontroll av grensemerker og grensegater. Det ble forandret i 1947 etter initiativ fra den sovjetiske delegasjonen. Sovjetiske myndigheter ønsket da at begge land skulle utnevne en grensekommissær som skulle ta seg av tilsyn og kontroll av grensen. Forslaget var sannsynligvis basert på den norsk-russiske grenseoppgangen fra 1826. Den gangen ble det utnevnt en norsk og en russisk kommissær som satte grensen mellom landene. Sovjetunionen hadde også grensekommissær ved alle sine grenser, og sovjetiske myndigheter anså det trolig som naturlig og praktisk å ha samme ordning med Norge.

I 1950 ble derfor grensekommissær-stillingen opprettet. Det ble bestemt at Grensekommissariatet skulle legges til Justisdepartementet fremfor Forsvarsdepartementet. Dette skjedde særlig med henvisning til at den sovjetiske grensekommissæren også lå under et sivilt departement. Etter en meningsutveksling mellom den norske forhandlingsdelegasjonen og Justisdepartementet ble det bestemt at grensekommissæren skulle være en offiser avgitt av Forsvaret. Det ble sett på som det beste med tanke på en videreføring av den militære tomannskommisjonen og for at de to landenes grensekommissærer skulle kunne møtes på likefot. Norske myndigheter ønsket heller ikke at den som satt i forhandlinger med sovjetiske grensemyndigheter skulle være den samme som behandlet lovbrudd ved grensen. Dermed ble det norske Grensekommissariatet organisert så likt som det sovjetiske som mulig.

Samarbeidet med den sovjetiske/russiske grensekommissæren

Samarbeidet med den sovjetiske/russiske grensekommissæren har siden 1950 stort sett vært bra og med relativt få konflikter. Da Grensekommissariatet ble opprettet i 1950 var forholdet mellom Norge og Sovjetunionen kjølig. Det kunne ha ført til en vanskelig start på

samarbeidet, men Grensekommisær Audun Magnus og den sovjetiske grensekommisæren hadde et godt samarbeid fra før gjennom tomannskommisjonen. Magnus rapporterte riktignok at den sovjetiske grensekommisæren hadde vært reservert under den første årlige grensebesiktigelsen. Det forandret seg året etter, og det var sannsynligvis like viktig for sovjetiske grensemyndigheter å etablere et godt samarbeid med norske grensemyndigheter som det var for de norske med de sovjetiske.

Noen vanskeligheter har det imidlertid vært. Da sovjetrussiske styrker trakk seg ut av Finnmark i 1945, ble grensen som før hadde vært åpen helt lukket. Lokalbefolkningen hadde vært vant til å kunne ferdes fritt i grenseområdet. Det forandret seg etter krigen med det nye nabolandet. I løpet av de første årene var det derfor grenseoverskridelser Magnus fikk flest klager om fra den sovjetiske grensekommisæren.

For den sovjetiske grensekommisæren var det også vanskelig å forstå at den norske grensekommisæren ikke hadde noen innflytelse i saker som ble behandlet av politiet. Det var et tema som ofte ble tatt opp i forhandlinger, særlig hvor sovjetiske borgere hadde tatt seg over grensen til Norge, enten ved uhell eller som flyktninger. Aller tydeligst kom det frem i Pavlov-saken, hvor en sovjetisk løytnant hoppet av i Norge. Den sovjetiske grensekommisæren presset på for å få opplysninger og påvirke utfallet i saken. Det varte imidlertid kun en kort periode, Magnus kunne rapportere om at samarbeidet mellom de to grensekommisærene hadde gått tilbake til det normale noen måneder senere.

Dette reaksjonsmønsteret var symptomatisk for hvordan forholdet over grensen har vært gjennom de 65 årene Grensekommisariatet har eksistert. Til tross for spenninger i den internasjonale politikken eller lokale konfliktfylte hendelser, har samarbeidet mellom landenes grensekommisærer i det store og hele vært bra.

Grunnen til dette er trolig delt. Grensekommisærene selv har hevdet at de få ubehagelige episodene som oppsto i større grad var et resultat av to svært forskjellige kulturer, enn politisk spenning.⁴⁴⁹ En annen forklaring er at de to landenes grensemyndigheter så seg tjent til å samarbeide og løse konflikter og problemer som oppsto ved å ha en felles grense.

---

⁴⁴⁹ Johanson 1999: 47

Vakthold

I 1950 ble Grensepolitiet, i tillegg til Grensekommissariatet, opprettet. Det lå under politimesteren i Sør-Varanger og skulle ta seg av vaktholdet på grensen. Forsvarsdepartementet ønsket ikke å bruke styrkene i Sør-Varanger til vakthold, og Utenriksdepartementet ønsket ikke å provosere Sovjetunionen med sterkt militært nærvær ved grensen. Ordningen fungerte dårlig og ble lagt ned i 1954. Den var kostbar og sikkerheten ble vurdert for dårlig. Pavlov-saken og de påfølgende spionopprullingene var årsak til nedleggelsen.

I 1955 ble derfor Grenseoppsynet (GOS) opprettet. Oppsynet ble lagt direkte under grensekommissæren og skulle ta seg av vaktholdet på grensen. Heller ikke GOS viste seg ikke å være tilstrekkelig vakthold og ble lagt ned i 1959. Nedleggelsen hadde særlig sammenheng med at Grenseoppsynet ikke maktet å håndtere den økte arbeidsmengden som i kjølvannet av den omfattende kraftutbyggingen i Pasvikelven. GOS hadde ikke nok mannskap. En annen grunn til nedleggelsen var at Grenseoppsynets oppgaver falt mellom politiet og militæret og var preget av at det ikke hadde tilstrekkelig reell myndighet.

Da det ble besluttet å legge ned GOS var det til store protester fra grensekommissær Magnus. Han mente at grensekommissæren var tjent med å ha et eget oppsyn direkte under seg. Kildene tyder imidlertid på at grensekommissæren hadde vanskelig for å rekruttere nok ansatte og at vaktholdet og oppsynets andre oppgaver ikke fungerte som tenkt.

Vaktholdet ble deretter, i 1959, lagt til militæret, da denne løsningen var billigere. Både grensekommissæren og Hærens overkommando hadde uttrykket bekymring for hvordan samarbeidet mellom Garnisonen i Sør-Varanger (GSV) og grensekommissæren skulle gå.⁴⁵⁰ Det gikk atskillig bedre enn forventet. Grensekommissæren fikk direktivrett over grensekompaniet i de tilfellene hvor han trengte bistand. Forholdet mellom grensekommissæren og GSV utviklet seg til å bli godt samspill.

Konflikt og samarbeid

Grensekommissæren og GSV hadde aldri noen store konflikter verken før eller etter direktivretten ble innført. De første ti, femten årene var imidlertid forholdet mellom grensekommissærens og politimesteren vanskelig og konfliktfylt.

---

⁴⁵⁰ GKS. Sør-Varanger avis 17.7.1963. *Avholdt garnisonsjef forlater Sør-Varanger.*

Allerede da grensekommisær-stillingen ble opprettet, i 1950, ble det stilt spørsmål rundt hvilken myndighet han skulle ha. Justisdepartementet gjorde det klart at grensekommisæren ikke skulle overta noen av de oppgavene som vanligvis tilfalt politiet.⁴⁵¹ Likevel viser kildene at grensekommisæren selv i stor grad fikk definere sin stilling. Magnus tolket grenseoverenskomsten som at grensekommisæren skulle ha en aktiv rolle i grenseovervåkingen. Med opprettelsen av GOS kan det virke som at dette en kort periode også var et ønske fra Justisdepartementet og Forsvarsdepartementet. Etter nedleggelsen i 1959 hadde grensekommisæren ikke lenger noen aktiv rolle i grenseovervåking eller vaktholdet.

Konflikten med stedlig politi bunnet i at det ikke var noen klar stillingsinstruks for grensekommisæren. Det ble tydelig etter Markov-saken i 1954, da en sovjetisk borger kom over grensen til Norge. For norske grensemyndigheter var det uklart om hendelsen var et uhell eller om Markov ønsket å flykte til Norge. Den sovjetiske grensekommisæren førte harde forhandlinger for å få Markov utlevert.

I etterkant ønsket politimester i Sør-Varanger, Jonas Madsø, en revisjon av grenseoverenskomsten. Han hevdet at grensekommisæren ikke skulle dele noen opplysninger med sovjetiske motparten som ikke var avklart med politimesteren på forhånd. Magnus tolket overenskomsten som at det var grensekommisærens plikt å føre forhandlinger med sovjetiske grensemyndigheter.

I denne kompetansekonflikten valgte Justisdepartementet ikke å blande seg inn. Forklaringen er sannsynligvis at konflikten ble sett på som personrelatert. I tillegg er det trolig at norske myndigheter ikke hadde noe ønske om å gå inn i nye forhandlinger med Sovjetunionen, noe som kunne føre til nye og uønskede krav fra sovjetisk side.

Da politimesteren og grensekommisærens noe senere, hadde ulikt syn om ansvarsfordelingen ved grensepasseringer valgte departementet å komme med retningslinjer. Ved markarbeidet i forbindelse med kraftutbyggingen i 1956 var Madsø og Magnus uenige om GOS kunne utføre kontroller av passerende biler. Magnus mente at det i utgangspunktet var Grensekommisariatets jobb å utføre kontroll på alle personer og kjøretøy som kom over grensen. Madsø hevdet at kontrollen skulle utføres av politiet, slik de ble gjort ellers i Norge. Justisdepartementet la på sin side vekt på at norske grensemyndigheter skulle gjøre arbeidet så enkelt som mulig. Dermed endte det med at politiet tok seg av denne typen kontroll.

---

⁴⁵¹ UD. Fra JD til UD, 27.10.1949.

Grensekommissæren og GOS skulle bare legge til rette de praktiske forholdene for passeringer.

Utover 1960-tallet ble samarbeidet mellom grensekommissæren og politimesteren langt bedre. En del av forklaringen kan være at konflikten var personrelatert. Arbeidsdelingen mellom grensekommissæren, stedlig politi og militæret ble på samme tidspunkt klarere trukket, noe som trolig er hovedforklaringen.

Tøværet og turisttrafikk

I perioden fra 1955 til 1975 var forholdet mellom Norge og Sovjetunionen preget av tøvær. Det ble regjeringsskifte i 1955, og Norge ønsket å være en brobygger og bygge ut samarbeidet med nabolandet. Grensekommissærens arbeid ble i denne perioden svært påvirket av den politikken norske myndigheter valgte å føre. Det viktigste samarbeidsprosjektet i perioden var kraftutbyggingen i Pasvikelven. Samtidig var grensekommissæren i denne perioden pådriver og tilrettelegger for en rekke bilaterale prosjekter. Sjøgrensen i Varangerfjorden ble satt og fiskerioverenskomsten og reinhenteavtalen ble inngått.

Fra begynnelsen av 1960-tallet begynte det å danne seg en form for turisttrafikk fra Norge til Sovjetunionen. Det startet med at Norsk-Sovjetrussiske Samband innførte kulturutvekslinger og reiser. Sambandet hadde kontakt med foredragsholdere og kunstnere som ble invitert over grensen. Det ble sett på som et problem at sovjetiske myndigheter tok kontakt med Sambandet, fremfor norske etater ved disse arrangementene. Norske myndigheter var skeptiske til Sambandets monopol på reiser, men ønsket samtidig ikke å legge restriksjoner på det økte samkvemmet. Løsningen ble å åpne for en mer normal turisme over grensen. Grensekommissærene i denne perioden, Audun Magnus, Andreas Kielland Rygg, Odd Stub Aune og Finn Ramsøy, var i utgangspunktet ikke negative turismen. Så langt det lot seg gjøre med tanke på overenskomsten, fulgte grensekommissærene norske myndigheters linje. Det ville for eksempel si at alle reiser måtte meldes til grensekommissæren 48 timer før kryssing av grensen, grensekommissæren måtte være tilstede ved overgangen, og alle papirer måtte være i orden.

Det forandret seg imidlertid da turistsenteret i Boris Gleb skulle åpnes i 1965. Grensekommissær Rygg advarte, sammen med garnisonsjef Stub Aune og politimester Haarstad mot tiltaket. De fryktet økt etterretning og stort alkoholkonsum. Av samme grunner

var Rygg svært negativ da Intourist forsøkte å åpne grensen ved Skafferhullet året etter. Det førte også til et vanskeligere samarbeid med den sovjetiske grensekommisssæren. Ingen av de to grensekommisssærene hadde noe innflytelse over det som foregikk i Boris Gleb.

Turismen som begynte å etablere seg i løpet av 1960-tallet skulle preget grensekommisssærens arbeid frem til 1992. Da ble ansvaret for grensepasseringer over Storskog lagt til politiet og tollvesenet.

Ikke preget av kald krig

Selv om norske myndigheter la turistsenteret på is, økte antall reisende. Også da forholdet mellom Norge og Sovjetunionen gikk inn i en ny spenningsfase fra midten i 1970-tallet fortsatte tallet på grensepasseringer å øke. I motsetning til tøværet i perioden 1955-1975, ble ikke grensekommisssærens arbeid påvirket av strømmingene i den kalde krigen i perioden 1975-1985.

Grensekommisssæren ble involvert i nye samarbeidsprosjekter mellom Norge og Sovjetunionen på grensen. Grensekommisssæren tok initiativ til ny grenseoppgang i 1979. Etter lang tids arbeid, med grensekommisssæren som en av de aktive pådriverne, ble fotoforbudet endelig lempet på i 1986. Grensekommisssærene var også sterkt involvert i arbeidet med fiskekultivering og miljøvernavtalene som ble inngått mellom 1975 og 1985.

Den nye kalde krigen lot seg nærmest ikke merke ved grensen og begrenset verken grensekommisssærens virksomhet eller det praktiske norske-sovjetiske samarbeidet. Som nevnt var samarbeidet mellom de to grensekommisssærene i det store og hele godt.

De norske myndighetene valgte heller ikke å stramme inn på reisene over Storskog, til tross for et generelt kjøligere forhold. Det førte til at personsamkvemmet over grensen tiltok og at Grensekommisariatet fikk atskillig mer å gjøre.

På samme tid deltok grensekommisssæren sjeldnere i forhandlinger av avtaler. Den stadig økende turisttrafikken førte til at grensekommisssæren hadde mindre tid til utredningsarbeid og forhandlingsutvalg. Grenseoverenskomstens artikkel 33 og 34 sa bestemt at grensekommisssæren måtte godkjenne alle grensepasseringer. Dermed måtte ansatte fra Grensekommisariatet være på grensen hele dagen og ofte natten da grensepasseringene foregikk.

Grensen var i praksis ikke lenger en lukket grense som det særlig hadde vært i de ti, femten førte årene etter 1945. I 1983 ble det også opprettet trailertransport over Storskog. Den tiltakende turismen og transporten førte til at grensekommissærens arbeidsmengde økte betraktelig og neste alt arbeidet dreiet seg nå om trafikken over grensen.

En følge av det økte samkvemmet var at grensekommissærene, Finn Ramsøy, Egil Lund og Tore Hiorth Oppegaard, stadig etterspurte flere ressurser. Det var behov for personell, mer fasiliteter på Storskog og bedre vei. Justisdepartementet var tilbakeholdne med midler. I 1982 ble det imidlertid bevilget penger til en ny grensestasjon på Storskog. Men flere ansatte ble det ikke.

Forholdet til Russland

I 1988 ble det imidlertid en drastisk endring i grensetrafikken. Den økonomiske og politiske liberaliseringen gjorde at flere sovjet-russere fikk tillatelse til å reise ut. Dermed skiftet strømmen av mennesker over grensen. Det ble nå flere mennesker som krysset grensen fra sovjetisk side og inn til Norge enn andre vei. Den nye trafikken førte til at norske sentrale myndigheter begynte å involvere seg i større grad.

Samtidig som en åpnere grense ble ønsket velkommen, måtte norske sentrale myndigheter og grensemyndighetene finne en løsning på den plutselig økte trafikken. Fra 1988 og frem til 1992 forsøkte derfor norske myndigheter å innføre en lokal visumordning hvor grensekommissæren skulle ha en sentral rolle. Grensekommissæren stilte seg positiv til en slik ordning. Det største problemet var som vanlig ressurser til å løse mennesker over. Oppløsningen av Sovjetunionen i 1991/1992 gjorde imidlertid at den foreslåtte ordningen ikke ble gjennomført.

Sovjetunionens oppløsning førte til en rekke spørsmål for grensemyndighetene i nord. Både grensekommissæren og sentrale myndigheter var spente på om grenseoverenskomsten kom til å bestå. Overenskomsten ble imidlertid overført til Russland og Grensekommissariatet kunne fortsette sitt arbeid. Dette var også Justisdepartementets foretrukne alternativ. I den usikre tiden var det viktig med stabilitet.

Den viktigste endringen for grensekommissæren var at det praktiske ansvaret for grensepasseringer ble lagt til politiet og tollvesenet i 1992. Grensekommissæren hadde fortsatt det formelle ansvaret i henhold til overenskomsten. Som nevnt var det ikke noe ønske om å gå

inn i forhandlinger om å forandre overenskomsten. Forandringen gjorde imidlertid at grensepasseringsstedet på Storskog nå ikke skilte seg vesentlig fra andre grensepasseringssteder i Norge. Ansvarsoverføringen bidro også til at en stor arbeidsmengde ble flyttet fra grensekommissæren.

Et stort problem med den nye trafikken over Storskog var at den førte med seg ulovlig innvandring og kriminalitet. Norske myndigheter ønsket ikke å legge restriksjoner på det økte personsamkvemmet, men samtidig var det nødvendig med kontrolltiltak og styrket norsk-russisk samarbeid. De viktigste grepene kom etter lokale initiativ. Politiet i Kirkenes og Murmansk begynte med fellesmøter og informasjonsutveksling. Etter hvert begynte også tollvesenet å samarbeide over grensen. I tillegg utviklet grensekommissæren, GSV og stedlig politi et tettere samarbeid.

Mulig nedleggelse

Grensekommissær Finstad bifalt det nye samarbeidet mellom etatene over grensen. Det nye samarbeidet ble imidlertid en del av grunnen til at grensekommissærens status ble evaluert.

Også andre forhold bidro til at det ble stilt spørsmål om Grensekommissariatet fortsatt trengtes.

I 1998 begynte arbeidet med implementering av Schengen-avtalen. Med Schengen-avtalen ville grensen mellom Norge og Russland bli en yttergrense, og det ble stilt krav til kontrollordningene. Samtidig ble det arbeidet med den nye politireformen som skulle innføres i 2001. I den anledning ble satt opp en evalueringskommisjon av Justisdepartementet som skulle se på grensekommissærens virksomhet og rolle. Kommisjonen konkluderte i 1999 med at grensekommissærens arbeidsoppgaver først og fremst var diplomatiske. Med oppløsningen av Sovjetunionen var det ikke lenger nødvendig med en slik særordning. Departementet ønsket derfor å legge ned Grensekommissariatet og legge grensekommissærens arbeidsoppgaver over på politimesteren i Øst-Finnmark.

Dette synspunktet møtte motstand først og fremst fra det militære miljøet. Argumentene var at grensekommissæren burde være en offiser ut fra diplomatiske årsaker og for å sammenfalle mest mulig med det russiske grenseregimet. I tillegg var militærledelsen uenige i at det ikke lenger var behov for noen særordning på den norsk-russiske grensen. På grunn av Schengen-avtalen var det nettopp her det var behov for et slikt tiltak. Etter motargumenter fra de

militære og grensekommissær Trømborg valgte Stortinget i 2001 å beholde Grensekommissariatet.

Grensekommissærens arbeidsoppgaver hadde imidlertid forandret seg mye etter 1992. Han hadde ikke lenger ansvar for grensepasseringer, fra midten av 1960-årene hadde det vært hans hovedgjøft. Etter oppløsningen av Sovjetunionen var det ikke lenger slik at grensekommissæren skulle ivareta kontakt mellom de forskjellige etatene og myndighetene. Nå var det fritt frem for etater å føre den kontakten selv. Det gjaldt også forbindelser med russiske kolleger på andre siden av grensen.

Trusselen på grense hadde også forandret seg. Tidligere hadde etterretningsvirksomhet blitt oppfattet som den største faren. Med den åpne grensen var kriminell virksomhet blitt hovedproblemet.

Grensekommissærens hovedoppgave i dag er å se til at overenskomsten og andre avtaler som omhandler grensen blir overholdt. Det vil blant annet si at han har ansvar for at grensemerker og grensegater blir vedlikeholdt. Han må se til at naturvernsavtaler og fiskeregler blir fulgt. Henting av rein på russisk side skjer fortsatt under oppsyn og kontroll av Grensekommissariatet. Videre skal han legge til rette for at ingen krysser grensen bortsett fra på Storskog. Ved offisielle tilstillinger og besøk er som regel grensekommissæren til stedet som offisiell representant. Grensekommissærens rolle kan dermed sees som en blanding av det diplomatiske og det å være en oppsynsmann.

Grensekommissæren ble som en følge av reformen i 2001 underlagt det nyopprettede Politidirektoratet. Grensekommissariatet står i dag igjen i fare for å bli nedlagt. I 2015 ble en ny politireform innført. Også med denne reformen ble det ytre ønske fra Justisdepartementet om å legge ned Grensekommissariatet og overføre arbeidsområdet til politimesteren i Øst-Finnmark. Forslaget ble imidlertid nedstemt i Stortinget. Grensekommissariatet skal foreløpig bestå, mens det blir gjennomført en utredning av etaten. Det vil vise seg om det også denne gangen blir bestemt at grensekommissær-ordningen er for viktig til at den skal legges ned.

Avsluttende betraktninger

Den kalde krigen og regjeringens politikk overfor Sovjetunionen/Russland hadde vekslende påvirkning på grensekommissærens rolle. Da Grensekommissariatet ble opprettet i 1950, var

det på initiativ fra sovjetiske myndigheter. Norske myndigheter hadde ikke gitt noen klare instruksjoner på hva grensekommissærens myndighetsområde skulle være. Magnus ønsket selv å ha en fremtredende rolle i grenseovervåkingen og kontrollordninger på grensen. Etter at det ikke lenger var noe spørsmål om grensekommissærens rolle i grenseovervåking og vakthold ble samarbeidet mellom politimesteren og grensekommissæren bedre. Tøværret og regjeringspolitikk overfor Sovjetunionen med kraftverksutbyggingen førte til mer og annerledes arbeid for grensekommissæren. Da den kalde krigen gikk inn i en ny spenningsfase hadde det derimot ikke noe påvirkning på grensekommissærens arbeidsmengde. Samtidig var Justisdepartementet tilbakeholdne med ressurser. Etter oppløsningen av Sovjetunionen tok grensekommissærens arbeid igjen en ny vending. Ansvaret for grensetrafikken ble lagt til politiet og tollvesenet. Grensekommissariatet stadig mindre betydning sett med Justisdepartementets øyne. Grensekommissærens rolle gikk dermed fra å bli sett på som en buffer og en viktig etat i brobyggingen, til å bli ansett som overflødig.

Videre forskning

Til slutt vil jeg nevne noen emner som kan være aktuelle for videre forskning. Perioden etter 2002 er ikke belyst. Det kan også være interessant å se nærmere på politiet og grensekommissærens samarbeid. Muligens også samarbeidet med GSV.

I denne oppgaven er ikke forholdet til den finske grensekommissæren nevnt. Den norske og den finske grensekommissæren hadde som sagt ikke samarbeidet i stor grad. Her er det mulig å se på politimesteren i Sør-Varangers samarbeid med den finske grensekommissæren, muligens i et komparativt perspektiv. På samme måte kan det være interessant å se hvordan den sovjetiske/russiske grensekommissæren og den finske grensekommissæren arbeider. Det kunne især være spennende å undersøke den sovjetiske/russiske og den norske grensekommissærens samarbeid fra et russisk kildemateriale perspektiv. Men foreløpig vil russiske kilderestriksjoner gjøre et slikt prosjekt vanskelig eller umulig å gjennomføre.

Oppgaven er en empirisk anlagt oversikt over grensekommissærens arbeid, med bred tidshorisont. Fordi det er nybrottsarbeid kan overnevnte emner med fordel belyses nærmere i senere forskning.

Kilder

Riksarkivet

Justis- og politiavdelingen, 4. politikontor

- D – 0052
- D – 0053
- D – 0055
- D - 0054
- 2533

Forsvarsdepartementets arkiv

- FD 00/03635
- FD 92/00131 – 010.01

Grensekommissariatets arkiv

- Gr 0 – 031.0 – 031.1 – 031.2 – 038
1950 – 1952
- **1953**
- **1954**
- **1955**
- **1956** 03 – 570
- **1957** 000 – 0105
- **1957** 0106 – 622
- **1958** 005 – 43
- **1959** 2 – 8
- **1959** 005 – 108
- **1960** 0 – 0103
- **1960** 0105 – 905
- **1961** 010 – 9
- **1962** 0 – 9
- **1963** 0 – 0108
- **1963** 0108 – 9
- **1964** 0 – 9
- **1965** 0 – 0109
- **1966** 0 – 0108
- **1967** 0 – 9
- **1968** 0 – 8
- **1969** 0 – 8
- **1970** 00 – 0102
- **1971** 00 – 0102
- **1971** 0103 – 8

- **1972** 0 – 0102
- **1972** 0103 – 8
- **1973** 010 – 005
- **1973** 0100 – 8
- **1973** 0100 – 8
- **1974** 0 – 0102
- **1975** 005 – 0103
- **1976** 0 – 0108
- **1977** 005 – 0102
- **1977** 0103 – 8
- **1978** 0102 – 108
- **1979** 00 – 0101
- **1980** 0 – 0100
- **1980** 0101 – 0103
- **1981** 002 – 0105
- **1981** 010.6 – 392
- **1981** 202 – 800
- **1982** 002 – 0105
- **1982** 10.6 – 392
- **1983** 002 – 0106
- **1984** –
- **1985** –
- **1986** –
- **1987** –
- **1988** – (denne ligger i boks som er merket 1966, 2 – 6).
- **1989** 002 – 010.9
- **1989** 015 – 800
- **1990** 002 – 0108
- **1991** 015 – 800
- **1991** 002 – 010.8
- **1992** 021 – 800
- **1992** 005 – 010.9
- **1993** 005 – 010.9
- **1993** 015 – 800
- **1994** 002 – 800
- **1995** 002 – 800
- **1996** 002 – 800
- **1997** 005 – 800
- **1998** 005 – 440
- **1999** 005 – 800
- **2000** 005 – 800

- 2001 005 – 210
- 2002 005 - 210

Universitetsbiblioteket, Oslo

- Stortingsproposisjon 119 (1948) *Innhentelse av Stortingets samtykke til at Norge godkjenner dokumentene fra den norsk-sovjetiske grenseoppgang 1947.*
- Stortingsproposisjon 58 (1950) *Om innhenting av Stortingets samtykke til ratifikasjon av Overenskomsten mellom den Kongelige Norge Regjering og Regjeringen av Sovjetiske Sosialistiske Republikker om forskjellige forhold ved den norsk-sovjetiske grense og om fremgangsmåten ved ordning av konflikter og hendinger på grensen.*

Avisartikler

- Aftenposten, 1.2.1965. «Russisk turistsentrum planlegges i Boris Gleb».
- GKS, utenfor boks, Finnmarken 25.3.1966
- Klassekampen 11.4.2015. Tallaksen, Simen og Vegstein, Lars U.L. «Full stans på russergrensa».
- Verdens Gang 17.11.1953 «Bryhn går god for Pavlov».
- GKS, utenfor boks, Sør-Varanger avis 17.7.1963. «Avholdt garnisonsjef forlater Sør-Varanger.»

Elektroniske kilder

- Stortingsmelding 22 (2000-2001) «Politireformen 2000 Et tryggere samfunn.» Åpnet 11.11.2015
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-22-2000-2001-/id431872/>
- Lov av 14. Juli 1950. (sist endret 19.6.2015). Åpnet 11.11.2015.
https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1950-07-14-2/KAPITTEL_1#%C2%A71
- Kongelig resolusjon 7.11.1950. Åpnet 11.11.2015.
<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1950-11-07-4?q=kgl.res.+7.+november+1950>
- Europalov.no «Om Schengen-samarbeidet». Åpnet 11.11.2015.
<http://europalov.no/laer-mer/schengen>
- Forsvarsforum 2001, nummer 11, «Får bli på grensa». Åpnet 11.11.2015.
http://www.fofo.no/forsvaretsforum.no/Israel+p%C3%A5+vei+mot+stupet/F%C3%A5+r+bli+p%C3%A5+grensa.b7C_wtrG0n.ips

Muntlige kilder/korrespondanse

- Samtale med Lars Finstad, 25.4.2015.
- Samtale med Johan Kristian Trømborg, 27.5.2015.
- Personlig kommunikasjon i e-post fra Frode Berg, 3.10.2015.
- Personlig kommunikasjon i e-post fra Frode Berg, 1.11.2015.
- Personlig kommunikasjon i e-post fra Lars Finstad, 6.9.2015.
- Personlig kommunikasjon i e-post fra Bjørn Løkås, grenseinspektør II, 21.9.2015.
- Personlig kommunikasjon i e-post fra Roger Jakobsen, grensekommissær, 20.9.2015.

Litteraturliste

Berg, Frode: «Grensekommissariatet» i Sør-Varanger historielag (red.), *Sør-Varanger 1960-2005 fra malm til mangfold*, Kirkenes 2005.

Bergh, Trond og Eriksen, Knut Einar: *Den hemmelige krigen - overvåkingen i Norge 1914-1997, bind 1 og 2*, Oslo 1998.

Bjerga, Kjell Inge: *Enhet som våpen – Øverstkommanderende i Nord-Norge 1948-2002*, Bergen 2002.

Brusletto, Hanne: *Forhandlinger mellom Norge og Sovjetunionen om kraftutbygging i Pasvikelven 1945-1963: norsk-sovjetisk brobygging under den kalde krigen*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo. 1994.

Christensen, Dag: *Brennpunkt Nord-Norge*, Oslo 1980.

Eriksen, Knut Einar og Pharo, Helge Øyvind: *Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965*, i Olav Riste (red.), *Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 5, Oslo 1997.

Fiorello, Monica. «De norsk-sovjetiske forhandlingene om sjø- og fiskerigrensen i Varangerfjorden, 1947-1962» Upublisert hovedoppgave. Universitetet i Oslo. 1995.

Haarstad, Gunnar: *I hemmelig tjeneste*, Oslo 1988.

Holtmark, Sven G, (red.): *Naboer i frykt og forventning – Norge og Russland 1917 – 2014*, Oslo 2015.

Johanson, Bodil B.: *Overenskomsten 50 år 1949-1999*, Kirkenes 1999.

Karlstad, Kåre: *Kald Krig – varme mennesker*. Sandnes 2014.

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var – en innføring i historiefaget*, Oslo 1999.

Kjeldstadli, Knut: «Kildekritikk». I *Muntlige kilder*, redigert av Bjarne Hodne, Knut Kjeldstadli og Göran Rosander, Drammen 1988.

Lunde, Aage: *Sør-Varangers historie*, Vadsø 1979.

Moland, Arnfinn og Riste, Olav: «*Strengt hemmelig*» - *Norsk etterretningstjeneste 1945-1970*, Oslo 1997.

Niemi, Einar: «Østsamene – Urfolk og grenseminoritet. Et folk ved grensen». I *Veiviser i det mangfoldige nord. Utvalgte artikler av Einar Niemi*, festskrift redigert av Fredrik Fagertun. Stamsund 2014.

Njølstad, Olav: *Jens Chr. Hauge – Fullt og Helt*. Oslo 2008.

Rowe, Lars: *Pechenganikel: Soviet Industry, Russian Pollution, and the Outside World*. Phd. UiO 2013.

Seljevold, Einar: «Tolk ved Grensekommissariatet», i *Sør-Varanger 1960-2005 – fra malm til mangfold*, Kirkenes 2005.

Skogrand, Kjetil: *Norsk forsvarshistorie, bnd.4. 1940-1970. Allierte i krig og fred*, Bergen 2004.

Sverdrup, Jakob: *Inn i storpolitikken, 1940-1949*, i Olav Riste (red.), *Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 4, Oslo 1997.

Tamnes, Rolf, *Oljealder 1965–1995*, i Olav Riste (red.), *Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 6, Oslo 1997.

Tharaldsen, Knut: *Den norsk-russiske grensen*, Oslo 2010.

Weetestad, Jørgen: *Reduksjon av langtransportert luftforurensning i Europa. Gode resultater, men ikke helt i mål*, i Steinar Andresen, Elin Lerum Boassen og Geir Hønneland (red.), *Internasjonal miljøpolitikk*. Oslo 2008.

Wikan, Steinar: *Kola: grenselandet i øst*. Oslo 2009.

Vedlegg

Kart

Kilde: Googlemaps.

Norges grensekommissærer

Oberst Audun Magnus 1950-1962

Kommandør Andreas Kielland Rygg 1962-1969

Oberst Odd Stub Aune 1969-1972

Oberst Finn Ramsøy 1972-1977

Oberst Egil Lund 1977-1980

Oberst Tore Hiorth Oppegaard 1980-1983

Brigader Inge Torhaug 1983-1989

Kommandør Hugo Overgaard 1989-1992

Oberst Lars Finstad 1992-1996

Oberst Johan Kristian Trømborg 1996-2002

Oberst Leif Arne Ljøkjell 2002-2009

Oberst Ivar Magne Sakserud 2009-2014

Oberstløytnant Roger Jakobsen 2014-

OVERENSKOMST

mellom den Kongelige Norske Regjering og Regjeringen for Samveldet av Sovjetiske Sosialistiske Republikker om forskjellige forhold ved den norsk-sovjetiske grense og om fremgangsmåten ved ordningen av konflikter og hendinger på grensen

Den Kongelige Norske Regjering på den ene side, og Regjeringen for Samveldet av Sovjetiske Sosialistiske Republikker på den annen side, som ønsker å fastsette tiltak for å holde i god orden forholdene ved den norsk-sovjetiske grense og forhindre at det oppstår konflikter og hendinger på denne grense, og i tilfelle av at slike oppstår, sikre en hurtig etterforskning og ordning av dem, har besluttet i dette øyemed å slutte denne overenskomst og har derfor oppnevnt undertegnede som sine befullmektige, som, etter å ha forevist sine fullmakter som er funnet i god og riktig form, er blitt enige om følgende:

Kapitel I

Grenselinjens gang, vedlikehold av grensemerkene og grensegatene

Artikkel 1.

1. Grenselinjen mellom Norge og Sovjet-Samveldet, nevnt i denne overenskomst, er den linje som går i terrenget slik som den er fastsatt i de grensemerkingsdokumenter som ble undertegnet i Moskva 18. desember 1947 av den Blandede Sovjetisk-Norske Kommisjon for Merking av Riksgrensen mellom Sovjet-Samveldet og Norge og godkjent av Norges Regjering og Sovjet-Samveldets Regjering. Denne linje kalles i denne overenskomst for "grensen" eller "grenselinjen".

2. Grenselinjen som er fastsatt og beskrevet i ovennevnte dokumenter, nýgrenser også rommet i vertikal retning i luften og under jorden.

Artikkel 2.

De kontraherende Parter forplikter seg til å holde de grensemerker som er satt opp for å vise grenselinjen mellom Norge og Sovjet-Samveldet og likeledes grensegatene i slik stand at stedet for, typen og formen, målene og malingen på grensemerkene, samt grensegatenes bredde og ryddighet skal fylle alle krav som følger av grensemerkingsdokumentene.

Artikkel 3.

Tilsynet med grensemerkene og grensegatene fordeles mellom de kontraherende Parter på følgende måte:

1. Tilsynet med de grensemerker og den del av grensegatene som er på Norges territorium, besørges av den norske Part.
2. Tilsynet med de grensemerker og den del av grensegatene som er på Sovjet-Samveldets territorium, besørges av den sovjetiske Part.
3. Tilsynet med de grensemerker som er satt opp på selve grenselinjen foretas av:
  - a) Den Norske Part for merker som er nummerert med ulike tall.
  - b) Den Sovjetiske Part for merker som er nummerert med like tall.

Artikkel 4.

1. Besiktigelsen av grensemerkene tilstand og plass og av grensegatenes tilstand, foretas etter eget skjønn av de kontraherende Parters rette myndigheter i samsvar med artikkel 3. Foruten den ensidige besiktigelse skal også representanter for begge kontraherende Parters rette myndigheter hvert år i fellesskap foreta kontrollbesiktigelse av grensemerkene og grensegatene.

2. Den felles kontrollbesiktigelse foretas i august måned. De kontraherende Parters rette myndigheter skal hver gang bli enige om når den felles kontrollbesiktigelse skal begynne.

3. Hvis det blir nødvendig å foreta en felles tilleggsbesiktigelse av grensemerker og grensegate i løpet av samme år, skal den ene av de kontraherende Parters rette myndigheter gi skriftlig varsel om dette til den annen kontraherende Parts rette myndigheter. Den felles tilleggsbesiktigelse foretas ikke senere enn 10 dager etter at varselet er overlevert til en av de kontraherende Parteres rette myndigheter.

Om resultatet av besiktigelse foretatt av representanter for de kontraherende Parters rette myndigheter i fellesskap skal det settes opp en rapport i fire eksemplarer, hvorav to eksemplarer på norsk og to på russisk.

Artikkel 5.

1. Er et grensemerke blitt borte, ødelagt eller skadd, skal det straks settes opp igjen eller utbedres av den Parts rette myndigheter på hvis territorium det står eller under hvis tilsyn det hører i følge bestemmelsene i artikkel 3. Den ene kontraherende Parts rette myndigheter plikter skriftlig å underrette den annen kontraherende Parts rette myndigheter senest 10 dager før arbeidet med å sette opp igjen eller utbedre grensemerkene begynner.

2. Gjenreisning eller utbedring av grensemerker som er blitt borte, ødelagt eller skadd, foretas av vedkommende Parts rette myndigheter i nærvær av representanter for den annen Parts rette myndigheter. Når et grensemerke er satt opp igjen skal representantene for begge de kontraherende Parters rette myndigheter sette opp en rapport i fire eksemplarer, hvorav to på norsk og to på russisk. Grensemerker som settes opp på ny, skal være i samsvar med de mønstre som er fastsatt i grensemerkingsdokumentene av 1947.

3. Hvis det ikke finnes klare spor som viser stedet for de grensemerker som er blitt borte, plikter begge de kontraherende Parters rette myndigheter under gjenreisningen å følge grensemerkingsdokumentene av 1947.

4. Arbeidet med vedlikehold av grensemerker hvis tilsyn påligger den ene eller den annen av Partene i henhold til artikkel 3, skal foretas selvstendig av hver av de kontraherende Parter uten deltakelse av representanter for den annen Parts rette myndigheter.

5. De kontraherende Parter vil treffe alle nødvendige tiltak for å verne om grensemerkene og vil trekke til ansvar personer som er funnet skyldige i flytting, beskadigelse eller ødeleggelse av grensemerkene. I disse tilfelle skal beskadigelse eller ødeleggelse av et grensemerke foretatt av den ene Parts innbyggere, repareres for vedkommende Parts regning.

Artikkel 6.

1. Grensegaten i 8 meters bredde (4 meter på hver side av grenselinjen) skal holdes i full orden, og når det er nødvendig renskes for busker og kratt som hindrer synbarheten.

Dyrking av jorden og oppføring av anlegg og bygninger av enhver art skal være forbudt i grensegatene. Personer som gjør seg skyldig i dette, skal trekkes til ansvar.

2. Hver av Partene skal renske opp grensegaten på sitt område. De kontraherende Parters rette myndigheter skal underrette hverandre om rensking av grensegaten med minst 10 dagers varsel før arbeidet påbegynnes. Representanter for den annen kontraherende Parts rette myndigheter har rett til å være til stede under disse arbeider.

Kapitel II

Grensevassdragene og regler for bruken av dem (ferdsel med fartøyer, fløting, fiske).

Artikkel 7.

1. Ved grensevassdrag i denne overenskomst forstås Pasvikelv (Patsojoki) med de sjøer den danner fra grensemerkene nr. 9 og 10 til grensemerke nr. 196, og Jakobselv (Voriema) med de sjøer den danner fra grensemerke nr. 302 til grensemerke nr. 415.

2. De kontraherende Parter skal ta de nødvendige skritt for at bestemmelsene i denne overenskomst iakttas ved utnyttelsen av grensevassdragene og for at den annen kontraherende Parts rettigheter og interesser i forbindelse med grensevassdragene skal bli respektert.

Artikkel 8.

1. I grenseelvene og i trange deler av sjøene skal begge de kontraherende Partes fartøyer (skip, båter) ha rett til uhindret å nytte hovedløpet, selv om grenselinjen ikke følger det.

2. På sjøer, med unntak av de trange deler av sjøene som er nevnt i punkt 1 i denne artikkel, skal fartøyer bare ha rett til fart inntil grenselinjen. Imidlertid har fartøyer som brukes under tømmerfløting rett til å fravike grenselinjen under ferdsel på sjøer og elver.

2. De kontraherende Parters fartøyer skal bare ha adgang til å legge til på den annen Parts bredd når de befinner seg i nødtilstand (storm, havari osv.) I slike tilfelle skal vedkommende grensemyndigheter yte den nødvendige hjelp.

Artikkel 9.

1. På grenseelvene kan fartøyer tilhørende de kontraherende Parter, bare ferdes i de lyse tider av døgnet. I mørke skal de være fortøyd til sin bredd eller likke for anker i sitt farvann.

På sjøer kan fartøyer ferdes også når det er mørkt og de holder seg i en avstand fra grenselinjen på minst 200 meter. De skal i så fall føre lys som i siktbar vær skal være synlig i minst 500 meters avstand.

2. Alle fartøyer som ferdes på grensevassdragene, skal være forsynt med sitt lands flagg eller ha flagget malt på begge sider av skroget, samt være forsynt med tydelig synbare numre i hvit eller sort farve.

3. Fartøyer har ikke rett til å ankre opp midt i hovedløpet.

Artikkel 10.

1. Begge parter har rett til uhindret fløting av trevirke i Pasvikelv (Patso-joki) og de sjøer den danner fra grensemerkene nr. 9 og 10 til grensemerkene nr. 218 og 219, herunder innbefattet også de steder hvor begge bredde tilhører den ene av de kontraherende Parter.

2. Tidspunktet for og rekkefølgen hvori trevirke blir sloppet i elven og fløtt i henhold til punkt 1 i denne artikkel, skal hvert år fastsettes i god tid ved forhandlinger mellom de kontraherende Parters rette myndigheter, og ikke senere enn 1. april. Blir de to Parter ikke enige om rekkefølgen, skal Norge fløte først i år med ulike tall og Sovjet-Samveldet først i år med like tall.

Artikkel 11.

1. For å sikre normal fløting skal begge de kontraherende Parters rette myndigheter i samsvar med artiklene 10 og 33 i denne overenskomst tillate arbeidsledere med nødvendige fløtingsmannskap – etter forutgående varsel ikke senere enn 5 døgn før påbegynnelsen av fløtingsarbeidene – å gå over vassdraget og bevege seg på den motsatte strandbredd for der å sette opp alminnelige, midlertidige innretninger for fløting og for å muliggjøre fremføring av trevirke og rensking av vedkommende bredd for fløtingsvirke. Arbeidernes opphold på den motsatte bredd er bare tillatt i døgnet lyse tider og det er forbudt å gjøre opp ild, og å volde annen Part noen som helst materiell skade.

2. Trevirke som fløtes i Pavikelv (Patso-joki) og som tilhører en av de kontraherende Parter, skal ikke pålegges noen som helst tollavgift eller andre avgifter.

Artikkel 12.

1. Alt trevirke som fløtes skal være merket. De kontraherende Parters rette myndigheter skal etter overenskomst i god tid fastsette de merker som skal nyttes og utveksle tegninger av merkene.

2. Alt trevirke som fløtes skal være barked, og det må sørges for at barken ikke kommer ut i Pasvikvassdraget. Trevirke som fløtes i bommer eller flåter behøver ikke å være barked.

Artikkel 13.

1. Begge de kontraherende Parter innbyggere har rett til fiske i grensevassdragene inntil grenselinjen. Dog skal det i hele Pasvikelv (Patsojoki) og Jakobselv (Voriema) med de sjøer de danner være forbud mot:

- a) Bruk av sprengstoff og av gift og bedøvende stoffer som kan nyttes til å drepe eller skade fisk.
- b) Lystring.
- c) Fiske fra båt i døgnets mørke tider unntagen på de sjøer, hvor fartøyer i henhold til artikkel 9, punkt 1, har rett til å ferdes når det er mørkt.

2. De kontraherende Parter kan ved særskilt avtale treffe bestemmelser om beskyttelse og oppdrett av fisk i grensevassdragene og likeledes om fredning av fisk i nærmere bestemte avsnitt, om tiden for fisket og om andre tiltak av økonomisk art som har med fisket å gjøre.

Artikkel 14.

1. De kontraherende Parter skal dra omsorg for at grensevassdragene holdes rene og ikke blir gjenstand for noen som helst kunstig tilsøling eller forurensning. Partene vil også ta de nødvendige skritt for å forebygge beskadigelse av grenseelvenes og sjøens bredder.

2. Spørsmål i forbindelse med oppførelse og drift av alle slags anlegg eller byggverk i Pasvikelv (Patso-joki) og Jakobselv (Voriema) og i deres tilløp som kan øve innflytelse på disse elvers vannstand og vannføring, skal ordnes ved særskilte avtaler mellom de kontraherende Parter.

Artikkel 15.

De kontraherende Parters rette myndigheter skal så vidt mulig regelmessig utveksle de opplysninger om vannstand, vannføring og om issituasjonen i grensevassdragene som kan tjene til å avverge skader eller farer som kan oppstå som følge av oversvømmelser eller isgang.

Kapitel III.

Jakt, landbruk og bergverksdrift.

Artikkel 16.

1. Hver av de kontraherende Parter skal sørge for at de jaktregler som gjelder på deres territorium blir strengt fulgt i nærheten av grensen og at skyting og forfølgelse av dyr og fugler over grensen ikke finner sted under jakt.

2. Begge de kontraherende Parters rette myndigheter skal i den utstrekning det er hensiktsmessig søke å bli enige om alle spørsmål om vern av vilt (dyr og fugl) og også om ensartede fredningstider i nærmere bestemte avsnitt ved grensen.

Artikkel 17.

1. I de områder som ligger opp til grensen, skal de kontraherende Parter drive sitt jord- og skogbruk på en slik måte at det ikke volder skade på den annen Parts skog eller jordbruk.

2. Hvis det oppstår skogbrann i nærheten av grensen, skal den av de kontraherende Parter på hvis territorium brannen er oppstått, så langt råd er treffe alle tiltak som avhenger av den for å begrense og slokke brannen, og for å hindre at brannen brer seg over grensen.

3. Oppstår det fare for at en skogbrann brer seg over grensen, skal den kontraherende Part på hvis territorium brannfaren er oppstått, straks varsle den annen kontraherende Part for at de nødvendige tiltak kan treffes for å begrense brannen ved grensen.

4. Hvis trær på grunn av naturforhold eller under tømmerhugst faller over grenselinjen, skal de kontraherende Parters rette myndigheter treffe de nødvendige tiltak for at de interesserte personer fra den annen Part skal kunne dele opp og føre disse trær tilbake til sitt territorium. De rette myndigheter til den Part som slike trær tilhører, skal underrette den annen Parts rette myndigheter om slike tilfelle.

Artikkel 18.

1. Arbeid med leting etter og utnytting av mineralforekomster i nærheten av grensen må ikke foregå på en slik måte at der voldes skade på den annen Parts territorium.

2. For å sikre bevaringen av grenselinjen skal det være et belte på 20 meter på hver side av den, hvor arbeider som nevnt i denne artikkels punkt 1 som regel skal være forbudt og bare tillates i unntakstilfelle etter avtale mellom de kontraherende Parters rette myndigheter.

3. Hvis det i visse tilfelle ikke skulle være hensiktsmessig å holde fast ved den stripe som er nevnt i punkt 2 i denne artikkel, skal de kontraherende Parters rette myndigheter ved gjensidig overenskomst treffe de tiltak som er nødvendige for å sikre bevaringen av grenselinjen.

Kapitel IV.

Konflikter og hendinger ved grensen.

Artikkel 19.

De kontraherende Parters rette myndigheter har plikt til:

- A. Å treffe de nødvendige tiltak for å hindre konflikter og hendinger som kan oppstå på grensen.
- B. Å undersøke og eventuelt ordne alle konflikter og hendinger på grensen, for eksempel:
  - 1. Skyting over grensen mot personer, dyr, gjenstander eller den annen Parts territorium.

2. Tilfelle hvor personer som befinner seg på en av Partenes territorium blir drept eller såret som følge av skudd avfyrt over grensen eller ved overgang over grensen, eller blir skadet på legeme eller helbred, eller blir utsatt for voldshandlinger:

3. Fornærmelige uttrykk og handlinger mot den annen Part på grensen.

4. Ulovlig overskridelse av grensen foretatt av offentlig tjenestemenn eller privatpersoner: I slike tilfelle skal de kontraherende Parters rette myndigheter straks foreta undersøkelse, og hvis det blir fastslått at grenseoverskridelsen er utilsiktet, skal slike personer straks føres tilbake til den stats territorium hvor fra de er kommet. Ingen av de kontraherende Parter har rett til å nekte å ta personer tilbake når det er fastslått at de utilsiktet har gått over grensen.

5. Tilfelle hvor personer ulovlig anbringes på den annen Parts territorium.

6. Ulovlig overflyving av grensen med luftfartøyer og likeledes ulovlig overskridelse av grensen med elvefartøyer, båter og andre samferdselsmidler.

7. Funn av fiskebåter, fangstredskaper eller andre gjenstander som på grunn av naturforholdene er kommet inn på den annen Parts territorium.

8. Flytting, beskadigelse eller ødeleggelse av grensemerker.

9. Fotografering av den annen Parts grenseterritorium.

10. Tyveri, ødeleggelse eller beskadigelse av offentlig eller privat eiendom på den annen Parts territorium.

11. Tilfelle hvor rein, husdyr og fjærkre kommer over grensen. I slike tilfelle skal rein, husdyr og fjærkre som har krysset grensen, med forbehold om erstatning for forvoldt skade, så vidt mulig leveres tilbake til den Part hvor de hører hjemme.

12. Tilfelle hvor brann brer seg over grensen og inn på den annen Parts territorium.

13. Samtaler og annet slags samkvem over grensen mellom offentlige tjenestemenn eller privatpersoner som ikke har fullmakt til det.

14. Andre konflikter og hendinger på grensen.

C. Undersøke og innen sitt myndighetsområde avgjøre alle slags erstatningskrav som er en følge av konflikter eller hendinger på grensen og som er fremsatt av den ene av Partene eller av personer som befinner seg på vedkommende Parts territorium.

Når Partenes rette myndigheter ordner konflikter og hendinger på grensen etter punkt 6, 7, 10 og 11 i denne artikkel, skal de samtidig avgjøre spørsmål om fremgangsmåten for tilbakeføring av eiendom som er kommet over på den annen Parts territorium.

Når Partenes rette myndigheter ordner konflikter og hendinger på grensen etter punkt 6, 7, 10 og 11 i denne artikkel, skal de samtidig avgjøre spørsmål om fremgangsmåten for tilbakeføring av eiendom som er kommet over på den annen Parts territorium.

Kapitel V.

Grensemyndigheter, deres oppholdssted, avsnittene for deres virksomhet og regler for overgang av grensen

Artikkel 20.

Med rette myndigheter som nevnt i denne overenskomst forstås grensekommisssærene, deres stedfortredere og assistenter.

Artikkel 21.

Grensekommisssærene oppnevnes fra norsk side av den Kongelige Norske Regjering, fra sovjetisk side av regjeringen for Samveldet av Sovjetiske Sosialistiske Republikker.

Grensekommisssærene skal i samarbeid med hverandre utføre alle de plikter som følger av bestemmelsene i denne overenskomst.

Artikkel 22.

Antallet grensekommisssærer og avsnittene for deres virksomhet fastsettes i en protokoll som bileses denne overenskomst.

Grensekommisssærenes navn og offisielle oppholdssted skal meddeles den annen Part på diplomatisk vei.

Artikkel 23.

Hver grensekommisssær har rett til å oppnevne en stedfortreder og assistenter.

Grensekommisssærene underretter hverandre gjensidig om stedfortredernes og assistentenes navn og offisielle oppholdssted.

Stedfortrederne nyter alle de rettigheter som er innrømmet grensekommisssærene. De utøver grensekommisssærenes myndighet når disse har gyldig forfall.

Omfanget av assistentenes rettigheter bestemmes ved de fullmakter som grensekommisssærene utsteder til dem.

Artikkel 24.

Til personer omtalt i artikkel 20 i denne overenskomst utstedes skriftlige fullmakter avfattet på begge parters språk, således:

Til Norges grensekommisssær – av det Kongelige Justis- og Politidepartement.

Til Sovjet-Samveldets grensekommisssær – av sjefen for grensetropene under Sovjet-Samveldets Innenriksministerium.

Til stedfortrederne og assistentene – av grensekommisssæren.

Artikkel 25.

Grensekommisssærene skal ta alle skritt innenfor sitt myndighetsområde for å ordne konflikter og hendinger på grensen. Hver grensekommisssær har rett til, etter eget skjønn, å overlate hvilket som helst særlig viktig spørsmål til avgjørelse på diplomatisk vei, etter å ha underrettet den annen Parts grensekommisssær om dette.

Særlig alvorlige konflikter og hendinger på grensen som for eksempel drap og grov legemsbeskadigelse, skal alltid avgjøres på diplomatisk vei. Dog skal i alle slike tilfelle grensekommisssærene la foreta den nødvendige

undersøkelse av vedkommende konflikt eller hending og fastslå resultatet av undersøkelsen i møteprotokoll.

Konflikter og hendinger hvis ordning grensekommisssærene ikke har kunnet bli enige om, overgis til avgjørelse på diplomatisk vei. Bestemmelsene i denne artikkel hindrer ikke at spørsmål som er overgitt til avgjørelse på diplomatisk vei blir ført tilbake til grensekommisssærene.

Spørsmål hvis ordning assistentene ikke har kunne bli enige om, overgis til avgjørelse til grensekommisssærene.

Artikkel 26.

Realitetsavgjørelser av konflikter eller hendinger på grensen som er truffet av grensekommisssærene i fellesskap, er endelige.

Dog skal avgjørelser om skadeserstatning godkjennes av Norges Utenriksdepartement og Sovjet-Samveldets Utenriksministerium hvis summen overstiger et beløp som svarer til 500 amerikanske dollars. Utrekningen av de beløp som tilkommer hver av Partene i henhold til oppnådd enighet om skadeserstatning, foretas av grensekommisssærene pr. 31. mars, 30. juni, 30. september og 31. desember hvert år. Fremgangsmåten for utbetalingen, og eventuelt nødvendig forandring, i denne fremgangsmåte, fastsettes på diplomatisk vei.

Artikkel 27.

Grensekommisssærene og deres assistenter gjennomfører som regel sitt felles arbeid under forhandlingsmøter og sammenkomster. For hvert forhandlingsmøte mellom grensekommisssærene skal det settes opp en protokoll som i korthet angir møtets forløp og de bestemmelser som er truffet.

Fra det øyeblikk protokollen er underskrevet, anses grensekommisssærens bestemmelser som bindende og endelige for begge Parter.

Mindre spørsmål kan avgjøres ved brevveksling mellom grensekommisssærene, hvis ikke en av dem forlanger et slikt spørsmål behandlet i forhandlingsmøte.

For hver sammenkomst mellom assistentene settes opp en rapport som utførlig anfører hva de har foretatt og eventuelt deres konklusjoner og forslag.

Avgjørelser som er truffet av assistentene, trer først i kraft når de er godkjent av grensekommisssærene.

Protokollene og rapportene over grensekommisssærenes forhandlingsmøter og sammenkomstene mellom assistentene utferdiges i fire like-lydende eksemplarer, hvorav to på norsk og to på russisk.

Artikkel 28.

Forhandlingsmøte eller sammenkomst mellom grensekommisssærene finner sted etter anmodning av en av dem og så vidt mulig til den tid som er anført i anmodningen. Svar på anmodning bør så vidt mulig avgis straks og i allfall ikke senere enn 48 timer etter mottakelsen. Hvis den foreslåtte tid for forhandlingsmøtet eller sammenkomsten ikke kan godtas skal en annen tid straks foreslås i svaret.

Når en av grensekommisssærene ber om forhandlingsmøte eller sammenkomst, skal den annen Parts grensekommisssær innfinne seg personlig hvis han ikke har gyldig forfall (for eksempel sykdom, tjenestereise, ferier).

I så fall møter grensekommis­­særens stedfortreder som i god tid skal underrette den annen Part grensekommis­­sær om dette. Etter overens­­komst mellom grensekommis­­særene kan forhandlingsmøter og sammenkomster holdes mellom deres stedfortre­­dere.

Sammenkomster mellom assis­­tentene kan bare foregå etter oppdrag av grensekommis­­særene.

I grensekommis­­særenes eller assis­­tentenes forhandlingsmøter eller sammenkomster kan, foruten disse personer, delta sekretærer og tolker, og likeså eksperter fra hver side når dette er nødvendig.

Artikkel 29.

Forhandlingsmøter og sammenkomster som er omhandlet i artikkel 28, skal som regel finne sted på den Part territorium hvis grensekommis­­sær har tatt initiativet til forhandlingsmøtet eller sammenkomsten. Dog kan grensekommis­­særene eller assis­­tentene bli enige om å fravike dette prinsipp hvis dette er hensiktsmessig.

Forhandlingsmøtene eller sammenkomstene foregår under ledelse av grensekommis­­særene eller assis­­tenten for den Part på hvis territorium drøftelsen finner sted.

Dagsorden skal foreslås samtidig med at anmodning om et forhandlingsmøte fremsettes eller fastsettes på forhånd ved forhandlinger eller brevveksling.

I ekstraordinære tilfelle kan også spørsmål som ikke er oppført på dagsordenen etter innbyrdes avtale tas opp til behandling.

Artikkel 30.

Grensekommis­­særene og deres assis­­tenter kan etter forutgående avtale om det, foreta undersøkelser på stedet av konflikter og hendinger på grensen for å oppklare sakens sammenheng.

Slike undersøkelser ledes av de Part på hvis territorium de blir foretatt.

Om undersøkel­­sene settes opp behørlige rapporter eller andre dokumenter som deretter vedlegges møteprotokollen. De her nevnte rapporter og andre dokumenter settes opp i samsvar med regler fastsatt i artikkel 27 i denne overens­­komst.

En felles undersøkelse på stedet er ikke å betrakte som rettslig etterforskning eller andre handlinger som hører under hver av Partenes rettslige eller administrative myndigheter.

Artikkel 31.

Grensekommis­­særene plikter hurtigst mulig å gi hverandre melding om de tiltak som er truffet i samsvar med de beslutninger som er fattet på et forhandlingsmøte eller ved en sammenkomst.

Artikkel 32.

Grensekommis­­særene fastsetter ved avtale møtesteder på grensen hvor utveksling av tjenestlige meldinger skal foretas, og likeledes hvor det

skal foregå overlevering av personer og eiendom i henhold til punkt 4, 6, 7 og 10 i artikkel 19. Overlevering av dyr skal foretas i det distrikt hvor disse er gått over grensen.

Grensekommissærene eller deres assistenter avtaler sted og tid for slik overlevering.

Tjenestlige meldinger skal mottas døgnet rundt, også på helligdager og fridager.

Overlevering av personer skal foretas personlig av grensekommissærene eller av deres assistenter. Alle andre tjenestehandlinger som er oppregnet i denne artikkel, kan utføres av befalingsmann i grensevakten etter oppdrag av grensekommissærene og uten at disse er tilstede.

Grensekommissærene fastsetter etter innbyrdes avtale formular for kvitteringer som skal utstedes ved mottakelse av melding eller ved mottakelse av dyr og annen eiendom.

Grensekommissærene avtaler signaler som skal benyttes for å tilkalle den annen Parts grensevakt.

Artikkel 33.

Grensekommissærene, deres stedfortredere, assistenter, sekretærer, tolker og eksperter kan overskride grensen for å utføre tjenestehandlinger som fremgår av bestemmelsene i denne overenskomst.

Grensekommissærene, deres stedfortredere og deres assistenter overskrider grensen på grunnlag av den skriftlige fullmakt som er nevnt i artikkel 24 i denne overenskomst. Fullmakten skal være forsynt med innehaverens fotografi og underskrift og skal være visert av den annen Parts grensekommissær.

Sekretærer, tolker og eksperter overskrider grensen på grunnlag av en legitimasjon utstedt av den ene Parts grensekommissær. Legitimasjonen skal være forsynt med innehaverens fotografi og underskrift og skal være visert av den annen Parts grensekommissær.

De nevnte visa utstedes for flere gangers overskridelser av grensen med gyldighetsfrist av inntil 6 måneder.

Foruten de forannevnte personer skal grensen kunne overskrides av arbeidsledere og fløtingsmannskap som er omtalt i artikkel 11 i denne overenskomst. Arbeidslederen skal være utstyrt med samme slags legitimasjon som sekretærer, tolker og eksperter bestemt, men med gyldighet bare for fløtingsarbeidens varighet. Noen særskilt legitimasjon skal ikke utstedes til arbeiderne. Deres navn føres opp i en fortegnelse som skal være undertegnet av den ene Parts grensekommissær og visert av den annen Parts grensekommissær. Den viserte liste over arbeiderne skal arbeidslederen alltid bære på seg og vise frem på forlangende fra den annen Parts grensemyndigheter.

Dessuten kan personer, hvis nærvær er nødvendig for å klarlegge ett eller annet spørsmål, overskride grensen på grunnlag av en legitimasjon for overskridelse av grensen en gang hver vei, gyldig inntil 24 timer fra det øyeblikk grensen overskrides. Legitimasjonen utstedes av den ene Parts grensekommissær og viseres av den annen Parts grensekommissær.

Artikkel 34.

De personer som er nevnt i artikkel 33, første ledd, i denne overens-

komst kan bare overskride grensen på de punkter som er fastsatt i artikkel 32, hvis ikke grensekommisssærene eller deres assistenter har truffet avtale om et annet sted for overskridelse av grensen.

Om dag og nøyaktig tidspunkt for slik overskridelse av grensen skal det i god tid, i hvert fall ikke senere enn 12 timer i forveien, gis melding til den annen Parts nærmeste organ for grensevakten, som plikter å sende en ledsager til møtestedet.

Grensekommisssærene og likeså andre personer som er nevnt i artikkel 33, første ledd i denne overenskomst, har ved overskridelsen av grensen rett til å bære uniform og personlig våpen.

Artikkel 35.

Grensekommisssærene og likeså andre personer som er nevnt i artikkel 33, første ledd i denne overenskomst, er sikret personlig ukrenkelighet, og likeledes ukrenkelighet for de tjenestlige papirer de har med seg.

De ovennevnte personer har rett til tollfritt og avgiftsfritt å ta med seg til den annen Parts territorium nødvendig arbeidsmaterieell og transportmidler på vilkår av at disse gjenstander føres med tilbake, og likeledes nødvendig proviant og tobakksvarer.

De personer som er nevnt i artikkel 33, femte og sjette ledd, i denne overenskomst, kan ikke tilbakeholdes under sitt opphold på den annen Parts territorium.

Artikkel 36.

Hver av de kontraherende Parter dekker alle utgifter som er forbundet med deres oppfyllelse av de plikter som følger av denne overenskomst.

Artikkel 37.

Hver av Partene skal yte de personer som er nevnt i artikkel 33, første og sjette ledd, nødvendig bistand med å skaffe transportmidler, losji og adgang til å få samband med egne myndigheter, når disse personer befinner seg på den annen Parts territorium i forbindelse med utføringen av plikter etter denne overenskomst.

Sluttbestemmelser.

Artikkel 38.

Denne overenskomst skal gjelde i fem år. Hvis ingen av de kontraherende Parter sier opp overenskomsten seks måneder før fristens utløp eller melder fra at de ønsker å gjennomføre nærmere oppgitte endringer, skal overenskomsten automatisk gjelde videre for hver etterfølgende femårsperiode.

Artikkel 39.

Denne overenskomst skal ratifiseres. Utvekslingen av ratifikasjonsdokumentene skal skje i Moskva i løpet av den kortest mulige frist. Overenskomsten trer i kraft fra utvekslingen av ratifikasjonsdokumentene.

Artikkel 40.

Denne overenskomst er satt opp i to eksemplarer, begge på norsk og russisk, og begge tekster har samme gyldighet.

Til bekreftelse herav har de kontraherende Parters befullmektige undertegnet denne overenskomst og forsynt den med segl.

Undertegnet i Oslo 29. desember 1949

Etter fullmakt av
Norges Regjering:
(u) *H. Gabrielsen*

Etter fullmakt av
Sovjet-Samveldets Regjering:
(u) *I.V. Majevski*

PROTOKOLL

til overenskomst mellom den Kongelige Norske Regjering og Regjeringen for Samveldet av Sovjetiske Sosialistiske Republikker om forskjellige forhold ved den norsk-sovjetiske grense og om fremgangsmåten ved ordningen av konflikter og hendinger ved grensen

I henhold til artikkel nr 22 i overenskomsten mellom den Kongelige Norske Regjering og Regjeringen for Samveldet av Sovjetiske Sosialistiske Republikker om forskjellige forhold ved den norsk-sovjetiske grense og om fremgangsmåten ved ordningen av konflikter og hendinger på grensen – avsluttet i Oslo den 29. desember 1949 – er undertegnede befullmektigede for de kontraherende Parter blitt enige om at grensekommisærer er:

A. *På norsk side:*

Grensekommisæren for den norsk-sovjetiske grense med tjenestedistrikt fra gensemerket som er oppsatt på det punkt hvor Norges, Sovjet-Samveldets og Finnlands grenser møtes på Krokfjellet (Muotkavaara) til grensemerke 415 ved munningen av Jakobselv (Voriema).

B. *På sovjetisk side:*

Grensekommisæren for den norsk-sovjetiske grense med tjenestedistrikt fra gensemerket som er oppsatt på det punkt hvor Norges, Sovjet-Samveldets og Finnlands grenser møtes på Krokfjellet (Moutkavaara) til grensemerke 415 ved munningen av Jakobselv (Voriema).

Denne protokoll, som er en integrerende del av denne overenskomst, er utferdiget i to eksemplarer, begge på norsk og russisk, og begge tekster har samme gyldighet.

Undertegnet i Oslo 29. desember 1949

Etter fullmakt av
Norges Regjering :
(u) *H. Gabrielsen*

Etter fullmakt av
Sovjet-Samveldets Regjering:
(u) *I.V. Majeovski*

A V S L U T T E N D E   P R O T O K O L L

Ved avslutningen av en overenskomst mellom den Kongelige Norske Regjering og Regjeringen for Samveldet av Sovjetiske Sosialistiske Republiker om forskjellige forhold ved den norsk-sovjetiske grense og om fremgangsmåten ved ordningen av konflikter og hendinger på grensen, er undertegnede befullmektige for de kontraherende Parter blitt enige om følgende bestemmelser som utgjør en integrerende del av overenskomsten:

Ad Overenskomstens artikkel 1.

Grensemerkingsdokumentet er:

A. Beskrivelsesprotokoll for riksgrensen mellom Norge og Samveldet av Sovjetiske Sosialistiske Republiker, fra treriksrøysen som er oppsatt der hvor Norges, Sovjet-Samveldets og finlands grenser møtes på Krokfjellet (Moutkavaara) til grensemerke nr. 415 ved munningen av Jakobselv (Voriema), med de respektive bilag i tillegg til denne protokoll:

B. Album med kart og geodetiske riss over riksgrensen mellom Norge og Sovjet-Samveldet.

C. Protokoller over grensemerker med skjema – kroki – og fotografier av grensemerkene på baksiden.

Ad Overenskomstens artikkel 21.

Første møte mellom grensekommisærerne vedrørende organiseringen av deres arbeid skal foregå ikke senere enn 14 dager etter at denne overenskomsten er trådt i kraft.

Ad Overenskomstens artikkel 23.

Melding om oppnevning av grensekommissærenes stedfortredere og assistenter og om deres offisielle oppholdssted og tjenstedistrikt, skal gis av grensekommissærene på deres første møte etter at denne overenskomst er trådt i kraft.

Stedfortredernes og assistentenes offisielle oppholdssteder og antallet assistenter, samt grensene for deres virksomhetsområde kan forandres av vedkommende grensekommissær i løpet av den tid denne overenskomst er i kraft.

Ad Overenskomstens artikkel 32.

Møtesteder på grensen skal fastsettes av grensekommissærene på deres første møte etter at denne overenskomst er trådt i kraft.

Disse møtesteders antall og beliggenhet kan endres av grensekommissærene etter gjensidig avtale.

Denne protokoll er oppsatt i to eksemplarer, begge på norsk og russisk, og begge tekster har samme gyldighet.

Til bekreftelse herav har de kontraherende Parters befullmektigede undertegnet denne avsluttende protokoll.

Oslo, 29. desember 1949

Etter fullmakt av
Norges Regjering:
(u) *H. Gabrielsen*

Etter fullmakt av
Sovjet-Samveldets Regjering:
(u) *I.V. Majevski*